

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ประกอบด้วยทีมวิจัย พร้อมด้วย อาจารย์วีระ สำเนียงแจ่ม (จากวิทยาลัยอาชีวศึกษา) มาร่วมศึกษาเรียนรู้และสนับสนุนด้านการจัดกระบวนการ แยกนำจากทุกกลุ่มบ้าน และประชาชนจากแต่ละกลุ่มบ้านซึ่งปรากฏว่ามีผู้ร่วมในเวทีเสวนาที่เป็นคนท้องถิ่น ทั้ง 4 เวที ดังนี้

เวทีเสวนาที่บ้านองสิต	มีชาวบ้านเข้าร่วมประชุม ประมาณ 60 คน
เวทีเสวนาที่บ้านเจาะเกาะ	มีชาวบ้านเข้าร่วมประชุม ประมาณ 60 คน
เวทีเสวนาที่บ้านไทรรงค์	มีชาวบ้านเข้าร่วมประชุม ประมาณ 40 คน
เวทีเสวนาที่บ้านปลายนาสวน	มีชาวบ้านเข้าร่วมประชุม ประมาณ 35 คน

บรรยากาศการพูดคุยและสาระสำคัญของการสนทนาในเวทีต่างๆ มีดังนี้

1. เวทีบ้านองสิต

1.1 บรรยากาศทั่วไป

ชาวบ้านเริ่มทยอยกันอุ้มลูกหลานมายังศาลาประชาคม เข้ามานั่งยังที่นั่งที่จัดเตรียมไว้เป็นรูปวงกลม กลุ่มชาวบ้านที่เข้าร่วมเวทีเสวนาในครั้งนี้ประกอบด้วยประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ตั้งแต่ลูกเล็กเด็กแดง จนถึงผู้สูงอายุวัย 70 ต้น ๆ ลูกเล็กเด็กแดงที่ติดตามผู้ปกครองมาจะมีของเล่นติดไม้ติดมือมาด้วย เช่น ลูกโป่ง เป็นต้น ในกลุ่มผู้หญิง บางคนใส่ผ้าซิ่น บางคนใส่กางเกงขายาว บางคนสะพายย่าม บางคนกินหมาก (ผู้หญิงที่กินหมากเป็นหญิงวัยกลางคน มิใช่ผู้สูงอายุเหมือนในภาคอีสาน) หากสังเกตสักนิดจะพบว่า ผู้หญิงชาวกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะไว้ผมยาว และมัดรวมกันไว้ข้างหลัง ในกลุ่มผู้ชาย ก็มีทั้งที่ใส่กางเกงขายาวและกางเกงขาสั้น แต่ทั้งหญิงและชายจะใส่รองเท้าแตะและเข้านั่งที่ประชุม

เนื่องจากศาลาประชาคมแห่งนี้มีเนื้อที่ค่อนข้างมาก ดังนั้น ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดประมาณ 60-70 คนจึงใช้พื้นที่เฉพาะครึ่งหน้าเท่านั้น ส่วนครึ่งหลังก็จะกลายเป็นสนามเด็กเล่นชั่วคราวที่เด็ก ๆ จะละจากผู้ปกครองลงมามีเล่นกันหยอกเข้ากันอย่างสนุกสนานและถูกผู้ใหญ่เฝ้าบ้างเป็นครั้งเป็นคราว

การเปิดประชุมดำเนินการโดยอาจารย์วราพร ศรีสุพรรณ ประชาสัมพันธ์รายละเอียดโครงการวิจัยและแนะนำอาจารย์วีระ สำเนียงแจ่ม ต่อที่ประชุม และหลังจากนั้น อาจารย์วีระ ได้พูดคุยถึงวัตถุประสงค์ของกิจกรรมในวันนี้ แล้วจึงมอบเวทีให้ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ เป็นผู้ดำเนินการต่อไป

การปิดเวทีดำเนินการโดย คุณอรสา ประยูรหงษ์ ซึ่งจะสรุปผลการประชุมแต่ต้นจนจบและกล่าวให้กำลังใจในการช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชนระมะแกฝินนี้ให้คงอยู่สืบไป เพราะในโอกาสข้างหน้าป่าชุมชนแห่งนี้จะสามารถเป็นแหล่งการเรียนรู้และอาจนำมาซึ่งการท่องเที่ยวได้อีกด้วย

1.2 สาระสำคัญในเวทีเสวนา

ผู้ใหญ่พยอมเริ่มดำเนินการโดยกล่าวนำถึงสภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าเมื่อครั้งที่ตนย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านองสิตใหม่ ๆ และฉายภาพของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนถึงภาพในปัจจุบัน รวมทั้งกล่าวถึงวิถีชีวิตของคนที่นี่ที่จะต้องพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บใบพลวง ผักหวาน หน่อไม้ เห็ดชนิดต่าง ๆ ไข่มดแดง เป็นต้น

ลำดับถัดไป ผู้ใหญ่พยอมเรียนเชิญบุคคลต่าง ๆ มาร่วมเสวนาร่วม ประกอบด้วย ผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ อบต.จำนง สวัสดิ์จิตติเลิศ ลูกถิกวย วัย 70 ต้น ลูกสมบูรณ์ และ นายสมนึก สวัสดิ์โชติเดช กลุ่มคนที่ออกมาเสวนา บางคนใช้ภาษาไทย บางคนใช้ภาษากะเหรี่ยง หากใช้ภาษากะเหรี่ยงจะมีผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ คอยทำหน้าที่เป็นล่ามให้

เนื้อหาสาระที่บุคคลทั้งห้ากล่าวถึงเป็นเรื่องราวความเป็นมาของชาวบ้านองสิต (อพยพมาจากแม่ลำโพง) ในอดีต ดินแดนแถบนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก ดินไม้มีขนาดใหญ่ น้ำตาม ลำห้วยมีมาก สัตว์ป่าชุกชุม ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ โดยจะรื้อไร่เผาไร้ที่ใดก็ได้ แต่ปัจจุบันทางการไม่อนุญาตให้ทำเช่นนั้นอีกต่อไปแล้ว คนบ้านองสิตใช้ชีวิตพึ่งพิงป่า เวลาป่วยไข้ก็อาศัยรากไม้หรือยาสมุนไพรในป่า โรคที่เป็นกันมากคือโรคท้องร่วงและเป็นไข้ สาเหตุที่อพยพมาอยู่ที่หนองสระก็เนื่องจากโรคท้องร่วงนี้เอง สมัยแต่ก่อน ในน้ำมีจระเข้ เต่า ตะพาบน้ำ กบรูป แต่เมื่อมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติก็ร่อยหรอลง ด้วยเหตุนี้ ชาวบ้านจึงเกิดความคิดว่าน่าจะต้องอนุรักษ์ป่าธรรมชาติไว้เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน และตกทอดไปจนถึงรุ่นลูกหลาน โดยให้ทุกคนได้ช่วยกันสอดส่องดูแล ด้วยเหตุนี้ ป่าชุมชนสะมะแกจึงเกิดขึ้นมา

อาจารย์วราพร ทดลองถามชาวบ้านว่า ป่าชุมชนสะมะแกจัดตั้งขึ้นมาเมื่อใด มีจุดประสงค์อย่างไร มีเนื้อที่เท่าใด อยู่ที่ไหน มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านใดบ้าง ชาวบ้านตอบคำถามได้ แต่คำถามที่ถามถึงเนื้อที่ของป่าและขอบเขตของป่าพบว่าชาวบ้านยังไม่รู้แน่ชัด

ผู้ใหญ่พยอม กล่าวเสริมว่า เมื่อเดือนที่แล้ว (มกราคม 2545) ตนได้พานักศึกษาจากวิทยาลัยอาชีวศึกษากาญจนบุรีไปเดินในป่าชุมชนสะมะแก พบว่า บริเวณป่าที่มีเขตติดต่อกับหมู่บ้านเจาะเหละมีต้นไม้ใหญ่หายไปหลายต้น แต่ไม่รู้ว่ามีใครตัดไป และตัดไปเมื่อใด ตนเห็นว่าบุคคลที่ตัดไปน่าจะได้รับการลงโทษ ด้วยเหตุนี้ จึงน่าจะได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนร่วมกันทั้งห้าหมู่บ้าน และมีการจัดประชุมเพื่อกำหนดกฎกติกาการใช้ประโยชน์จากป่า แล้วนำกฎกติกานี้ไปจัดเวทีเสวนาร่วมกับชาวบ้าน โดยจะให้ทางการเข้ามาร่วมรับทราบด้วย

ในตอนท้าย ผู้ใหญ่พยอมได้ขอทราบความคิดเห็นของอาจารย์นิพนธ์ สมจันทร์ อาจารย์นิพนธ์ให้ความเห็นว่า ตนเห็นด้วยกับความคิดของผู้ใหญ่พยอม เพราะการดูแลป่าชุมชนเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องขอความร่วมมือจากทุกคน เนื่องจากพวกเรายู่กับป่า และได้อาศัยป่ามาโดยตลอด ป่าคือชีวิตของพวกเรา การไปเก็บหาของป่า เช่น การไปหาเห็ด ประโยชน์ที่ได้รับมิใช่เฉพาะได้เห็ดมากินเท่านั้น แต่การหาเห็ดไป มองดูต้นไม้ต้นหญ้าไปก็สร้างความเพลิดเพลินให้เกิดขึ้นได้

และหากปล่อยให้มีการหาเห็ดมากเกินไปจนเห็ดขึ้นไม่ทัน การหาเห็ดโดยขุดรูหรือระเบิดรู หรือการใช้ประโยชน์จากป่าที่ไม่ถูกวิธี จะเข้าทำนอง “คน...มา ป่าหมด” ด้วยเหตุนี้ตนจึงขอสนับสนุนแนวคิดของผู้ใหญ่พยอมและอยากเห็นการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม

อาจารย์วราพรกล่าวสรุปว่า ในเรื่องการจัดการป่าชุมชนสะมะแกมีเรื่องต้องดูแลหลายอย่าง นอกจากการสร้างแนวเขตป่าแล้ว จะต้องรู้ปริมาณผลผลิตที่ออกจากป่าด้วย และต้องรู้ด้วยว่า ใครเป็นคนเอาไป คนบ้านเราหรือคนอื่น นอกจากนี้ยังต้องช่วยกันรักษาดินไม้ที่หายาก ต้องรักษาชนิดพันธุ์ไม้ รักษาสัตว์ป่า และหาวิธีจัดการน้ำในป่า ทำอย่างไรจึงจะเรียกความชุ่มชื้นของป่ากลับคืนมาอีกครั้ง ดังนั้น คณะกรรมการป่าชุมชนต้องดูแลในหลายเรื่อง (ขณะที่อาจารย์กล่าวสรุปอยู่นี้ ชาวบ้านนั่งฟังอย่างตั้งใจ เฝ้ายิ้มเยิ้มกันทั้งห้องประชุม)

ผู้ใหญ่สนิทเสนอว่า วันที่ 1 พฤษภาคม 2545 นี้ (6 ปีแห่งความหลัง) น่าจะได้มีการจัดประชุมเพื่อสรุบทะกอบทำงานอย่างเป็นทางการ และได้วางกฎเกณฑ์กติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ที่ประชุมยอมรับข้อเสนอ และผู้ใหญ่พยอมได้เสริมว่า ขอให้เป็นการประชุมของพวกเขาเอง ไม่ต้องใช้เงินของอาจารย์วราพร และขอให้ทุกกลุ่มบ้านห่อข้าวไปด้วย ถ้าไม่ได้คณะกรรมการจะไม่เลิกประชุม หลังจากนั้น จึงได้ดำเนินการให้มีการเสนอชื่อบุคคลที่จะเป็นตัวแทนกลุ่มบ้านองสิต-สะมะแก ไปร่วมประชุม จำนวน 20 คน

2. เวทีบ้านเจาะเหลาะ

2.1 บรรยายภาพทั่วไป

ชาวบ้านประมาณ 50-60 คน มานั่งรอคณะผู้วิจัยอยู่ก่อนแล้ว ชาวบ้านที่เข้าร่วมเวทีเสวนาประกอบด้วยบุคคลทุกเพศทุกวัย ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุที่เป็นหญิงจะแต่งกายเหมือนชาวไทยอีสาน กล่าวคือ ใส่ผ้าซิ่น ถิ่นผ้าขนหนู(ใช้แทนผ้าสไบในสมัยโบราณ) กินหมาก และถือตะกร้าหมากมาด้วย ส่วนผู้ชายจะแต่งกายตามปกติ ต่อมามีนักศึกษาของการศึกษานอกโรงเรียนมาร่วมรับฟังด้วย และนอกจากชาวบ้านเจาะเหลาะแล้วยังมีกลุ่มแกนนำจากหมู่บ้านนาสวนองจู ไตรรงค์ สะมะแก และองสิตตามมาสมทบด้วย จึงทำให้เวทีเสวนาป่าชุมชนของหมู่บ้านเจาะเหลาะมีผู้มาร่วมประชุมไม่น้อยกว่าที่หมู่บ้านองสิต-สะมะแกเลย

เปิดการประชุมโดย ผู้ใหญ่เสงี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ กล่าวต้อนรับคณะผู้วิจัย หลังจากนั้น อาจารย์วีระ สำเนียงแจ่ม กล่าวแนะนำตัวต่อชาวบ้าน และแนะนำคณะผู้วิจัย ซึ่งอาจารย์วราพรได้เล่าความเป็นมาของโครงการวิจัยป่าชุมชนสะมะแก และกล่าวว่าโครงการนี้จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกคนซึ่งเป็นคนในพื้นที่ วันนี้นับว่าเป็นโอกาสอันดีที่จะได้พบปะพูดคุยและรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านเจาะเหลาะ หลังจากนั้นจึงได้มอบเวทีให้กับ ผู้ใหญ่เสงี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ เป็นผู้ดำเนินการต่อไป

การปิดเวทีดำเนินการ โดย คุณอรสา ประยูรหงษ์ ซึ่งจะสรุปผลการประชุมแต่ต้นจนจบ หลังจากนั้นจะปิดการประชุมด้วยเสียงแคนลำจากหมอแคนประจำหมู่บ้าน

2.2 สารสำคัญในเวทีเสวนา

ผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ เล่าว่า เมื่อก่อนนี้ลุ่มน้ำเจาะเหละมีน้ำไหลไม่ขาดสาย แต่ปัจจุบันมีน้ำพุดออกมาเฉพาะตรงบ้านแม่คำ พ่อสุข แต่ก่อนที่นี้เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ มีคันไม้ใหญ่อยู่มาก หลังจากที่มีโอกาสได้เข้าร่วมประชุมที่วัดถ้ำผาพิรุณเมื่อเดือน มกราคม 2545 ตนจึงมีความรู้เรื่องราวของป่าชุมชนเพิ่มมากขึ้น อย่างน้อยก็รู้ว่า ป่าชุมชนตั้งขึ้นเมื่อใด มีเนื้อที่เท่าใด การประชุมในครั้งนี้ จะเป็นการมาขยายผลซึ่งพวกเราจะมาร่วมดำเนินการกันต่อไป

หลังจากนั้น ผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ เรียนเชิญผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านมาสนทนาพูดคุยในเวทีจำนวน 3 คน (ทีละคน) ประกอบด้วย พ่อคำ วงศ์มาลี แม่ใหญ่บา และพ่อสิงห์ สิริทะพันธ์ วิธีการนำเสนอใช้การสัมภาษณ์โดย ผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ เป็นผู้สัมภาษณ์ มีเนื้อหาสาระดังนี้

แม่ใหญ่บา อายุ 70 ปี เป็นชาวกระเหรี่ยงแต่งงานกับพ่อสุข ดอกไม้ เล่าถึงพื้นที่ป่าชุมชนสะมะแกว่า เป็นทุ่งที่มีคันไม้ใหญ่เยอะแยะ เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ของคนตำบลนาสวน มีวัว ควาย สิงสาราสัตว์เยอะ มีช้างเยอะ และช้างตัวใหญ่ แม่ใหญ่มานุกเบิกทำไร่ที่นี่ โดยทำไร่ข้าว พริก และฝ้ายอยู่ที่นี้ 40 ปีแล้ว เมื่อมีการอนุรักษ์ป่าผืนนี้เป็นป่าชุมชนก็เห็นดีด้วย และอยากให้พี่น้องทั้ง 4 หมู่บ้านช่วยปลูกปักษ์รักษาพื้นที่ตรงนี้ไว้เพื่อประโยชน์ของแต่ละหมู่บ้าน

พ่อคำ วงศ์มาลี บ้านเกิดอยู่อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ก่อนมาอยู่ที่นี่ไปทำงานที่ปักข์ได้ 11 ปี มีคนแนะนำให้มาที่จังหวัดกาญจนบุรี เลยเดินทางไปพบกำนันคนหนึ่งที่มีบ้านอยู่ตำบลลาดหญ้า แล้วเดินทางขึ้นมาท่าเหมือง แล้วจึงมาสร้างบ้านที่บ้านเจาะเหละ เมื่อปี พ.ศ.2509 รวมอยู่ที่นี่ได้ 36 ปีแล้ว พ่อคำเป็นคนบริจาคที่ดินจำนวน 30 ไร่ ให้สร้างวัดวังผาแดงซึ่งเป็นวัดของหมู่บ้านเจาะเหละ พ่อคำพูดถึงความสมบูรณ์ของพื้นที่นี้ ของน้ำในลำห้วยเจาะเหละ และเห็นดีด้วยที่จะช่วยกันดูแลรักษาและอยากให้มันสมบูรณ์ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

พ่อสิงห์ สิริทะพันธ์ บ้านเกิดอยู่ ต.หนองไฮ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มาอยู่ที่นี่หลังพ่อคำ 12 ปี คือมาใน พ.ศ.2521 รวมกันเดินทางมา 10 คน สมัยนั้นลำบากมาก ไม่มีที่ทำกิน หาของป่าอย่างเดียวก็นำไม่พอกิน ได้ไปขอที่ดินกับผู้ใหญ่บ้านบ้านองสิตคือ ผู้ใหญ่ เข่ง และผู้ใหญ่ วิทย์ และได้ไปขอกำนันลา กำนันให้ผู้ช่วยขณะมาดูแลหาที่ทำกินให้ ตอนแรกก็เริ่มจากคนละ 2 ไร่ ก่อน เมื่อมีแรง มีรถไถก็บุกเบิกที่ทำกินได้มากขึ้น ส่วนเรื่องป่าชุมชนนั้นเคยมีคนมาถามว่าจะพร้อมใจกันหรือไม่ที่จะให้พื้นที่ 3,600 ไร่เป็นป่าชุมชน ตามที่ทูลบุญทอด (บุญเกิด) เสนอมา ผมถามว่าทำไมจะสงวนตรงนี้ จะสงวนเอาไว้เพื่ออะไร นายบุญทอดเขาเห็นว่า จะได้ให้ลูกหลานมีที่กิน มีของป่าใช้ แต่ขอไม่ให้ตัดไม้ ทางผมก็เห็นดีด้วย เมื่อทราบว่าจะมีการประชุมหารือเรื่องการจัดการป่าชุมชนในวันนี้ ผมก็ยินดีสงวนกับพวกท่าน และได้ขอให้ลูกหลานได้ร่วมมือกันในการรักษาป่าชุมชนสะมะแก มีปัญหาทำให้หันหน้าปรึกษาหารือกัน และสามัคคีปรองดองกัน

ต่อจากนั้นผู้ใหญ่เสงี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ ได้กล่าวเรียนเชิญแกนนำจากหมู่บ้านต่างๆ ที่มาร่วมเสวนาแสดงความคิดเห็นด้วย บุคคลที่ได้รับเชิญและเนื้อหาที่ได้พูดคุยมีดังนี้

ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ เล่าให้ที่ประชุมฟังว่า ขณะนี้ทางหมู่บ้านองสิตะมะแกได้คัดเลือกตัวแทนของกลุ่มบ้านเรียบร้อยแล้วจำนวน 20 ท่าน เพื่อที่จะร่วมจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสละแกในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 ตามข้อเสนอของผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ และร่วมวางกฎเกณฑ์กติกาการใช้ประโยชน์ และบทลงโทษร่วมกัน การดำเนินการในครั้งนี้นี้จะมีหน่วยงานทางราชการเข้าร่วมรับรู้ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ป่าชุมชนสละแกยังคงอยู่เพื่อลูกหลานของเราต่อไป เพราะเมื่อไม่นานมานี้ ตนได้พานักศึกษาจากวิทยาลัยอาชีวศึกษาบึงฉลวยไปเดินศึกษาป่าชุมชนสละแก พบว่ามีต้นไม้ใหญ่หลายต้นหายไป ไม่รู้ว่าใครตัดไปและตัดไปเมื่อใด บุคคลผู้นี้ควรได้รับการลงโทษ นอกจากนี้ ผู้ใหญ่พยอมยังได้กล่าวถึงวิธีการหาเยื่อด้วยการขุดเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของเยื่อเป็นการทำลายพันธุ์สัตว์ป่าด้วย

ในช่วงนี้มีปฏิกิริยาจากชาวบ้านเจาะเหลาะท่านหนึ่ง ซึ่งมีอาวุธโสแต่อยู่ในอาการที่ออกจะมึนเมาเล็กน้อยได้ออกมาพูดกลางเวทีแสดงความคิดเห็นที่ไม่พอใจมากที่มาต่อว่าต่อขานกันถึงบ้าน และมาพูดเหมือนชาวบ้านเจาะเหลาะเป็นจำเลย รวมทั้งยังแสดงความคิดเห็นต่อการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับซ้อนกับพื้นที่หมู่บ้านและป่าชุมชน ผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ และนายมนทล ประกแก้ว ได้ออกมาช่วยอธิบายและพยายามทำความเข้าใจว่า ทำไมเราต้องพูดกันในวันนี้ โดยอธิบายว่าที่มาพูดคุยกันก็เพื่อจะช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน เรายังไม่พูดถึงปัญหากับทางอุทยานแห่งชาติฯ และแสดงความเข้าใจในสิ่งที่ท่านผู้อาวุโสท่านนั้นได้พูดมา แต่เมื่อภาวะได้แย้งดูท่าจะยืดเยื้อ อาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ จึงขอเข้ามาแสดงความคิดเห็นโดยการใช้คำถามนำ เริ่มด้วยการขออนุญาตถามลุงคำ ซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่เป็นคนบรรยายในเวทีว่า (1) ลุงคำมาอยู่ที่นี่ เมื่อ พ.ศ.ใด (2) ลุงคำเห็นความสมบูรณ์ของพื้นที่ตรงนี้หรือไม่ (3) ลุงคำหาสิ่งที่มีนัยสมบูรณ์ในอดีตหรือไม่ หลังจากนั้นได้กล่าวต่อไปว่า การที่ลุงคำได้เห็นความสมบูรณ์ของพื้นที่นี้เมื่อสามสิบปีก่อน ยังทำให้ลุงคำโหยหาอยากให้เห็นมันอีก แล้วคนดั้งเดิมที่อยู่ที่นี่ต่อเนื่องมาเป็นร้อยปีแล้ว เขาจะให้เห็นความสมบูรณ์ขนาดไหน เขาได้รู้ ได้เห็น ได้ใช้ประโยชน์ และได้พึ่งพิงอาศัยมาก่อน เขาจะโหยหามันขนาดไหน ขอให้เราเข้าใจหัวใจของเขาบ้าง และกล่าวต่อว่า วัตถุประสงค์ของการจัดเวทีเสวนาในครั้งนี้ก็เพื่อให้เรามองเห็นว่า ของที่เราเคยมีอยู่มีอะไรบ้าง อะไรบ้างที่หายไปแล้ว ในขณะนี้เราจะจัดการกับของที่มีอยู่อย่างไร ทำอย่างไรจึงจะไม่ให้มันสูญหายไปอีก และพวกเรากำลังหาแนวทางว่าจะทำอย่างไรจึงจะเรียกความอุดมสมบูรณ์ในอดีตกลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

ผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ กล่าวว่า ป่าชุมชนตั้งมา 5-6 ปีแล้ว แต่ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร สาเหตุหนึ่งเกิดมาจากกรรมการถูกใจมด มีเสียงพูดว่ากรรมการจะเอาป่าไปขายเอง งานนี้ต้องพิสูจน์ใจคนอีกมาก วันที่ 1 พฤษภาคม 2545 นี้ ถือว่าเป็นวันที่พวกเราทั้ง 5 หมู่บ้านจะได้พูดคุยหารือกัน

นอกจากนี้ คุณมณฑล ปรงแก้ว อบต.ประเสริฐ แก้วอาสา คุณทวี ราชนนตรี และผู้ช่วย รัชชัย แสนทรัพย์สิน ได้กล่าวแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมโดยต่างก็ช่วยเน้นย้ำว่า การที่เชิญชวน พ่อแม่พี่น้องมาพบปะพูดคุยกันในวันนี้ก็เพื่อต้องการสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน สิ่งที่สำคัญเสียไปแล้ว เราจะไม่พูดถึง เราจะมาพูดถึงเฉพาะสิ่งที่ยังเหลืออยู่และสิ่งที่จะสามารถร่วมแรงร่วมใจกันในการพัฒนาให้งอกงามขึ้นมาอีกครั้ง

หลังจากนั้น ผู้ใหญ่เสงี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ ดำเนินการให้ที่ประชุมได้เสนอชื่อตัวแทนของ หมู่บ้านเจาะเหลาะที่จะไปร่วมประชุม ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 รวม 20 คน

3. เวทีบ้านไทรรงค์

3.1 บรรยายภาพทั่วไป

ชาวบ้านเริ่มทยอยกันมายังศาลาวัด บางคนก็เดินมา บางคนก็ขับรถมอเตอร์ไซด์มา บางคนก็ขับรถยนต์มา กลุ่มชาวบ้านที่มาร่วมเวทีเสวนาในวันนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 37 คน (ไม่รวมเด็ก ๆ) โดยมีผู้ชายและผู้หญิงจำนวนเท่าๆ กัน ชาวบ้านที่มายังคงเอกลักษณ์ของความเป็นคนกระเหรี่ยงให้เห็นคือ ผู้หญิงมักไว้ผมยาวเป็นส่วนใหญ่ (ยกเว้นเด็กๆ) บางคนก็เลี้ยงหมาก และที่สำคัญคือ อธิษาศัยไมตรีที่ดีงาม และการต้อนรับขับสู้อย่างอบอุ่น งานนี้ผู้ช่วยรัชชัย แสนทรัพย์สิน และคุณสมควร พัทธยศิริ รับหน้าที่เป็นฝ่ายรับลงทะเบียนเสียเอง และทำหน้าที่ได้ดีไม่มีที่ติ เพราะผู้ที่มาทีหลังจะไม่คลาดสายตาเจ้าหน้าที่ฝ่ายลงทะเบียนนี้ไปได้เลย แม้จะมาช่วงกลางงานแล้วก็ตาม

เปิดการประชุมโดยอาจารย์วีระ ลำเนียงแจ่ม ทำหน้าที่เป็นพิธีกรแนะนำผู้ร่วมเวทีเสวนาจากบ้านองสิต บ้านปลายนาสวน และบ้านเจาะเหลาะ รวมทั้งทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งอาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ ได้เล่าความเป็นมาของโครงการวิจัยที่ต้องการให้คนท้องถิ่นเป็นนักวิจัยที่จะทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับป่าชุมชนของตัวเอง เพื่อให้ที่นี่เป็นฐานการเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนในอนาคต หลังจากนั้นพิธีกรคือ อ.วีระ ลำเนียงแจ่ม มอบเวทีให้กับผู้ช่วยรัชชัย แสนทรัพย์สิน ดำเนินการต่อไป

ปิดการประชุมโดยนางอรสา ประยูรหงษ์ กล่าวสรุปผลการจัดเวทีเสวนाप่าชุมชนสะมะแกของบ้านไทรรงค์ตั้งแต่ต้นจนจบ

3.2 สาระสำคัญ

คุณสัณชัย เจริญบุรี มาเล่าเรื่องราวให้ฟังว่า แต่ก่อนชาวบ้านไทรรงค์อยู่ที่บ้านปากนาสวน พอน้ำท่วมเมื่อปี 2518 ก็ย้ายมาอยู่ที่นี่ ไทรรงค์ เพี้ยนมาจาก ไตรง ซึ่งเป็นชื่อของชายคนแรกที่มาอยู่ที่นี่ ความจริงแล้ว ตอนที่อยู่ปากนาสวนเราก็ม่าจับจองที่ดินแถบนี้ทำไร่อยู่แล้ว พอน้ำท่วมจึงย้ายมาอยู่เป็นการถาวร ที่ดินทำกินที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิต จัดสรรให้ก็ยังอยู่ แต่คนเฒ่าคนแก่เลือกที่จะมาอยู่ที่นี่เสียมากกว่า พอปี 2519-20 มีตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาปฏิบัติงาน และทำการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นหมู่บ้านไทรรงค์จนถึงทุกวันนี้

คุณยายวัย 77 ปี (คุณแม่ของคุณสัตย์ชัย) เล่าให้ฟังว่า มาอยู่ที่นี่ได้ 20 กว่าปีมาแล้ว แต่ก่อนที่นี่เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ และมีการเลี้ยงควายเสียเป็นส่วนใหญ่ ในป่าแถบนี้ยังพอมีสัตว์ป่าให้เห็น เช่น หมูป่า เม่น เก้ง ตะกวด มาอยู่ใหม่ ๆ ก็มาทำไร่ (ข้าวไร่) แต่ก่อนปลูกข้าวได้ผลดีกว่านี้ ที่นาแปลงเดียวก็หมุนเวียนกันทำในหมู่บ้านนี้เอง ในช่วงที่ต้องใช้แรงงานมากก็มาช่วยกัน แต่ความรับผิดชอบหลักยังเป็นของคนที่ทำอยู่ขณะนั้น ส่วนคนอื่นก็ไปทำงานอย่างอื่น เช่น ตัดไม้ รวกลำไยไปขาย พอเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จก็เอามาแบ่งกันกิน

ลุงสุนทร วัย 57 ปีเล่าว่า ตอนที่ลุงยังเป็นเด็ก ในป่าลู่ปะโท โป่งล้นทม เขาใหญ่ โป่งจำปา (อยู่ในป่าชุมชนตะมะแก) มีสัตว์ป่าชุกชุมมาก มีวัวแดง กวาง กระทิง ฯลฯ ในลำห้วยก็มีน้ำเยอะมาก เช่น ห้วยหมูเพิง (ห้วยงูเหลือม) ห้วยเตาะเราะ ปัจจุบันห้วยก็ยังอยู่แต่น้ำไม่มีแล้ว แต่ก่อนพืชผักอาหารป่ากินไม่หมด ทั้งผักกูด ผักหวาน เห็ดโคน ฯลฯ ฝนฟ้าก็ตกดีกว่านี้ ความจริงแล้ว สัตว์ป่าหรือพืชอาหารป่าเหล่านี้เริ่มลดน้อยลงตั้งแต่ก่อนปิดเขื่อน เพราะมีการให้สัมปทานไม้ ตัดไม้ใหญ่ตามริมลำห้วยถูกตัดไปหมด แดงก็สองได้ตรง ๆ ไม่มีใบไม้ ตัดไม้มาบ้าง ความชื้นก็ต่ำ เกิดปัญหาฝนไม่ตก ความแห้งแล้งก็ตามมา ดินก็เปลี่ยน น้ำก็เปลี่ยน แต่ก่อนน้ำไหลช้าเพราะมีพืชมารขวาง สรุปลแล้ว พืชผักลดลงไปประมาณ 70% เหลือเพียง 30% สมัยแต่ก่อนเราเก็บกินอย่างเดียว แต่สมัยนี้ทั้งกินทั้งขาย

พอถึงตรงนี้ เริ่มมีชาวบ้านทั้งหญิงและชายออกมาร่วมแสดงความคิดเห็น เนื้อหาที่กล่าวถึงมีดังนี้ ผลผลิตจากป่าที่ขึ้นอันดับหนึ่งคือ ใบพลวง อันดับสองคือไม้ปล้องยาว อันดับสามคือเห็ดสารพัดชนิด ใบพลวงถ้าหากมุงถึงจะใช้ได้นานถึง 10 ปี หน้าแล้งก็ได้เก็บผักหวาน ไข่มดแดง ยอดอินูน แต่บ้านใดรรถค์เก็บกินอย่างเดียว ไม่เหมือนบ้านเจาะเหลาะทั้งกินทั้งขาย คนบ้านเราไม่ค่อยกินไข่มดแดงเหมือนคนทางภาคอีสาน กรณีผักหวานก็อยากจะขอร้องให้บ้านเจาะเหลาะได้วันที่ให้พวกเราเก็บบ้าง เพราะทุกวันนี้บ้านเจาะเหลาะมาเก็บถึงหน้าบ้านเรา เก็บกินไม่ว่า แต่นี่เก็บขายด้วย

ผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ กล่าวว่า เรื่องการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์นั้นเป็นเรื่องที่ต้องคุยกัน ต้องประชุมหารือกัน เราไม่เคยมีกรรมการกลางที่จะทำหน้าที่ตรงนี้ ที่จะให้เป็นธรรมกับทุกฝ่าย แต่อย่างไรก็ตาม ผมจะนำข่าวไปบอกลูกบ้าน หวังว่า สักวันพวกเราคงจะมีโอกาสได้จับเข่าคุยกัน

ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ กล่าวเสริมว่า การหาหน่อไม้ที่บ้านองสิต ถ้าให้คนบ้านองสิตเป็นคนหา จะได้กินนาน 3-4 เดือน แต่ถ้าปล่อยให้คนนอกเข้ามา เดือนเดียวก็หมด ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการห้ามคนนอกเข้ามาหาหน่อไม้ของเรา

อาจารย์วราพร ศรีสุพรรณ กล่าวว่า เท่าที่ฟังมา ของป่ามีแนวโน้มที่จะหายากขึ้น ราคาสูงขึ้น หากปล่อยให้มีการใช้ประโยชน์แบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา อนาคตหมดแน่ ด้วยเหตุนี้จึง

ต้องการการจัดการร่วมกันฉันท์มิตร ผลผลิตจากป่าจะเป็นทั้งอาหารและนำมาซึ่งรายได้ หรืออาจจะจัดการท่องเที่ยวได้ด้วย เช่น จัดทัวร์หาของป่า การเก็บรังผึ้ง เป็นต้น

ผู้ช่วยวิจัย แซนทรีพัสสิน กล่าวเสริมว่า ทั้งหลายทั้งปวงนี้ คนเดียวทำไม่ไหวแน่ ต้องร่วมมือกัน ต้องช่วยกัน ค่อยจากนั้นได้ดำเนินการสรรหาตัวแทนกลุ่มบ้านไครรงค์จำนวน 10 คน เพื่อไปร่วมประชุมจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545

4. เวทีบ้านปลายนาสวน

4.1 บรรยายภาพทั่วไป

ชาวบ้านร่อยอยู่ในบริเวณที่ประชุมบางตากว่าเวทีอื่นๆ สาเหตุหนึ่งมาจากสถานที่ประชุมห่างไกลจากหมู่บ้านและชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดพาหนะที่จะเดินทางมาประชุม ผู้ที่มาร่วมประชุมส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย แก่นนำหมู่บ้านต่างๆที่มาร่วมประชุมเข้ามาพร้อมกับทีมวิจัยโดยเดินทางมาจากบ้านไครรงค์ เมื่อมาถึงจึงทำให้เวทีคึกคักขึ้น

เปิดเวทีโดยอาจารย์วิระ ลำเนียงแจ่ม กล่าวต้อนรับชาวบ้าน แนะนำทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งอาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ กล่าวถึงที่มาของการจัดเวทีในครั้งนี้ว่าต้องการจะพัฒนาคนในพื้นที่ให้มาร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรของตนเอง ร่วมกันศึกษาข้อมูลในพื้นที่เพื่อที่จะสามารถนำเสนอข้อมูลให้คนภายนอกฟัง จากนั้นได้มอบเวทีให้ผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุกร เป็นผู้ดำเนินการต่อ

ปิดเวทีโดยคุณอรสา ประยูรหงษ์ กล่าวสรุปและให้กำลังใจในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต่อไป

4.2 สารสำคัญ

ผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุกร กล่าวว่า ตั้งแต่เราเกิดมา เราอยู่กับป่า อยู่กับน้ำ ได้อาศัยป่า อาศัยน้ำเลี้ยงชีพมาโดยตลอด แต่ตอนนี้ ป่ากับน้ำหายไป ตอนเราเด็ก ๆ อากาศเย็นสบายกว่านี้ น้ำร้อนเราลงไปแช่ตัวอยู่ในน้ำ แต่ก่อนเราใช้แม่น้ำสายเดียวกัน เรามีน้ำผุดขึ้นเป็นจุดๆ และที่ห้วยนาสวนเมื่อ 40 ปีที่แล้ว เด็ก 7-8 ขวบเดินข้ามไม่ได้ น้ำทั้งลึกและไหลแรง ตอนนี้นำมาเพราะมีการทำสัมปทาน มีคนมากขึ้น ของใช้ของกินก็หมดไปเรื่อยๆ เราจะทำอย่างไรดี พืชผักน้ำทำจึงจะกลับคืนมาเหมือนเดิม

คุณบุญแท้ ประชากุล กล่าวว่า เมื่อ 40-50 ปีก่อน ป่าไม้ น้ำท่า สัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์มาก แต่ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ร่อยหรอลงไปเพราะน้ำมีมนุษยบ้าง ธรรมชาติเองบ้างและไม่ทราบสาเหตุบ้าง

คุณบุญเกิด พัทธยศิริ กล่าวว่า 105 ปีแล้วที่กรมป่าไม้ตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่พิทักษ์รักษาป่า แต่ในหลวงบอกว่าไม่มีทางที่กรมป่าไม้จะรักษาป่าไว้ได้ (ชุมชนเท่านั้นที่รักษาได้) เขาบอกว่าที่นี้เป็นเขตอุทยาน ผู้นำชุมชนมีสิทธิ์ทั่วถึงได้ แต่เราไม่กล้า เรากลัว เขาก็เลยทำตามอำเภอใจ ถ้าเขามาห้ามเราตัดไม้ แล้วเราจะเอาอะไรมาทำเทียนไหว้พระ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอยู่ด้วยกัน ค่อยไปเราต้องกล้าพูด และกล้าทำให้มากขึ้น

คุณสุชาติ บุญกล้า กล่าวว่า เมื่อป่าหมด ต้นไม้ใหญ่ถูกตัดออกไป ความแห้งแล้งก็ตามมา ต้นไม้เล็กก็ดึงดูน้ำได้ไม่ค่อยดี ผมมาอยู่ใหม่ๆ หน้าแล้งน้ำยังไหลในดงมะพร้าว ดงหมาก อากาศเย็นสบายมาก

อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร กล่าวว่า ผมพานักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นไปปฏิบัติธรรมที่หนองสระ เกิดความคิดว่าน่าจะทำเป็นศูนย์ศึกษารรรมาชาติ ในเรื่องการใช้ทรัพยากรนั้น ถ้ารุ่นเรานามาใช้เสียหมดก็เป็นการเอาเปรียบคนรุ่นหลังมากเกินไป

คุณมณฑล ปรกแก้ว กล่าวว่า ทุกชีวิตมีวงจร ถ้าวงจรถูกตัด ก็เกิดผลกระทบตามมา อย่างเช่นที่นี่ แต่ก่อนมองไม่เห็นแดด แต่เดี๋ยวนี้ร้อนเหลือเกิน วิธีชีวิตในอดีต จับปลาที่แค่น้ำตื้น ใช้ลอบ ใช้ไซ แต่เดี๋ยวนี้มีเครื่องมือที่จับปลาได้ตัวได้มากขึ้น ขอให้พวกเราช่วยกันดูแลดอนมรักษาทรัพยากรเหมือนกับการดูแลสุขภาพของเราเอง

อาจารย์นิพนธ์ สมจันทร์ กล่าวว่า เรากับป่า ป่ากับเรา ผูกพันกันมาตั้งแต่เด็ก อาหารจากป่า ไม่ว่าจะเป็นเห็ดหรืออะไรก็ตาม ใครจะเข้าไปเก็บมากินก็ได้ เป็นความมหัศจรรย์แท้ๆ

ผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุร กล่าวว่าป่าชุมชนแถบริมถนนดูว่ามีความอุดมสมบูรณ์ดี แต่ข้างในป่าน้อยลง แต่ตอนนี้กระต่ายมีมากขึ้น ส่วนที่หนองสระมีช้างแม่ลูกอ่อนด้วย

ผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ ป่าของเราถ้ามีแนวแบ่งเขตและมีคณะกรรมการดูแลที่แน่นอนก็คงจะดี งานนี้พวกเราทุกๆ คน ทุกๆ ฝ่ายต้องช่วยกัน เพื่อลูกหลานของเรา

ผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุร ดำเนินการให้มีการเสนอชื่อตัวแทนกลุ่มบ้านปลายนาสวน 20 คน และตัวแทนกลุ่มบ้านองจู่ อีก 10 คน

สรุปผลลัพท์จากเวทีเสวนาทั้ง 4 เวที

1. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มแกนนำจากทุกกลุ่มบ้าน เนื่องจากต้องเป็นผู้จัดเวทีและเป็นผู้ไปร่วมฟังกันในทุกเวที การแลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้จะช่วยแก้ปัญหาที่เคยพูดถึงในเวทีสนทนากลุ่มที่ว่า ไม่ได้มีการประชุมพบปะพูดคุยกันและความเห็นไม่ตรงกัน และยังช่วยให้คนที่ทำงานเพื่อรักษาป่าสะมะแกมีกำลังใจ ไม่รู้สึกท้อแท้เหมือนแต่ก่อน
2. ย้ำเตือนภาพในอดีต และสภาพในอดีตที่สมบูรณ์ของป่าชุมชนไปยังคนรุ่นใหม่
3. ชุมชนรอบป่าชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมที่จะอนุรักษ์ผืนป่าสะมะแกต่อไป
4. ได้ความคิดเห็นที่สำคัญและแสดงออกในเวทีแรกและเป็นลำดับแรกคือ ความคิดเห็นของผู้ใหญ่บ้านปลายนาสวนที่เสนอในเวทีบ้านองสิต คือ ขอให้เลือกตัวแทนจากแต่ละเวที เวทีละ 20 คน จาก 4 เวที รวมเป็น 80 คน ไปประชุมร่วมกันในป่าชุมชน ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 เพื่อระลึกถึงอดีตเมื่อ 6 ปีที่แล้ว คือ วันที่ 1 พฤษภาคม 2539 ซึ่งมีพิธีเปิดป่าชุมชน ความคิดเห็นดังกล่าวได้รับการสนับสนุนทันทีจากผู้ใหญ่บ้านองสิต และทำให้มีการสรรหาตัวแทนที่จะเข้าไปเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนจากทุกกลุ่มบ้าน รวม คนที่ได้รับการเสนอชื่อจากทุกเวที จำนวน 90 คน

3. การจัดตั้งองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

รูปแบบการดำเนินการเพื่อจัดตั้งองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนถูกกำหนดจากเวทีเสวนาตามกลุ่มบ้าน และเป็นการกำหนดโดยชุมชนเอง คือ ชุมชนกำหนดตัวคนที่เข้ามาเลือกคณะกรรมการป่าชุมชน และกำหนดให้ตัวแทนจากทุกกลุ่มบ้านมาประชุมร่วมกันในพื้นที่ป่าชุมชนสะมะแก ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 เวลาเริ่มต้นคือ 09.00 น. และให้ทุกกลุ่มเตรียมอาหารไปรับประทานมื้อกลางวันในป่าชุมชนด้วย พร้อมทั้งยังวางเป้าหมายไว้แนชัดว่า ถ้าไม่ได้คณะกรรมการป่าชุมชนชุดใหม่จะไม่เลิกการประชุม

ก่อนดำเนินการประชุมผู้วิจัยได้จัดส่งเอกสารบันทึกจากเวทีเสวนาทั้ง 4 เวที ให้กับตัวแทนที่จะไปร่วมประชุมในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 เพื่อเป็นการเตรียมผู้ที่เข้าร่วมประชุมให้ได้ข้อมูลเท่าเทียมกัน และเป็นการย้ำเตือนว่ามีใครบ้างที่จะต้องเข้าร่วมประชุม ขณะเดียวกันก็จะเป็นเครื่องมือที่จะกระจายข่าวสารจากเวทีเสวนาต่างๆ กลับสู่ชุมชน

เมื่อถึงวันประชุมปรากฏว่า ตัวแทนจากทุกกลุ่มบ้านได้มาพร้อมกันที่ป่าชุมชนสะมะแก ยกเว้น กลุ่มบ้านเจาะเหลาะ ทำให้อาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ หัวหน้าโครงการวิจัยต้องเดินทางเข้าไปเพื่อประสานให้มาร่วมประชุม ซึ่งปรากฏว่าทางบ้านเจาะเหลาะมีงานประกอบพิธีกรรมบางอย่างในตอนเช้า จากนั้นได้มีการรวมคนไว้แล้ว เพียงแต่ยังรือที่ที่จะเดินทาง เมื่ออาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ เข้าไปติดตามในหมู่บ้านด้วยตนเอง ผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ ก็ได้กล่าวว่า กำลังรอให้อาจารย์มารับ หลังจากนั้นทางบ้านเจาะเหลาะได้ยกทีมเข้าไปร่วมประชุมโดยรถยนต์ปิคอัพ 3 คัน มีผู้มาร่วมประชุมมากกว่า 20 คน และได้เตรียมอุปกรณ์สำหรับทำส้มตำและอาหารอีสานมาพร้อมด้วย

ผู้เข้าร่วมการประชุม ประกอบด้วยตัวแทนจากกลุ่มบ้านองสิต สะมะแก ปลายนาสวน องจุ ไตรรงค์ และเจาะเหลาะ รวม 88 คน และมีนายอำเภอศรีสวัสดิ์ได้เข้าร่วมในการประชุมด้วย

สภาพของที่ประชุมเป็นพื้นที่กลางแจ้ง มีการจัดตั้งเก้าอี้เป็นวงกลม บางส่วนนั่งเป็นกลุ่ม กระจายอยู่รอบนอกวงกลม แต่ในช่วงของการเสนอข้อคณะกรรมการป่าชุมชนและอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ นั้น จะมีการรวมกลุ่มกันแยกตามหมู่บ้านมากขึ้น ในช่วงรับประทานอาหารกลางวันจะมีกิจกรรมพูดคุยสนทนาและเป่าแคน และมีการตั้งโต๊ะอาหารสำหรับนายอำเภอศรีสวัสดิ์และทีมวิจัยด้วย

การประชุมเริ่มต้นเมื่อเวลาประมาณ 10.00 น. โดยผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร เป็นผู้กล่าวเปิดงาน โดยกล่าวว่า ป่าชุมชนตั้งมาหลายปีแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 แต่ยังไม่มียะไรขึ้นมา วันนี้เราจำเป็นต้องตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการเสียใหม่ เพื่อดำเนินการอย่างเป็นทางการและเป็นที่ยอมรับกัน พื้นที่ป่าชุมชนมีจำนวนทั้งสิ้น 3,353 ไร่ ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งกินและใช้ แต่วันนี้เรามาเพื่อรักษา ดูแล ปรับปรุงเสริมใหม่ โดยต้องมีการจัดการที่ดี ไม่ว่างั้นของที่มีจะหมดไป เช่น ใบพลวง เราเก็บได้กันทุกคน เอาไปมุงหลังคา เอาไปขาย และเมื่อเปรียบเทียบกับบ้านที่มุงด้วยสังกะสี หรือกระเบื้องจะไม่เย็นเท่าบ้านที่มุงด้วยใบพลวง ซึ่งทุกคนสามารถเก็บไปใช้ได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายใด ๆ ในวันนี้มีใครที่มีความคิดเห็นอย่างไร ก็มาพูดคุยกันและแสดงความคิดเห็นกันได้

คุณบุญเกิด พัทธกษิรี ได้กล่าวในลำดับต่อมาว่า เรามาประชุมคราวนี้ก็เพื่อมารู้มาเห็น มาฟังว่าสิ่งที่เคยทำมาในอดีตนั้นเพื่ออะไร มีความสำคัญกับชีวิตคนที่อยู่รอบๆ ป่าอย่างไร หลายคนที่จะเข้ามาใหม่จะได้รู้ว่าการทำไมต้องมีป่าชุมชน ถ้าป่าร้องได้คงออกมาร้องแล้ว เพราะว่าถูกกระทำมาตลอด เราต้องใช้และต้องรักษาเพื่อให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้ ไม่ใช่ใช้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่รักษา ก่อนปี 2539 ป่าไม่ถูกทำลายหลายด้านและเขื่อนเป็นตัวทำลายป่าอย่างแน่นอน หลังสร้างเขื่อนคนภายนอกก็เข้ามานับตั้งแต่ท่ากระดาน ซึ่งคนในก็มีอยู่แล้ว ทำให้ป่าถูกใช้มากที่สุด วันที่ 1 พฤษภาคม 2539 เป็นวันจัดตั้งป่าชุมชนสะมะแกอย่างเป็นการเพื่อเก็บไว้ให้เป็นป่าของพวกเรา เป็นป่าชุมชนไม่ใช่ของใคร เป็นของชุมชนจริงๆ ทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของ เราจำเป็นต้องรักษาและเปิดทางไว้ให้ลูกหลานให้เป็นป่าที่ถูกหลานเราเข้าถึงได้ ลองคิดดูตลอดแนวอ่างเก็บน้ำตั้งแต่หน้าเขื่อนถึงบ้านปลายนาสวน มีลวดหนามทั้งหมด แม้แต่ทำน้ำยังผ่านไม่ได้เลย ถ้าปล่อยให้มาถึงป่าชุมชนลูกหลานเราจะเป็นอย่างไร ป่าชุมชนของเราเป็นป่าชุมชนแห่งแรกของภาคกลางที่ตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ เราต้องการให้เป็นป่าที่เก็บกินได้ของชุมชนจริงๆ ต้องช่วยกันดูแลรักษา อย่าให้จิตใจของเราकिनป่าจนหมด จะให้ป่าหมดแค่อายุของเราเท่านั้นหรือ อยากให้พวกเราหลายๆ คนช่วยกันคิดว่า จะจัดการอย่างไร ต้องช่วยกันรักษา ต้องมีตัวแทนกลุ่มทำงานของพวกเรามาทำงานต่อไป

หลังจากนั้นก็มีการพูดคุยกันอย่างหลากหลาย โดยประเด็นแรกที่มีการพูดคุยคือ การที่อุทยานกำลังจะมารอบป่าผืนนี้ จะทำกันอย่างไร อาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ ได้ร่วมแสดงความคิดเห็นว่า กรณีปัญหาแนวเขตอุทยานแห่งชาตินั้นเป็นประเด็นที่เราต้องคอยดูแลไป และต้องรอดู พรบ.ป่าชุมชนที่จะออกมาใหม่ด้วย เท่าที่ทราบใน พรบ.ป่าชุมชน ที่ยกร่างไว้ ได้เปิดทางให้ พื้นที่ป่าธรรมชาติที่ชุมชนดั้งเดิมดูแลอย่างดีและต่อเนื่องนานกว่า 5 ปี เป็นป่าชุมชนได้ อย่างไรก็ตามก็ต้องมีการตรวจสอบได้ว่า ป่าผืนนั้นมีการจัดการดูแลและป่าผืนนั้นต้องมีคุณค่าและความหมายต่อชุมชนนั้นจริงๆ ซึ่งจริง ๆ แล้วทางป่าไม้ส่วนใหญ่ก็อยากสนับสนุนให้ชุมชนดูแลรักษา แต่ต้องให้ชุมชนมีความพร้อม ดังนั้น ชุมชนของเราจึงมีโอกาที่จะได้สิทธิในการดูแลป่าสะมะแก แต่ชุมชนต้องเข้ามาดูแลรักษาจริงๆ

นอกจากนี้ อาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ ได้นำบทความจากหนังสือพิมพ์เก่าที่กล่าวถึงการเปิดป่าชุมชนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 มาแสดงและอ่านข้อความที่แสดงเจตนารมณ์ในการรักษาป่า เพื่อเป็นการย้ำเตือนเจตนารมณ์ในอดีตอีกครั้งหนึ่ง คือ

“แนวความคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จะเน้นที่การให้เป็นพื้นที่ศึกษาถึงวิถีชีวิตที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิม เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวอย่างยั่งยืน เพื่อเด็กรุ่นใหม่ของชุมชนจะได้สืบทอดวิธีการรักษาต่อไป....ก็ต้องการให้เด็กรุ่นใหม่ยังสามารดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของชุมชนที่สามารถอาศัยใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน และขณะเดียวกันก็สามารถรักษาความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไว้ได้”

ต่อมารการพูดคุยเริ่มเข้าสู่บรรยากาศของความขัดแย้ง เมื่อประชาชนบ้านเจาะเหละร้องขอแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนโดยขอให้กันพื้นที่ป่าตามแนวถนนออกมาเพื่อให้ลูกหลานได้มีที่สร้างบ้านสร้างครอบครัว ครอบครัวละ 1 ไร่ และให้เหตุผลว่าตอนนี้ป่าชุมชนนี้ยังไม่ได้ประกาศตามกฎหมายจึงจะขอพื้นที่ออกก่อนที่จะ

ประกาศ และเมื่อจัดที่ให้คนได้อยู่แล้วจึงจะร่วมรักษากันได้ ความคิดเห็นดังกล่าวถูกโต้แย้งและไม่เห็นด้วยจากชาวบ้านปลายนาสวน บ้านไทรรงค์ บ้านองสิตและบ้านสะมะแก ทางสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลของบ้านเจาะเหลาะก็ได้พยายามที่จะชี้แจงว่าที่ร้องขอนั้นขอเฉพาะครอบครัวที่แต่งงานใหม่และต้องแยกบ้านออกมาเท่านั้น และเพียงแต่เสนอความเห็นเฉยๆ ไม่ได้ก็ไม่ใช่ไร ขณะที่ชาวบ้านเจาะเหลาะยังคงร้องขอต่อไปว่า ถ้าไม่ได้ครอบครัวละ 1 ไร่ ขอครอบครัวละ 2 งานก็ยังดี ในช่วงนี้ อ.วราพร ได้เข้ามาชี้แจงว่าเวทีนี้รับฟังปัญหาของทุกคน เรารับรู้ปัญหาความเดือดร้อนของคนส่วนหนึ่ง และเราก็คงไม่อยากปล่อยให้เขาทุกข์ตลอดไป แต่ทางเลือกในการแก้ไขปัญหาก็จะมีทางอื่นอีกหลายทาง ถ้าเราช่วยกันคิด เช่น ถ้าเราดูแลการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีอยู่ให้ดี และทำการเกษตรที่ใช้พื้นที่น้อยลงและปรับปรุงให้ได้ผลดี เราก็จะมีพื้นที่เหลืออีกเยอะ นอกจากนี้ ในส่วนของกฎหมายป่าชุมชน เป็นการมอบอำนาจให้ประชาชนรักษาป่าเท่านั้น คงไม่มีกฎหมายที่จะมอบอำนาจให้ชุมชนไปจัดสรรที่ป่าให้ประชาชนได้ ทางผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุกรก็ได้สรุปว่า ยินดีที่จะรับฟังปัญหาแต่ต่อไปปัญหาดังกล่าวจะต้องไปคุยกันในรูปคณะกรรมการ

ในจังหวะนี้ท่านนายอำเภอศรีสวัสดิ์ได้เข้ามาในที่ประชุม ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ ผู้ใหญ่บ้านองสิตรับหน้าที่สรุปผลการพูดคุยที่ผ่านมาให้ท่านนายอำเภอฟัง หลังจากนั้นได้เชิญท่านนายอำเภอให้ข้อคิดซึ่งท่านได้ยืนยันต่อที่ประชุมว่า ป่าชุมชนผืนนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ทั้งผืน จะนำมาจัดสรรกันเองไม่ได้ และท่านนายอำเภอก็ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับโครงสร้างและหน้าที่ของคณะกรรมการ หลังจากนั้นได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับชื่อตำแหน่งที่ควรจะมีในคณะกรรมการป่าชุมชน และมีข้อตกลงเบื้องต้นเกี่ยวกับชื่อตำแหน่งคือ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ฝ่ายอนุรักษ์และป้องกัน ฝ่ายพัฒนาและหารายได้ และฝ่ายข้อมูลและประชาสัมพันธ์ (ทั้งนี้ ไม่เป็นไปตามที่ท่านนายอำเภอเสนอแนะ) หลังจากนั้น ที่ประชุมได้ตกลงที่จะกำหนดจำนวนและโครงสร้างของคณะกรรมการป่าชุมชนก่อน ตามข้อเสนอของอาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูรท์ โดยกำหนดให้มีคณะกรรมการกลางรวม 17 คน เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง 8 คน เป็นตัวแทนจากแต่ละกลุ่มบ้าน 6 คน และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน หลังจากนั้น ได้มีการเสนอชื่อคณะกรรมการทั้ง 17 คน ดังนี้

(1) กรรมการโดยตำแหน่ง 8 คน ได้แก่

- ประธาน อบต. คือ นายสมนึก ยังประยูรท์
- ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 บ้านปลายนาสวน คือ นายสนธิ ศรีประกอบสุกร
- ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านไทรรงค์ คือ นายรัชชัย แสนทรัพย์สิน
- ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 บ้านองสิต คือ นางพยอม กลิ่นจันทร์
- ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 บ้านเจาะเหลาะ คือ นายเสงี่ยม หงษ์เวียงจันทร์
- อบต. บ้านปลายนาสวน 1 คน คือ นายประสาน นาสวนโสภณ
- อบต. บ้านองสิต 1 คน คือ นายจ่านง สวัสดิ์จิตติเลิศ
- อบต. บ้านเจาะเหลาะ 1 คน คือ นายประเสริฐ แก้วอาสา

(2) กรรมการจากการเลือกตั้ง 6 คน จาก 6 กลุ่มบ้าน ได้แก่

- บ้านองจุ คือ นายภาณุ เจริญ

- บ้านปลายนาสวน คือ นายผดุง มนตรี
- บ้านไทรรงค์ คือ นางนงลักษณ์ ศรีสุวรรณมาลา
- บ้านสะมะแก คือ นายอนันต์ ศิริพนาสวัสดิ์
- บ้านองสิต คือ นายกระจำง จินะชัย
- บ้านเจาะเหลาะ คือ นายวิวัฒน์ หาญราชา

(3) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ อีก 3 คน ได้แก่

- นายสมนึก สวัสดิ์โชติเดช
- นายบุญเกิด พิทักษ์ศิริ
- นายพิสิทธิ์ ยิ่งประยูร

(4) ที่ปรึกษา 2 ท่าน ได้แก่

- พระอาจารย์เกรียงศักดิ์ วัดถ้ำผาพิรุณ
- พ่อใหญ่คำ จากบ้านเจาะเหลาะ

เมื่อมีชื่อกรรมการครบทั้ง 17 คนแล้ว จึงมีการกำหนดตำแหน่งให้กับคณะกรรมการทั้งหมดซึ่งปรากฏว่า ในคณะกรรมการป่าชุมชนจะมีตำแหน่งประธานกรรมการ รองประธาน 3 ท่าน เภรัญญิกและผู้ช่วยเภรัญญิก เลขานุการและผู้ช่วยเลขานุการ และมีกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ฝ่ายละ 3 ท่านคือ ฝ่ายอนุรักษ์และป้องกัน ฝ่ายพัฒนาและหารายได้ และฝ่ายข้อมูลและประชาสัมพันธ์ ดังแผนภูมิที่ 4

เมื่อได้คณะกรรมการป่าชุมชน (กรรมการกลาง) แล้ว จึงได้มีการจัดตั้งอนุกรรมการเพิ่มเติมเพื่อให้สามารถดำเนินการได้อย่างทั่วถึง โดยอนุกรรมการมาจากทุกกลุ่มบ้าน ซึ่งผลปรากฏว่า มีอนุกรรมการมาเสริมในงานเภรัญญิก 1 ท่าน เสริมในฝ่ายอนุรักษ์และป้องกัน 7 ท่าน ฝ่ายพัฒนาและหารายได้ 10 ท่าน และฝ่ายข้อมูลและประชาสัมพันธ์ 6 ท่าน เมื่อรวมทั้งหมดแล้วจะมีคณะทำงานรวม 41 คน

เมื่อตกลงในเรื่องคณะกรรมการและอนุกรรมการแล้ว ได้มีการนัดหมายประชุมคณะกรรมการกลางในวันที่ 12 พฤษภาคม 2545 ที่วัดถ้ำผาพิรุณ เพื่อร่วมกันพิจารณารับรองระเบียบป่าชุมชน

แผนภูมิที่ 6 โครงสร้างและรายชื่อคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก ชุดที่ 1 (กรรมการกลาง)

สรุปผลลัพธ์ของกระบวนการในขั้นตอนนี้คือ การได้องค์กรเครือข่ายป่าชุมชนที่จัดตั้งขึ้นด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบป่าชุมชน และองค์ประกอบของคณะกรรมการดังกล่าวมีทั้งผู้นำที่เป็นทางการ และบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากกลุ่มบ้านต่างๆ ครบทั้ง 6 กลุ่มบ้านรอบป่าชุมชน

4. การเชื่อมความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายและสร้างความตื่นตัวที่จะ เรียนรู้

วัตถุประสงค์ในขั้นตอนนี้คือ เพื่อให้สมาชิกขององค์กรเครือข่ายและคณะทำงานป่าชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อเตรียมความพร้อมในการทำงานร่วมกัน และมุ่งเน้นให้คณะกรรมการมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ป่าชุมชนโดยตรง รวมทั้งเป็นการเสริมความรู้ทางวิชาการและกระตุ้นให้เกิดความอยากเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแกต่อไป

วิธีดำเนินการ ใช้กิจกรรมบรรยายพิเศษเกี่ยวกับการอ่านแผนที่และการปฏิบัติการสำรวจร่องน้ำในป่าชุมชน บรรยายและนำการสำรวจโดย รศ.ดร. วีระศักดิ์ อุดมโชค และจากการหารือในที่ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 12 พฤษภาคม 2545 ที่ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดให้ ประธาน รองประธาน และอนุกรรมการฝ่ายอนุรักษ์และป้องกัน และอนุกรรมการฝ่ายข้อมูลและประชาสัมพันธ์เป็นผู้เข้าร่วมการประชุมครั้งนี้ และกำหนดวันที่จัดกิจกรรมคือ วันที่ 1-2 มิถุนายน 2545

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ปรากฏมีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 15 คน

สาระสำคัญด้านวิชาการ ในวันแรกคือ การอ่านแผนที่ทหาร โดยเริ่มจากการวางแผนที่ให้สัมพันธ์กับเข็มทิศ การอ่านสัญลักษณ์ในแผนที่ การทำความเข้าใจกับมาตราส่วน เช่น 1 ช่องตาราง เท่ากับ 1 ตารางกิโลเมตร การอ่านตำแหน่งพิกัด การอธิบายลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ลุ่มน้ำและของป่าชุมชนสะมะแกจากแผนที่ การอธิบายคุณค่าของป่าชุมชนในแง่ของการเป็นต้นน้ำลำธาร แนวคิดเกี่ยวกับการฟื้นฟูป่าโดยการกักเก็บน้ำในร่องน้ำขนาดเล็ก และการเปลี่ยนป่าเต็งรังให้เป็นป่าเบญจพรรณโดยการกักน้ำและทำให้ป่าเปียก นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงปัญหาการใช้สารพิษที่จะไปสะสมอยู่ในตะกอนพื้นที่ท้องน้ำทำให้มีสารพิษสะสมในดินตะกอนและสัตว์น้ำที่หากินบริเวณพื้นที่ท้องน้ำ ในวันที่สอง เป็นการศึกษาภาคสนาม โดยศึกษาธรณีสัณฐานและสำรวจร่องน้ำในป่าชุมชนสะมะแก รวมทั้งได้มีการร่วมกันทำทำนบกั้นร่องน้ำสายหนึ่ง เพื่อเป็นการสาธิตและศึกษาคุณผลที่เกิดขึ้น

ปฏิสัมพันธ์และผลงานในช่วงของการฝึกอบรม พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีปฏิสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี มีการพูดคุยหยอกล้อในช่วงการบรรยาย และในภาคสนามอย่างสนุกสนาน รวมทั้งแสดงความตื่นตัวที่ได้ไปเห็นพืชพันธุ์แปลก ๆ และเห็นความสมบูรณ์ของป่าชุมชน ผู้เข้าร่วมการประชุมที่มีความรู้เกี่ยวกับพื้นที่และพันธุ์ไม้ก็แสดงตัวเป็นวิทยากรได้เป็นอย่างดี ทุกคนให้ความร่วมมือที่จะเข้าไปให้ถึงป่าชุมชนให้ลึกที่สุด และร่วมมือกันอย่างแข็งขันในการสร้างทำนบกั้นร่องน้ำในป่าชุมชน 1 จุด ตำแหน่งของทำนบกั้นร่องน้ำคือ พิกัด 510227 E , 1627931 N โดยสร้างขึ้นใกล้แหล่งน้ำที่ผุดขึ้นมาเป็นคล้ายน้ำซับ ที่เรียกว่า หนองโพนู ตำแหน่งของหนองน้ำนี้คือ พิกัด 510223 E , 1627804 N

ข้อจำกัดของกิจกรรมนี้คือ ในการจัดซื้อถุงดำเพื่อใส่ดินที่จะไปวางเป็นทำนบกั้น ทางโครงการวิจัยไม่ได้จัดซื้อถุงดำที่ใช้ในการเพาะกล้าต้นไม้ซึ่งจะมีความเหนียวทนทานกว่า แต่ซื้อเป็นถุงดำสำหรับใส่เป็นถุงขยะมาใช้ ทำให้ถุงดินที่นำไปทำทำนบกั้นไม่คงทน อย่างไรก็ตาม ทุกคนก็ได้ช่วยกันหาเศษกิ่งไม้ทั้งหลายมาเสริมทำเป็นแนวกันดินไว้เพื่อช่วยเป็นทำนบกั้น ซึ่งกิจกรรมนี้ถือเป็นแบบฝึกหัดสำหรับการทำงานร่วมกันและเป็นการเรียนรู้เรื่องการทำนบกั้นร่องน้ำในป่าเพื่อประโยชน์ในการฟื้นฟูป่าไปด้วยในตัว

5. การเสริมความรู้และสนับสนุนการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชน

วัตถุประสงค์ในขั้นตอนนี้คือ เตรียมความพร้อมทางวิชาการเกี่ยวกับป่าไม้และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ วางแนวทางร่วมกันในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน และสนับสนุนให้คณะกรรมการป่าชุมชนกำหนดแนวทางและแผนงานในการทำงานร่วมกัน

วิธีดำเนินการคือ ในช่วงของการเตรียมการประชุมปฏิบัติการ ทีมวิจัยได้ประสานกับวิทยากรด้านป่าไม้ที่จะนำการสำรวจป่าชุมชนในเชิงวิชาการ 2 ท่านคือ นายคำรณ สังข์สวน และนายธนวัฒน์ ทองตัน โดยได้นำวิทยากรลงพื้นที่ป่าชุมชนรวมทั้งปรึกษาหารือกับแกนนำของคณะกรรมการป่าชุมชนเพื่อวางแผนที่จะจัดกิจกรรมในการฝึกอบรม หลังจากนั้น จึงจัดทำโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ พร้อมทั้งประสานการดำเนินงานทั้งหมด

วันเวลาและสถานที่จัดประชุมคือ วันที่ 13-17 สิงหาคม 2547 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ ป่าชุมชนสะมะแก ศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคกลาง อุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ และบ้านห้วยหินดำ ต.วังยาว อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

ในด้านผู้เข้ารับการอบรมได้กำหนดร่วมกับคณะกรรมการกลางคือ ให้คณะกรรมการเข้าร่วมประชุมทุกคน และให้เพิ่มอนุกรรมการจากกลุ่มบ้านต่าง ๆ มาเพิ่มอีกกลุ่มบ้านละ 1 คน ในการพิจารณาเสนอชื่ออนุกรรมการ พิจารณาร่วมกันระหว่างหัวหน้าทีมวิจัยกับประธานคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งปรากฏผลผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือในการจัดประชุมระยะที่ 1 ซึ่งจัดอยู่ในพื้นที่ที่มีคณะทำงานป่าชุมชนเข้าร่วม 20 คน และมีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนบ้านนาสวนเข้าร่วมกิจกรรมอีกจำนวน 21 คน ส่วนการประชุมระยะที่ 2 ซึ่งออกนอกพื้นที่ ที่มีคณะทำงานป่าชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมรวม 17 คน

ในด้านหลักสูตร เป็นหลักสูตรฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อการจัดการป่าชุมชนมีระยะเวลารวม 5 วัน แบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 จำนวน 2 วัน จัดในพื้นที่ ต.นาสวน โดยเน้นความรู้เรื่อง นิเวศวิทยาป่าไม้และการสำรวจเชิงนิเวศวิทยาของป่าชุมชนสะมะแก ส่วนระยะที่ 2 จะเน้นเนื้อหาเพื่อการจัดการป่าชุมชน เช่น การจัดการด้านไฟป่า การประเมินปริมาณผลผลิตจากป่า และการศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยหินดำ อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี และการศึกษาดูงานโครงการนำร่องการจัดการอุทยานแห่งชาติ ณ อุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์

สาระสำคัญของการประชุม

5.1 การเสริมความรู้ด้านป่าไม้และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วยสาระสำคัญคือ นิเวศวิทยาป่าไม้ การจัดการไฟป่า การจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ การพัฒนาการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการอุทยานแห่งชาติอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 ในด้านนิเวศวิทยาป่าไม้ ได้ให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางชีวภาพ และชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายของชนิดป่าในพื้นที่ตำบลนาสวน อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้ชนิดป่าแตกต่างกัน อธิบายถึงคุณค่าของป่าและผลกระทบจากการทำลายป่า

5.1.2 ในด้านการจัดการไฟป่า มีการกล่าวถึง ความหมายของไฟป่า สาเหตุของการเกิดไฟป่า ผลกระทบจากไฟป่า หลักการควบคุมไฟป่า และกิจกรรมในการควบคุมไฟป่า ซึ่งประกอบด้วย การประชาสัมพันธ์ การทำแนวกันไฟ การชิงเผา การตรวจหาไฟ การจัดตั้งหมุดดับไฟ วิธีการดับไฟ และการตรวจสอบหลังการเกิดไฟป่า นอกจากนี้ ได้มีการฝึกปฏิบัติการดับไฟป่าในลักษณะของหมุดดับไฟ

5.1.3 การจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยหินดำ มีการกล่าวถึงแนวคิดของการจัดการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำคือ การใช้หลักคิดทางวัฒนธรรมมาใช้ในการจัดการ เช่น ห้ามทำไร่บนเขา สองฝั่งห้วย สบห้วย และพื้นที่ต้นน้ำ มีการจัดเวทีคุยกันในกลุ่มชุมชน ซึ่งทำให้มีข้อตกลงในการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่เป็น 3 ส่วนคือ

(1) พื้นที่อนุรักษ์ อนุญาตให้เก็บหาสมุนไพรและการท่องเที่ยว

- (2) พื้นที่ไม้ใช้สอย อนุญาตให้ตัดไม้ได้ไม่เกิน 25 ต้นต่อปี ก่อนการตัดจะต้องแจ้งกรรมการให้อนุมัติก่อน
- (3) พื้นที่ทำกิน เป็นกรรมสิทธิ์รวมของหมู่บ้านมีประมาณ 2,000 ไร่ ผู้ที่จะใช้ประโยชน์ ต้องแจ้งกรรมการว่าจะทำตรงไหน เท่าไร เพื่อเป็นข้อมูลของชุมชนในการป้องกันความขัดแย้ง

นอกจากนี้ ยังมีการลาดตระเวนป่าชุมชนเดือนละครั้ง (ทุกวันที่ 25 ของทุกเดือน) และมีการรายงานการประชุมคณะกรรมการกลุ่มป่าชุมชนส่งถึงป่าไม้จังหวัดสุพรรณบุรีทุกเดือน

- 5.1.4 ในการศึกษาโครงการนำร่องการพัฒนาการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการอุทยานแห่งชาติอย่างยั่งยืน ได้ศึกษาโดยชมวิทัศน์ของอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ ซึ่งกล่าวถึงนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ได้มอบหมายให้นำไปปฏิบัติ และมีวิทัศน์ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของชาวกระเหรี่ยงเขาเหล็ก หมู่บ้านเขาเหล็ก ต.เขาโจด อ.ศรีสวัสดิ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนี้ มีการซักถามและอภิปรายเกี่ยวกับบทบาทของอุทยานแห่งชาติกับแนวทางที่จะพัฒนาชุมชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ รวมทั้งมีการศึกษาดูงานที่บ้านเขาเหล็กซึ่งเป็นหมู่บ้านที่โครงการนำร่องได้เข้าไปพัฒนามาแล้วระยะหนึ่ง

5.2 การวางแผนทางเก็บข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมการวางแผนตัวอย่างศึกษาโครงสร้างป่าชุมชนสะมะแก และการประเมินผลผลิตจากป่าชุมชน

- 5.2.1 มีการจัดทำแปลงตัวอย่างศึกษาโครงสร้างป่าชุมชนสะมะแก ขนาด 100x100 เมตร ผู้ที่วางแผนทางในการจัดทำแปลงสำรวจครั้งนี้คือ นายธนวัฒน์ ทองตัน หัวหน้าสถานีวิจัยไฟฟ้าห้วยขาแข้ง ในแปลงตัวอย่างได้มีการจัดทำแผนที่และเก็บข้อมูลต้นไม้ในแปลงดังนี้
- แปลงขนาด 100x100 เมตร จัดทำแผนที่ต้นไม้ ระบุชนิด วัดขนาดต้นไม้ที่มีความสูงเกินกว่า 5 เมตรทุกต้น โดยวัดความความโคและความสูงของต้นไม้
 - แปลงขนาด 20x40 เมตร จัดทำแผนที่ต้นไม้ ระบุชนิด วัดความโคและความสูงของต้นไม้เฉพาะต้นไม้สูงระหว่าง 1 - 5 เมตรทุกต้น
 - แปลงขนาด 20x20 เมตร นับชนิดและจำนวนของไม้พื้นล่างที่มีความสูงไม่เกิน 1 เมตรทุกต้น
 - ส่วนแปลงขนาด 20x2 เมตร วัดขนาดเรือนยอดและจัดทำแผนที่ภาพตัดด้านข้างและด้านบนของแปลง

ในการจัดทำแปลงตัวอย่างดังกล่าว ผู้วิจัยได้วางแผนให้เป็นแปลงตัวอย่างถาวรโดยมีการติดเบอร์ต้นไม้ที่ได้ตรวจวัดไว้ทุกต้น เพื่อให้สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงขนาดและความสูงของต้นไม้ในแปลงตัวอย่างได้ในโอกาสต่อไป

5.2.2 มีการประชุมกลุ่มเพื่อประเมินปริมาณผลผลิตจากป่า และได้มีการอภิปรายเพื่อกำหนดแนวทางสำหรับการติดตามข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตประเภทของป่า เช่น เห็ดต่าง ๆ ใบพลวง หน่อไม้ แะ และอื่น ๆ จากป่าชุมชน ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนก็ได้ขอให้แต่ละกลุ่มบ้านช่วยเก็บข้อมูลในฤดูกาลที่จะมาถึง พร้อมทั้งระบุให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการป่าชุมชนให้รายงานสภาพป่าชุมชนแก่ประชาคมหมู่บ้าน ตามฤดูกาลด้วย

5.3 การกำหนดแนวทางและแผนงานในการทำงานร่วมกัน ดำเนินการในวันสุดท้ายของการประชุมปฏิบัติการ โดยจัดในลักษณะการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน มีประธานคณะกรรมการป่าชุมชนคือนางพยอม กลิ่นจันทร์ เป็นประธานในที่ประชุม และอาจารย์พิสิทธ์ ยังประยูร เป็นเลขานุการของการประชุม ที่ประชุมมีวาระในการพิจารณาดังนี้

วาระที่ 1 เป็นการทบทวนชื่อกรรมการกลางและอนุกรรมการฝ่ายต่าง ๆ หลังจากนั้นมีการแจ้งการขอเปลี่ยนแปลงกรรมการเพื่อขอรับรองในที่ประชุมคือ

วาระที่ 2 ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ แจ้งให้ทราบว่า มีเงินตอบแทนจากการศึกษาดูงานเรื่องป่าชุมชนในอดีตอยู่ 2,000 บาท เป็นส่วนตอบแทนการบรรยายของผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ ซึ่งผู้ใหญ่นำมาให้เป็นเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนต่อไป

วาระที่ 3 เป็นการกำหนดกิจกรรมที่จะทำ ซึ่งที่ประชุมได้กำหนดให้มีกิจกรรมดังนี้

5.3.1 การทำป้ายแสดงแนวเขตข้อความคือ “เขตป่าชุมชนสะมะแก” โดยมอบให้ฝ่ายประชาสัมพันธ์เป็นผู้รับผิดชอบโดยใช้เงินจำนวน 2,000 บาท จากวาระที่ 2 (แนะนำให้ทำการแกะตัวหนังสือก่อนแล้วใช้สีพ่นบนไม้ โดยเลือกใช้สีเขียวกับขาว)

5.3.2 การพิจารณาแนวทางการหารายได้เพื่อเป็นทุนในการดำเนินงานต่อไปซึ่งที่ประชุมได้กำหนดแนวทางไว้ดังนี้

- การทำสติกเกอร์ป่าชุมชนสะมะแกไปจำหน่ายแผ่นละ 5 บาท
- การขอรับโคดำพระ 108 ปีศรีสวัสดิ์ จำนวน 1,000 องค์ มาดำเนินการและให้กรรมการช่วยกันหาผู้บูชา
- การมีรายได้จากการศึกษาดูงานของกลุ่มหรือหน่วยงานอื่นที่สนใจป่าชุมชนสะมะแก
- การจัดทอดผ้าป่าเข้ากองทุนป่าชุมชนปีละครั้งในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 และเสนอให้มีการจัดพิธีกรรมเพื่อสืบทอดคุณค่าของป่าตามแนวทางของคนกระเหรี่ยงและคนอีสานโดยมาจัดในป่าชุมชนพร้อม ๆ กัน

5.3.3 มีการกำหนดให้มีกิจกรรมเดินสำรวจป่าเดือนละครั้ง และกำหนดให้ทีมสำรวจมาจากทุกกลุ่มบ้าน และกำหนดแกนนำของแต่ละกลุ่มบ้านดังนี้

บ้านองสิต-สะมะแกคือ นายอาคม มหาศิริกาญจน์

บ้านเจาะเลาะคือ นายสังวาลย์ กล้าใจ

บ้านปลายนาสวนคือ นายประสาน นาสวนโสภณ

บ้านไทรรงค์คือ นายวัชรชัย แสนทรัพย์สิน

หลังจากนั้นได้มีการสรุปบทบาทของแต่ละฝ่ายดังนี้ คือ ฝ่ายข้อมูลและประชาสัมพันธ์ จะมีกิจกรรม คือ การทำป้าย และการเก็บข้อมูลผลผลิตจากป่า ฝ่ายพัฒนาและหารายได้คือ การประสานงานเพื่อการดำเนินการตามข้อเสนอของที่ประชุม ส่วนฝ่ายอนุรักษ์และป้องกัน จะมีบทบาทในหาทีมงานที่จะดำเนินการตรวจป่าร่วมกันตามที่กำหนด

สุดท้ายได้มีการกำหนดวันประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนสละแม คือ ทุกวันที่ 25 ของเดือน โดยเริ่มจากเดือนกันยายน และกำหนดให้การประชุมครั้งหน้าคือ วันที่ 25 กันยายน 2545 กำหนดให้เชิญอนุกรรมการฝ่ายอนุรักษ์และป้องกันทุกท่านมาร่วมประชุมเป็นกรณีพิเศษ

สรุปผลของการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 5 วัน คือ สามารถเสริมความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับป่าไม้ และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ สามารถทำให้คณะกรรมการได้ฝึกปฏิบัติและวางแผนงานร่วมกันในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน รวมทั้งทำให้คณะกรรมการป่าชุมชนมีแนวทางและแผนงานในการดำเนินการเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการจัดประชุม

บทสรุป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนสละแมประกอบด้วยกระบวนการสื่อสาร 5 ขั้นตอน โดย 3 ขั้นตอนแรก เป็นขั้นตอนของการจัดตั้งองค์กร ส่วน 2 ขั้นตอน ในอันดับต่อไป จะเป็นขั้นตอนของการเสริมพลังและสร้างแผนการทำงานร่วมกัน บทสรุปในแต่ละขั้นตอนมีดังนี้

(1) การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงในกลุ่มแกนนำผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รูปแบบการสื่อสารในขั้นตอนนี้ เป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายที่เน้นการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เป้าหมายหลักของการสื่อสารคือ การสร้างข้อตกลงร่วมกัน บุคคลที่เข้าร่วมในขั้นตอนนี้เป็นแกนนำที่เคยมีบทบาทเข้าร่วมในการจัดตั้งป่าชุมชนและ/หรือเข้าร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และแกนนำที่เป็นทางการในท้องถิ่นคือ ผู้ใหญ่บ้าน และ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้ที่ชุมชนยอมรับที่จะช่วยประสานความเข้าใจ และแก้ปัญหาคความขัดแย้งได้ นอกจากนี้ การสื่อสารในขั้นตอนนี้จำเป็นต้องมีเรื่อง การครอบคลุมกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เนื้อหาสาระของการสื่อสาร จะเริ่มด้วยการทบทวนอดีต โดยเปิดมุมมองของแต่ละบุคคลที่สะท้อนถึงความผูกพันที่มีต่อป่าชุมชนและจุดยืนที่จะเข้าร่วมในการจัดการป่าชุมชน หลังจากนั้นจะเป็นการเปิดประเด็นที่จะดำเนินการไปสู่อนาคตซึ่งในกรณีวิจัยนี้ ได้เปิดประเด็นเรื่อง การมีคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งได้มีข้อตกลงร่วมกันที่จะมีคณะกรรมการป่าชุมชนชุดเดียวดูแลทั้งผืนป่า และเปิดประเด็นเรื่องการจัดเวทีตามกลุ่มบ้านต่างๆ ซึ่งมีข้อตกลงในเรื่อง จำนวนเวที สถานที่ เวลา และผู้รับผิดชอบการจัดเวที รวมทั้งเชิญชวนแกนนำทุกคนเข้าร่วมเวทีในทุกเวที

(2) การเปิดประเด็นเรื่องป่าชุมชนกับประชาชนรอบป่าชุมชน รูปแบบการสื่อสารในขั้นตอนนี้ เป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายที่เชื่อมโยงทั้งในระดับชุมชนและระหว่างชุมชน โดยเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นป่าชุมชน เป้าหมายหลักของการสื่อสารคือ การสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างชุมชนและเสริมสร้างการมี

ส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บุคคลที่เข้าร่วมในแต่ละเวที ได้แก่ประชาชนในหมู่บ้านที่จัดเวที ผู้อาวุโสในกลุ่มบ้านนั้น และแกนนำจากทุกกลุ่มบ้าน เนื้อหาสาระของการสื่อสารคือ การทบทวนอดีตของผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่สะท้อนถึงความผูกพันที่มีต่อป่าชุมชนสะมะแก จากนั้นจะเป็นการร่วมกันอธิบายถึงคุณค่าและปัญหาที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน และการร่วมกันเสนอชื่อผู้แทนของหมู่บ้านคนที่จะเข้าไปเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก

(3) การจัดตั้งองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนสะมะแก รูปแบบการสื่อสารในขั้นตอนนี้ เป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้าน เป้าหมายหลักของการสื่อสารคือ การจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก ผู้เข้าร่วมการประชุมคือ ผู้แทนจากกลุ่มบ้านต่างๆ ที่มีการเสนอชื่อจากเวทีตามกลุ่มบ้าน นอกจากนี้ยังมีสักขีพยานคือ นายอำเภอศรีสวัสดิ์ และทีมวิจัย เนื้อหาสาระของการสื่อสารคือ เริ่มจากการกล่าวถึงเหตุการณ์การจัดตั้งป่าชุมชนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 และเหตุผลที่จะต้องรักษาป่าชุมชนผืนนี้ไว้ ในช่วงนี้จะมีข้อขัดแย้งในเรื่อง การขอแบ่งพื้นที่ป่า ซึ่งจำเป็นต้องอธิบายด้วยข้อกฎหมายซึ่งไม่ได้เปิดช่องทางไว้ หลังจากนั้นจะเป็นการสร้างข้อตกลงในเรื่อง โครงสร้างของคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก (ระบุตำแหน่งที่จะมีในคณะกรรมการป่าชุมชน) จำนวนและองค์ประกอบของคณะกรรมการป่าชุมชนทั้งที่เข้ามาโดยตำแหน่งและโดยการสรรหา การเสนอชื่อบุคคลให้ครบจำนวนที่กำหนด และจัดคนลงตามตำแหน่งที่กำหนดไว้

(4) การเชื่อมความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายและสร้างความตื่นตัวที่จะเรียนรู้ รูปแบบการสื่อสารในขั้นตอนนี้ เป็นการสื่อสารที่มีวิทยากร รูปแบบการสื่อสารจะมีทั้งรูปแบบที่เป็นการบรรยายโดยวิทยากร การซักถาม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ใช้สื่อการเรียนรู้คือ แผนที่แสดงบริเวณป่าชุมชนสะมะแก เข้มทิศ และพื้นที่ป่าชุมชนสะมะแก เนื้อหาสาระของการสื่อสาร คือ สัญลักษณ์ต่างๆ ในแผนที่ ลักษณะดิน หิน ป่า และร่องน้ำ รูปแบบและหน้าที่ของทำนบกั้นน้ำขนาดเล็ก เป้าหมายหลักของการสื่อสารคือ ให้คณะกรรมการป่าชุมชนได้รู้จักป่าชุมชน ในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ และเสริมแนวความคิดการฟื้นฟูป่าด้วยการจัดการน้ำ ส่งเสริมให้คณะกรรมการป่าชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กัน และมีปฏิสัมพันธ์กับนักวิชาการซึ่งจะเป็นการเตรียมความพร้อมในการเข้ารับการอบรมในลำดับต่อไป ผู้เข้าร่วมกิจกรรมคือ คณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก

(5) การเสริมความรู้และจัดทำแผนการทำงานร่วมกัน รูปแบบการสื่อสารในขั้นตอนนี้ เป็นการสื่อสารโดยการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ รูปแบบการสื่อสารมีทั้งการบรรยาย การสาธิต การฝึกปฏิบัติ การทำงานกลุ่มร่วมกัน การประชุมกลุ่มย่อย และการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนตามวาระที่คณะกรรมการกำหนด เนื้อหาสาระของการสื่อสารคือ นิเวศวิทยาป่าไม้ การวางแผนแปลงตัวอย่างศึกษาป่าชุมชนและการเก็บข้อมูลจากแปลงตัวอย่าง การประเมินผลผลิตจากป่าชุมชน การจัดการไฟป่า การจัดการป่าชุมชนของบ้านห้วยหินดำ การพัฒนาการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการอุทยานแห่งชาติอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ เป้าหมายหลักของการสื่อสารคือ การทำให้คณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกมีแผนการทำงานในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน ผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ คณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก

สรุปผลลัพท์จากกระบวนการเสริมสร้างเครือข่ายป่าชุมชนในโครงการวิจัยนี้คือ ได้องค์กรเครือข่ายป่าชุมชนที่ได้มาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มบ้าน ประกอบด้วย คณะกรรมการป่าชุมชนจำนวน 17 คน และอนุกรรมการ 3 ชุด ซึ่งรวมจำนวนสมาชิกทั้งหมด 41 คน และคณะกรรมการป่าชุมชนได้มีกำหนดการประชุมครั้งแรกในวันที่ 12 พฤษภาคม 2545 เพื่อพิจารณาระเบียบป่าชุมชนให้เป็นข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้ คณะกรรมการป่าชุมชนได้มีการเรียนรู้ร่วมกันในการอธิบายเกี่ยวกับลักษณะและคุณค่าของป่าชุมชนสะมะแก เรียนรู้การจัดทำแปลงตัวอย่างศึกษาสังคมพืช และยังได้ร่วมกันจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนสะมะแก ซึ่งทำให้คณะกรรมการมีแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

บทที่ 7

การเสริมศักยภาพการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชนสะมะแก

เมื่อสร้างความเข้าใจและมีแผนงานร่วมกันภายในองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนแล้ว ในอันดับต่อไปจะเป็นการสนับสนุนให้องค์กรเครือข่ายได้ปฏิบัติงานตามภารกิจ โดยการสื่อสารจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่องค์กรเครือข่ายป่าชุมชนจำเป็นต้องใช้ ในการนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งที่จะสนับสนุนกิจกรรมการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชน โดยใช้กิจกรรมต่อไปนี้

- (1) การส่งเสริมปฏิบัติการสร้างสื่อเฉพาะกิจ
- (2) การเสริมความรู้และฝึกปฏิบัติเพื่อการสื่อสารทางหอกระจายข่าว ซึ่งเป็นช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่แล้วในชุมชน
- (3) การส่งเสริมการพัฒนาสื่อบุคคลคือ เยาวชนเพื่อให้เข้ามาช่วยเสริมพลังในการจัดการป่าชุมชน
- (4) การเสริมศักยภาพในการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของป่าชุมชนสะมะแก

1. การส่งเสริมปฏิบัติการสร้างสื่อเฉพาะกิจ

ในการส่งเสริมการสร้างสื่อเฉพาะกิจของคณะกรรมการป่าชุมชน ผู้วิจัยดำเนินการโดยการติดตามและให้ข้อเสนอแนะต่อที่ประชุมของคณะกรรมการป่าชุมชน รวมทั้งให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายสำหรับการจัดทำสื่อบางส่วนตามที่คณะกรรมการป่าชุมชนร้องขอ

การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนครั้งแรกจัดขึ้นที่วัดถ้ำผาพิรุณ ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2545 มีคณะทำงานป่าชุมชนเข้าร่วมการประชุม 16 คน ประธานการประชุมคือ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ ซึ่งเป็นประธานกรรมการป่าชุมชน เลขานุการคือ อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูรธ วาระการประชุมคือ การรับรองรายชื่อคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านสะมะแก ซึ่งเป็นผลจากการประชุมในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 และการพิจารณาให้ความเห็นชอบระเบียบป่าชุมชนบ้านสะมะแก พ.ศ.2545 ซึ่งยกร่างขึ้นโดยอาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูรธ ในการนี้ได้กำหนดให้ประกาศนี้ลงนามโดย นายอำเภอศรีสวัสดิ์ และขอใช้วัดถ้ำผาพิรุณเป็นสำนักงานคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านสะมะแกไปพลางก่อน การประชุมในครั้งนี้ไม่ได้พิจารณาเรื่องการสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนโดยตรง แต่มีการกำหนดจุดประสานงานในเรื่องป่าชุมชนไว้คือ วัดถ้ำผาพิรุณ

การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนครั้งที่ 2 จัดขึ้นที่อุทยานแห่งชาติเฉลิมรัตนโกสินทร์ ในวันที่ 17 สิงหาคม 2545 มีคณะกรรมการป่าชุมชนเข้าร่วมการประชุม 17 คน มีข้อตกลงที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการสร้างสื่อเฉพาะกิจ คือ การจัดทำป้ายแนวเขตป่าชุมชน การทำสติ๊กเกอร์ป่าชุมชน และการจัดทำผ้าป่าและจัดพิธีกรรมเพื่อสืบทอดคุณค่าของป่าตามวัฒนธรรมกระเหรี่ยงและอีสานในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 ซึ่งโครงการวิจัยนี้ได้เข้าไปสนับสนุนกิจกรรมทำป้ายแนวเขตป่าชุมชนทันที และต่อมาก็ได้ติดตามสนับสนุนกิจกรรมการจัดพิธีกรรมในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 แต่กิจกรรมทำสติ๊กเกอร์ป่าชุมชนนั้นทางคณะกรรมการ

ป่าชุมชนไม่ได้ดำเนินการใด ๆ และทางโครงการวิจัยก็ไม่ได้ติดตามหรือย้ำเตือนแต่อย่างใด สาเหตุสำคัญเพราะว่า เจตนารมณ์ของการผลิตสติ๊กเกอร์ที่เสนอกันไว้คือ เพื่อการหาทุน และเป้าหมายผู้ซื้อจะไม่ใช้คนในชุมชน จึงไม่ใช้การสื่อสารเพื่อจัดการป่าชุมชนโดยตรง

หลังการทำป้ายแนวเขตป่าชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชนได้ดำเนินการจัดทำสื่อเฉพาะกิจอีกประเภทหนึ่งคือ แผ่นพับ และต่อมาในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ในวันที่ 27 มกราคม 2546 ปรากฏว่า ได้มีการขอรับการสนับสนุนจากโครงการวิจัยเพื่อจัดทำป้ายแสดงกฎระเบียบป่าชุมชน ซึ่งทางโครงการวิจัยก็ยินดีให้การสนับสนุน

ดังนั้น สื่อเฉพาะกิจที่คณะกรรมการป่าชุมชนจัดทำขึ้นจึงประกอบด้วย ป้ายแนวเขตป่าชุมชน แผ่นพับป่าชุมชน ป้ายแสดงกฎระเบียบป่าชุมชน และกิจกรรมประกอบพิธีกรรมในป่าชุมชน อนึ่ง นอกจากสื่อเฉพาะกิจดังกล่าวแล้ว ยังมีการใช้สื่อบุคคลด้วย กล่าวคือ ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ในวันที่ 27 มกราคม 2546 ได้มีการขอให้คณะกรรมการทุกคนแจ้งให้ชาวบ้านระมัดระวังในการจุดไฟเผาไร่ และให้รู้จักการทำแนวกันไฟเพื่อไม่ให้ไฟลุกลามเข้ามาในป่า และถ้าจะเผาไร่ในที่ที่ติดกับป่าชุมชนเมื่อจะเผาไร่ต้องแจ้งคณะกรรมการป่าชุมชนด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยไม่ได้ติดตามการดำเนินการจริงในเรื่องนี้ ในที่นี้จึงขอกล่าวถึงการดำเนินงานในเรื่องของสื่อเฉพาะกิจเท่านั้น

1.1 ป้ายแนวเขตป่าชุมชนสะมะแก

การจัดทำป้ายแนวเขตป่าชุมชนนับเป็นกิจกรรมแรก และป้ายแนวเขตก็ถือเป็นสื่อแรกที่คณะกรรมการป่าชุมชนต้องการจัดทำขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการป่าชุมชน ในการนี้ คณะกรรมการป่าชุมชนได้ร่วมกันกำหนดรายละเอียดต่างๆ ของการจัดทำป้ายแนวเขตป่าชุมชนไว้ดังนี้

- (1) ชื่อความ โดยกำหนดชื่อความว่า “เขตป่าชุมชนสะมะแก”
- (2) ขนาดป้าย มีการกำหนดขนาดความกว้าง 20 ซม. ความยาว 50 ซม.
- (3) วิธีการผลิตป้าย มีการเสนอให้จัดทำตัวหนังสือก่อนแล้วใช้สีพ่นบนไม้
- (4) สี มีการกำหนดสีให้เป็นสีพื้นเขียว ตัวอักษรสีขาว
- (5) ผู้รับผิดชอบ มีการมอบหมายให้ฝ่ายประชาสัมพันธ์เป็นผู้รับผิดชอบในการผลิตป้าย
- (6) งบประมาณในการผลิตป้าย ตั้งงบประมาณไว้ 3,000 บาท มีที่มาของเงินคือ จากเงินบริจาคของผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ 2,000 บาท (เป็นเงินส่วนที่ผู้ใหญ่พยอมได้รับเป็นค่าวิทยากรจากการศึกษาฐานเรื่องป่าชุมชนในอดีต) และจากโครงการวิจัยซึ่งสมทบให้อีก 1,000 บาท
- (7) วิธีการติดตั้งป้าย กำหนดนัดหมายการติดป้ายแนวเขตในวันที่ 25 กันยายน 2545 โดยกำหนดให้มีตัวแทนจากทุกกลุ่มบ้านไปร่วมเดินแนวเขต และให้อนุกรรมการฝ่ายอนุรักษ์และป้องกันทุกท่านมาร่วมในการเดินแนวเขตด้วย

จากการติดตามงานดังกล่าวพบว่า มีการจัดทำป้ายแนวเขตรวม 48 ป้าย แต่มีการเปลี่ยนสีของป้ายเป็นสีขาวบนพื้นสีส้ม การติดตั้งป้ายดำเนินการครั้งแรกในวันที่ 25 กันยายน 2545 ต่อมาในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 27 มกราคม 2546 มีการนัดหมายคณะกรรมการจากทุกกลุ่มบ้านไปร่วมกันติดตั้งป้ายแนวเขตให้แล้วเสร็จ โดยกำหนดดำเนินการในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2546 ซึ่งเป็นวันพระและวันตรุษจีน และมอบให้ผู้นำหมู่บ้านที่จะติดตั้งป้ายเป็นผู้เตรียมตะปูไว้ด้วย อนึ่ง มีการระบุในที่ประชุมว่า สาเหตุที่หยุดกิจกรรมรวมกลุ่มทำงานไประยะหนึ่งเพราะ เป็นช่วงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ซึ่งแต่ละคนจะมีภาระกิจมาก และการทำงานนี้จะต้อนนัดหมายให้มีตัวแทนมาจากทุกกลุ่มบ้านเพื่อให้เกิดการยอมรับแนวเขตป่าชุมชนและเป็นสักขีพยานร่วมกัน

1.2 แผ่นพับป่าชุมชน

เนื่องจากในช่วงเดือนกันยายน 2546 คณะกรรมการป่าชุมชนมีผลงานที่สำคัญ 2 เรื่องคือ

(1) การตรวจสอบและยึดไม้ที่มีการลักลอบตัดในป่าชุมชน กล่าวคือ เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2545 ได้มีผู้มาแจ้งว่ามีการตัดไม้ในเขตป่าชุมชน เมื่อคณะกรรมการเข้าไปตรวจสอบพบไม้ที่ตัดไว้ในสภาพที่พร้อมชักลาก จำนวน 31 ท่อน คณะกรรมการป่าชุมชนจึงได้ทำการยึดไม้ดังกล่าวโดยชักลากไปไว้ที่วัดถ้ำผาพิรุณเพื่อใช้ประโยชน์เพื่อส่วนรวมต่อไป (ซึ่งต่อมาได้นำไปใช้ในการสร้างศูนย์เด็กเล็กที่วัดถ้ำผาพิรุณ)

(2) การกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน กล่าวคือ หลังกรณีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าดังกล่าวข้างต้น คณะกรรมการป่าชุมชนได้จัดประชุมในวันที่ 25 กันยายน 2545 และได้กำหนดข้อห้ามและบทลงโทษในกรณีที่พบการตัดต้นไม้ในป่าชุมชน

ทำให้คณะกรรมการป่าชุมชนหาแนวทางที่จะเผยแพร่ผลงานและกฎระเบียบที่กำหนดขึ้นจึงได้มีการจัดทำสื่อเฉพาะกิจขึ้นมาอีกชนิดหนึ่ง คือ แผ่นพับ

สื่อแผ่นพับ เป็นเอกสารขนาดกระดาษ A4 แผ่นเดียว พับ 3 ใช้ชื่อเอกสารว่า สารป่าชุมชนสละแอก โดยออกในนามของคณะกรรมการป่าชุมชน รายการที่นำเสนอในสารป่าชุมชนประกอบด้วย (1) ป่าชุมชนเพื่อชุมชนของชุมชน (2) สารจากป่า (3) ใครทำอะไรที่ไหน และ (4) ดาวพิเศษ

แผ่นพับฉบับที่ 1 ออกในเดือน ตุลาคม 2545 มีการนำเสนอที่มาและรายชื่อของคณะกรรมการป่าชุมชนสละแอก การรายงานกิจกรรมของคณะกรรมการป่าชุมชน การรายงานสถานการณ์ปัญหาของป่าชุมชนในกรณีตรวจยึดไม้ในป่าชุมชน

แผ่นพับฉบับที่ 2 ออกในเดือนมกราคม 2546 มีการแจ้งข้อตกลงจากการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 25 กันยายน 2545 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ ซึ่งกำหนดแนวทางดำเนินการดูแลและป้องกันป่าร่วมกันคือให้มีการเดินสำรวจป่าโดยคณะกรรมการฝ่ายป้องกันป่า เดือนละ 1 ครั้ง และกำหนดหลักการปฏิบัติกรณีพบปัญหาดังนี้ (1) ปรับเป็นเงินคันละ 1,000 บาท ทุกขนาดของต้นไม้ (2) ให้ปลูกไม้เสริมจำนวน 5 ต้น (3) แจ้งเจ้าหน้าที่ให้มาดำเนินการ (4) หากพบของกลางให้มอบให้วัดหรือทำประโยชน์ส่วนรวม

สถานที่ผลิตแผ่นพับคือ โรงเรียนบ้านนาสวน คณะผู้จัดทำสารป้าชุมชนสะมะแกคือ เลขานุการ คณะกรรมการป้าชุมชนร่วมกับคณะครูในโรงเรียนบ้านนาสวน แต่ละฉบับได้จัดทำตัวจริงที่มีภาพสี ฉบับละ 3-4 แผ่น และถ่ายเอกสาร ขาว-ดำเพื่อเผยแพร่ฉบับละประมาณ 50 แผ่น ประชาสัมพันธ์ โดยเผยแพร่ผ่าน คณะกรรมการและผู้นำหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเครื่องถ่ายเอกสารของโรงเรียนมีข้อจำกัดในการใช้งาน ทำให้การจัดทำแผ่นพับไม่ค่อยชัดเจนและไม่คล่องตัวที่จะจัดทำหลายชุดเพื่อเผยแพร่ ต่อมาการดำเนินการเรื่องแผ่นพับก็ซบเซาไป

อนึ่ง ในช่วงเดือน พฤศจิกายน 2545 มีการผลิตแผ่นพับเรื่องป้าชุมชนสะมะแกออกเผยแพร่จำนวน 1 ชิ้น ออกในนามฝ่ายประชาสัมพันธ์ป้าชุมชนสะมะแก โดยการสนับสนุนของสำนักงานสาธารณสุขอำเภอศรีสวัสดิ์ เนื้อหาสาระในแผ่นพับประกอบด้วย ที่ตั้งและสภาพป่า วัตถุประสงค์ การใช้ประโยชน์ของราษฎร การจัดการป้าชุมชนสะมะแกที่ผ่านมา ผลดีต่อสุขภาพของป้าชุมชนสะมะแก และองค์ประกอบของคณะกรรมการป้าชุมชน แผ่นพับฉบับนี้ใช้เผยแพร่ในงาน มหกรรมกาญจนบุรีสิ่งดี ๆ เพื่อสุขภาพ ระหว่างวันที่ 1-6 พฤศจิกายน 2545 ณ ศาลา 60 พรรษา อำเภอเมือง จ.กาญจนบุรี จากการศึกษาพบว่า แผ่นพับนี้ผลิตโดยสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ (ซึ่งนอกจากจะเป็นประธานคณะกรรมการป้าชุมชนแล้ว ยังเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข หรือ อสม.ด้วย) และยังใช้ข้อมูลจากเอกสารที่โครงการวิจัยได้คืนข้อมูลสู่ชุมชน

1.3 ป้ายแสดงกฎระเบียบป้าชุมชน

ในการประชุมของคณะกรรมการป้าชุมชน ในวันที่ 27 มกราคม 2546 ปรากฏว่า ที่ประชุมได้มีการพูดถึงการทำป้ายแสดงกฎระเบียบป้าชุมชน เนื่องจากเห็นว่าเป็นงานเร่งด่วนเพื่อให้ชาวบ้านรับรู้การทำงานของคณะกรรมการป้าชุมชนและเป็นการป้องกันการทำลายป่าซึ่งมักจะเกิดขึ้นมากหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตตามฤดูกาล โดยกำหนดให้จัดทำเป็นป้ายโลหะ แสดงแผนที่ขอบเขตป้าชุมชนและกฎระเบียบป้าชุมชนจำนวน 4 ป้าย และติดประกาศให้ชัดเจนรอบป้าชุมชน 4 ด้าน คือ ด้านบ้านเจาะเหลาะ บ้านไทรรงค์ บ้านองลิด และบ้านปลายนาสวน งบประมาณสำหรับกิจกรรมนี้ประมาณการไว้คือ 6,000 บาท ซึ่งโครงการวิจัยการสื่อสารเพื่อการจัดการป้าชุมชนสะมะแกได้ตกลงให้การสนับสนุน

จากการติดตามการจัดทำและติดตั้งแผ่นป้ายแสดงกฎระเบียบป้าชุมชน พบว่า ผู้จัดหาวัสดุในการจัดทำคือผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ ส่วนผู้ลงมือเขียนและจัดทำป้ายคือ อาจารย์ของโรงเรียนนาสวน ซึ่งจัดทำได้เพียง 3 ป้าย และกำหนดติดตั้งบริเวณใกล้ทางเข้าป้าชุมชน 3 ด้านคือ ด้านบ้านเจาะเหลาะ บ้านสะมะแก และบ้านไทรรงค์ อย่างไรก็ตาม กว่าที่จะมีการนัดหมายติดตั้งป้ายดังกล่าวได้ ก็ล่วงเลยมาถึงวันที่ 1 กรกฎาคม 2546 และสามารถติดตั้งได้เพียง 2 ป้าย คือ ด้านที่ติดกับบ้านสะมะแก และบ้านไทรรงค์ ส่วนทางบ้านเจาะเหลาะได้มอบให้คณะกรรมการที่บ้านเจาะเหลาะรับไปดำเนินการ และใช้เวลาอีกระยะหนึ่งกว่าที่จะมีการติดตั้งป้ายดังกล่าว

1.4 การประกอบพิธีกรรมในป่าชุมชน

ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 17 สิงหาคม 2545 ได้มีข้อเสนอจากที่ประชุมให้มีการจัดกิจกรรมทอดผ้าป่าเพื่อป่าชุมชน ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 แต่ยังไม่ได้กำหนดรูปแบบการดำเนินงาน และงบประมาณที่จะนำมาใช้

ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 25 กันยายน 2545 ได้มีการพูดคุยกันอีกครั้งหนึ่งว่าจะจัดผ้าป่าเรียไรชาชาวบ้าน เพื่อหางบประมาณเอาไว้ใช้สอย เป็นค่าน้ำมันรถสำหรับคนเดินตรวจป่าบ้าง (ส่วนระยะที่ยังไม่มีน้ำมันหล่อลื่น ขอให้คนหมู่บ้านสะมะแกเข้าไปดูก่อน แล้วออกมาเล่าสู่กันฟัง) และมีการเสนอว่าน่าจะมีการเรียรายกันคนละ 5 บาท

ต่อมาได้มีการพูดคุยเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่งในการประชุมวันที่ 27 มกราคม 2546 ในการประชุมครั้งนี้ได้มีการกำหนดรายละเอียดของงานที่จะจัดในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 คือ (1) กองผ้าป่าหมู่บ้านละ 1 กอง (2) การเลี้ยงพระเพล (3) พิธีกรรมย่อยของวัฒนธรรมกระเหรี่ยงและอีสาน (4) รับประทานอาหารกลางวันร่วมกันในพื้นที่ป่าชุมชน และมีการมอบหมายให้ประธานคณะกรรมการป่าชุมชนคือ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ เป็นผู้ประสานกับหลวงพ่อดำผาพิรุณ

เมื่อใกล้ถึงกำหนดการจัดกิจกรรมดังกล่าวผู้วิจัยก็ได้ติดตามและกระตุ้นให้คณะกรรมการป่าชุมชนเตรียมการสำหรับกิจกรรมนี้ และเนื่องจากทางโครงการวิจัยได้ประชาสัมพันธ์กิจกรรมนี้ไปยังทีมประสานชุดโครงการวิจัยการสื่อสารเพื่อชุมชน จึงทำให้มีการกำหนดกิจกรรมการมาเยี่ยมเยือนของทีมป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว ของทีมอาจารย์ศรีธรรม โรจน์สุพจน์และคณะ แต่เมื่อเวลาล่วงเลยมา ปรากฏว่าทางประธานป่าชุมชนก็ยังไม่ได้ประสานเรื่องนี้กับหลวงพ่อดำผาพิรุณ ทำให้ทางโครงการวิจัยต้องลงไปประสานเพื่อขอทราบปัญหา ซึ่งปรากฏว่า ปัญหาคือ ทางชุมชนปลายนาสวน องจุก สะมะแก และองสิด ยังไม่พร้อมที่จะระดมทุนในรูปกองผ้าป่า เนื่องจากในช่วงเดือนเมษายน ของทุกปี จะเป็นเดือนของการจัดพิธีกรรมขึ้นปีใหม่และทำบุญใหญ่ของชาวไทยเชื้อสายกระเหรี่ยง ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีการค่าใช้จ่ายมากกว่าปกติ และในเดือนเมษายนนั้นได้มีการเรียไรเงินทำบุญเพื่อสร้างเมรุเผาศพของ ต.นาสวน อีกด้วย ทำให้ผู้นำหมู่บ้านไม่กล้าดำเนินการเรื่องกองผ้าป่า ในการนี้ผู้วิจัยจึงได้เสนอให้จัดกิจกรรมเฉพาะพิธีกรรมของชาวไทยอีสาน และวัฒนธรรมชาวกระเหรี่ยงในป่าชุมชน ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 ตามเดิมและทางโครงการวิจัยจะสนับสนุนค่าใช้จ่ายตามความจำเป็น กิจกรรมดังกล่าวจึงดำเนินไปได้ และทำให้กิจกรรมในวันดังกล่าวมีทั้งส่วนที่เป็นการต้อนรับผู้มาศึกษาดูงาน และกิจกรรมด้านพิธีกรรมในป่าชุมชน

ผู้มาร่วมกิจกรรมในส่วนของผู้มาเยือนมีจำนวน 14 คน ประกอบด้วย ทีมประสานและนักวิจัยในโครงการชุดการสื่อสารเพื่อชุมชน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) นายทวีศิลป์ ศรีเรือง กรรมการป่าชุมชนห้วยแก้วและกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ เครือข่ายป่าชุมชนห้วยแก้ว นักข่าวของหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ และนักศึกษาปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหิดล รวม 14 คน นำโดย รศ.ดร. กาญจนา แก้วเทพ

ผู้ร่วมกิจกรรมในส่วนของผู้ชุมชน มีประมาณ 50 คน นำโดย พระอาจารย์เกรียงศักดิ์ (เจ้าอาวาสวัดถ้ำผาพิรุณ) ผู้ใหญ่บ้าน 3 หมู่บ้าน และอาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร

สาระสำคัญที่แลกเปลี่ยนกันในช่วงศึกษาดูงานคือ ประวัติความเป็นมาของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และป่าชุมชนสะมะแก บอกเล่าโดยพระอาจารย์เกรียงศักดิ์ ส่วนประวัติความเป็นมาและการต่อสู้ของป่าชุมชนห้วยแก้ว ซึ่งเริ่มต่อสู้โดยใช้คำว่า ป่าชุมชนมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2532 และปัจจุบันยังคงต่อสู้ในกระบวนการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน บอกเล่าโดยนายทวีศิลป์ ศรีเรือง ต่อจากนั้นจะเป็นการให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแกตั้งแต่เริ่มการสร้างเขื่อน การอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่น การร่วมกันประกาศอนุรักษ์ผืนป่าให้เป็นป่าชุมชน ผลผลิตและคุณค่าที่ได้จากป่าชุมชน การจัดตั้งคณะกรรมการชุดใหม่ในปี พ.ศ.2545 และบทบาทของคณะกรรมการป่าชุมชน โดยการบอกเล่าของผู้ใหญ่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้านและอาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร นอกจากนี้ ในตอนท้ายจะเป็นการบอกเล่าถึง กิจกรรมการส่งเสริมการสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนห้วยแก้วโดยทดลองให้เยาวชนสร้างวิดิทัศน์เกี่ยวกับป่าชุมชนโดย อาจารย์ศรีธรรม ไรจน์สุพจน์

ก่อนที่จะเริ่มพิธีกรรมได้มีการอธิบายความหมายของพิธีกรรมโดยผู้ใหญ่วังม้ง หงษ์เวียงจันทร์ เป็นผู้อธิบายพิธีกรรมของชาวอีสานที่จะจัดขึ้นคือ การบายศรีสู่ขวัญต้นไม้ใหญ่ ด้วยการตั้งพานบายศรีเก้าชั้น และตั้งสายสิญจน์ล้อม พร้อมกับที่หมอสู่ขวัญจะทำการสู่ขวัญตามตำราของชาวอีสาน ส่วนพิธีกรรมของชาวกระเหรี่ยง อธิบายโดยผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ และนายมณฑล ปรกแก้ว คือ พิธีกรรมไหว้ต้นไม้โพธิ์ ซึ่งปกติจะจัดขึ้นในเทศกาลเดือน 5 ในวันขึ้น 8 ค่ำ หรือขึ้น 15 ค่ำ หรือ แรม 15 ค่ำ โดยญาติพี่น้องจะรวมกันตัดไม้คนละลำเหลาให้เป็นลำไปถ้ำต้นไม้โพธิ์ต้นไหนไม่ให้ล้ม ถือเป็นการสืบชะตาชีวิต และหมายความว่าผู้น้อยต้องคอยคำจูนผู้อาวุโสซึ่งเป็นเสาหลัก อีกประเพณีหนึ่งคือ ขอมมาสะพานข้ามลำห้วยลำน้ำ การไหว้ขอมมาสะพาน จะได้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นการสร้างมิตรภาพหรือการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกัน ซึ่งก่อนจะไหว้จะต้องล้างสะพานให้สะอาดเสียก่อน

หลังจากการบอกเล่าพิธีกรรมแล้ว จะเป็นการประกอบพิธีกรรมซึ่งเข้าไปประกอบพิธีในพื้นที่ป่าชุมชนสะมะแก ภายใต้บรรยากาศของความร่วมมื้อมุ่งใจและให้ความเคารพ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่การรักษาป่าผืนนี้ให้คงอยู่คู่ชุมชนตลอดไป

2. การเสริมความรู้และฝึกปฏิบัติเพื่อการสื่อสารทางหอกระจายข่าว

ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกในวันที่ 27 มกราคม 2547 ทีมงานวิจัยได้นำประเด็นเรื่องสื่อในชุมชนเข้ามาพูดในที่ประชุม โดยขอรับทราบว่า มีสื่ออะไรอยู่บ้างและมีการดำเนินการอย่างไรปรากฏว่ามีสื่อที่เป็นทางการมี 2 ชนิดคือ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน และหอกระจายข่าวสาร สถานภาพของสื่อทั้งสองชนิดนี้คือ

- (1) ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านรอบป่าชุมชนมีเพียง 2 แห่ง คือ ที่บ้านปลายนาสวน เคยอยู่

ตรงทางเข้าวัดนาสวน ปัจจุบันสลายตัวไปแล้ว อีกแห่งหนึ่งอยู่ที่บ้านเจาะเหลาะ ตรงหน้าบ้านผู้ช่วยแขกซึ่งเป็นร้านค้า และปัญหาของที่อ่านหนังสือพิมพ์คือ ไม่ทันเหตุการณ์

(2) หอกระจายข่าวสารรอบป่าชุมชน มี 3 แห่ง คือ

- ที่บ้านองจู ติดตั้งที่โรงเรียนองจู โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการโดยยังไม่มีคณะกรรมการ ทำการเปิดช่วง 06.00-08.00 น. เพื่อกระจายข่าวสารจากสื่อมวลชนคือวิทยุหรือโทรทัศน์ และใช้ในการนัดหมายของท้องถิ่น แต่การกระจายเสียงไปได้ไกลเพียง 1 กม.รอบโรงเรียนเท่านั้น
- ที่บ้านปลายนาสวน ติดตั้งที่โรงเรียนนาสวน โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการโดยยังไม่มีคณะกรรมการ มีการเปิดรายการข่าวช่วงเช้า และใช้ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมเช่น กีฬา สัมพันธ์ การเผยแพร่ข่าวสารยังไม่ค่อยได้ทำ และระยะการกระจายเสียงก็น้อยไม่ทั่วถึงตลอดชุมชนซึ่งตั้งอยู่กระจายเป็นแนวยาวตามลำห้วย
- ที่บ้านเจาะเหลาะ ติดตั้งที่ศาลากลางบ้าน ผู้รับผิดชอบการกระจายเสียงคือ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ไม่มีคณะกรรมการ และใช้กระจายข่าวสารของชุมชนตามโอกาส
- ที่บ้านองสิต ในช่วงแรกเก็บไว้ที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้านและมอบให้นายกระจ่าง จินะชัย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล มีการใช้กระจายข่าวสารของชุมชนตามโอกาสบ้าง แต่มีปัญหาเสียงไม่ค่อยดี ถ้าโพงเล็กมาก ปัจจุบันนำไปไว้ที่โรงเรียน เพื่อให้โรงเรียนจัดการ ไม่มีคณะกรรมการ และยังไม่มีการกระจายเสียง

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้ขอความเห็นชอบที่จะนำนักวิชาการด้านการสื่อสารมาบรรยายพิเศษให้คณะกรรมการป่าชุมชนฟัง เพื่อให้เกิดแนวคิดที่จะไปพัฒนาการสื่อสารของชุมชนต่อไป และมีการนัดหมายในวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2546 เวลา 14.00 น. ณ วัดลำผาพิรุณ นอกจากนี้ ในช่วงนี้ ผู้วิจัยเริ่มขยายแนวร่วมที่จะเข้าร่วมในการสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแก โดยใช้โอกาสนี้เรียนเชิญครูอาจารย์จากโรงเรียนในท้องถิ่นเท่าที่ผู้วิจัยรู้จักคุ้นเคยให้มาร่วมฟังบรรยายด้วย

เมื่อถึงวันที่นัดหมายบรรยายพิเศษครั้งที่ 1 ปรากฏว่ามีความไม่พร้อมเพรียงในการมาฟังบรรยาย เนื่องจากไม่มีการนัดหมายการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในเดือนนี้ และอาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร ซึ่งเป็นเลขานุการคณะกรรมการป่าชุมชนและเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนนาสวน ลืมนัดหมายนี้ไปด้วย (เนื่องจากมีภาระกิจของการตรวจประเมินของโรงเรียนนาสวนในระยะนี้พอดี) ทำให้มีคณะกรรมการป่าชุมชนบางส่วนเท่านั้นที่มาคอยอยู่ และต้องขอให้คณะกรรมการเหล่านี้ช่วยกันไปติดตามคณะกรรมการอื่นๆ เข้าร่วมฟัง และจากการพูดคุยกับคณะกรรมการป่าชุมชนในครั้งนี ก็พบว่า คณะกรรมการส่วนใหญ่มีภาระกิจมาก หากมีการนัดหมายบ่อยครั้งและยังคาดหวังให้คณะกรรมการดำเนินการเรื่องต่างๆ มากมาย อาจไม่ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยจึงเห็นความจำเป็นต้องหาแนวร่วมในกิจกรรมต่อไปให้มีความหลากหลายเพิ่มขึ้น

การนัดหมายบรรยายพิเศษครั้งที่ 2 วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2546 ผู้วิจัยเป็นผู้กำหนด หัวเรื่องและวันเวลาในการบรรยายเอง แต่ได้นำมาหารือเกี่ยวกับการเชิญผู้ร่วมงานซึ่งได้มีข้อตกลงขอให้มีการเชิญชวนคนที่สนใจหรือทำงานด้านหอกระจายข่าวมาร่วมฟังบรรยายด้วย

การกำหนดกิจกรรมครั้งต่อไป ใช้การหารือกับผู้ที่มาฟังบรรยายพิเศษครั้งที่ 2 โดยผู้วิจัยเสนอ กิจกรรมให้เลือกคือ การศึกษาดูงาน หรือการฝึกอบรมที่ชุมชน ซึ่งผู้ร่วมกิจกรรมในวันนั้นเลือกการฝึกอบรม กับที่ชุมชน และยังร่วมกันกำหนดผู้เข้าร่วมฝึกปฏิบัติ คือ ให้ทั้ง 6 กลุ่มบ้านคัดเลือกคนมาฝึกอบรม กลุ่มบ้าน ละ 7 คน รวม 42 คน และกำหนดวันจัดอบรมคือ 2-3 วัน ในช่วงปลายเดือน พฤษภาคม 2546

หลังการอบรมปฏิบัติการเรื่องหอกระจายข่าวแล้วมีการติดตามผลในด้านการใช้ประโยชน์หอกระจายข่าวสารของหมู่บ้าน ซึ่งพบว่ายังไม่มีมีการเข้าไปใช้ประโยชน์หอกระจายข่าวสารตามที่คาดหวัง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเพิ่มปฏิบัติการเสริมขึ้นมาอีก 1 กิจกรรมคือ กิจกรรมทดลองจัดรายการป้าชุมชนทางหอกระจายข่าว โดยกำหนดให้นักศึกษาหลักสูตรคุณวุฒิบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหิดลมาทดลอง จัดรายการทางหอกระจายข่าว กำหนดเรื่องให้เกี่ยวกับป่าชุมชนและให้มีประชาชนมาร่วมในรายการด้วย กิจกรรมนี้ดำเนินการในวันที่ 21-22 มีนาคม 2547

ดังนั้น กระบวนการเสริมความรู้และฝึกปฏิบัติเพื่อการสื่อสารทางหอกระจายข่าว ในการวิจัยนี้จึง ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 4 กิจกรรมคือ

- (1) การบรรยายพิเศษ ครั้งที่ 1
- (2) การบรรยายพิเศษ ครั้งที่ 2
- (3) การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การดำเนินการหอกระจายข่าวสารประจำหมู่บ้านเพื่อการจัดการป่าชุมชนระยะแรก
- (4) การสาธิตจัดรายการป้าชุมชนทางหอกระจายข่าว

2.1 การบรรยายพิเศษ ครั้งที่ 1

วัตถุประสงค์ คือ เพื่อสร้างความตระหนักในอิทธิพลของสื่อ ความสำคัญของการสื่อสารโดยชุมชนเพื่อชุมชน และ ความสำคัญของสื่อเฉพาะกิจ ซึ่งจะเป็นฐานคิดให้คณะกรรมการป่าชุมชนพัฒนาการสื่อสารภายในชุมชนและระหว่างชุมชนต่อไป

หัวข้อบรรยาย คือ แนวคิดและความสำคัญของการสื่อสาร โดยชุมชนเพื่อชุมชน

วิทยากรคือ ดร.วิรัตน์ คำศรีจันทร์ สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล

วันเวลาที่บรรยาย วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2546 เวลา 14.00-17.00 น.

ผู้เข้าฟังการบรรยาย มีจำนวน 17 คน เป็นคณะกรรมการป่าชุมชน 11 คน และคณะครูในพื้นที่ที่มาร่วมประชุม 4 ท่าน และมีชาวบ้านมาร่วมฟังอีกส่วนหนึ่งด้วย

สาระสำคัญของการบรรยาย คือ

- (1) ความสัมพันธ์กันของมนุษย์กับสื่อมี 2 รูปแบบคือ
 - แบบลูกศรทางเดียว คือคนหนึ่งเป็นผู้ส่งคนหนึ่งเป็นผู้รับ ถ้าความสัมพันธ์เป็นแบบนี้ คนที่อยู่ต้นทาง (ต้นทางของลูกศรหรือผู้ส่งข่าว) จะมีอำนาจมากกว่า สามารถควบคุมความเห็น

ต่าง ๆ ในสังคม ทำให้สื่อมีอำนาจในการครอบงำสูง โดยสื่อจะรับพลังจากภายนอกเข้ามา กดทับชุมชน เรื่องราวของชุมชนมักไม่ปรากฏในสื่อ

- แบบลูกศรสองทางและเชื่อมโยงได้ทุกทิศทาง คือแต่ละคนสามารถเป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับ ถ้าความสัมพันธ์เป็นแบบนี้ ตัวสื่อจะไม่มีอำนาจมาก แต่ทำหน้าที่ขยายพลังอำนาจของคน 2 คน โดยไม่ทำให้พลังอำนาจของคนใดคนหนึ่งไปกดทับคนใดคนหนึ่ง

(2) การพัฒนาการสื่อสารในรูปแบบที่ 1 จะต้องควบคุมที่ตัวผู้ส่ง คือผู้ส่งต้องเป็นผู้มีคุณธรรม รับผิดชอบต่อสาธารณะ มีความลุ่มลึกและบ่มการบ่มความบ้ำอำนาจของตัวเองมีฉะนั้นสื่อก็จะเข้าไปตอบสนองความบ้ำอำนาจของเขา เช่น กรณีฮิตเลอร์ใช้สื่อบ่มเพาะลัทธิชาตินิยมและอำนาจนิยม -

(3) การพัฒนาการสื่อสารในรูปแบบที่ 2 จะต้องฝึกทักษะของคนในสังคมในวงกว้างให้มีทักษะในการสื่อสาร ฝึกผู้นำท้องถิ่นให้สามารถสื่อสารให้รู้เรื่องและฟังคนอื่นได้ และสร้างผู้นำหลาย ๆ แบบเข้ามา ร่วมกันสื่อสาร สร้างความเชื่อมโยงหลาย ๆ ทางบนสื่อ

(4) สื่อชิ้นหนึ่งจะมีเนื้อหาแตกต่างกันหลายรูปแบบ เช่น อาจเป็นเนื้อหาแบบบอกกล่าว แบบโน้มน้าวให้ทำตาม แบบโฆษณาชวนเชื่อ แบบให้เกิดการเรียนรู้และยกระดับความรู้คิดของคน

(5) ช่องทางการสื่อสารอาจจำแนกเป็น สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ หรือสื่อมวลชน

- สื่อบุคคลทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบลูกศรสองทางได้ง่าย แต่มีข้อจำกัดที่เข้าถึงคนในวงแคบและขึ้นกับความพร้อมของบุคคล
- สื่อมวลชนจะเข้าถึงผู้รับอย่างกว้างขวางแต่จะมีความสัมพันธ์บนสื่อในรูปแบบที่ 1 (ลูกศรทางเดียว) ซึ่งตอบสนองเป้าหมายของผู้ส่งมากกว่าผู้รับ
- สำหรับสื่อเฉพาะกิจสามารถเข้าถึงเฉพาะพื้นที่ สามารถที่จะออกแบบให้ยึดหยุ่นเข้าสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบที่ 2 ได้ง่าย สามารถตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น รับใช้ท้องถิ่นได้รวดเร็วและมีพลัง ช่วยขยายพลังของคนจากมุมต่าง ๆ ในสังคมนั้นได้

(6) การปฏิบัติการบนสื่อ จะต้องคำนึงถึง ความเข้มข้น ความต่อเนื่องและความทั่วถึง (ความเข้มข้นของสื่อ ขึ้นอยู่กับช่วงเวลาที่เหมาะสม ช่องทางที่เหมาะสม และมีระยะเวลาที่เหมาะสม)

(7) ทำไมต้องสื่อเฉพาะกิจ? เพราะว่าสื่อมวลชนตอบสนองชุมชนเล็ก ๆ ไม่ได้ เนื่องจากค่าใช้จ่ายสูงเพราะต่างคนต่างก็แย่งเวลาที่ดีที่สุด

(8) ในการสร้างสื่อเฉพาะกิจ ควรมีหลักในการดำเนินการดังนี้

- การสร้างลูกศรสองทาง
- เนื้อหาต้องมาจากท้องถิ่น นำประเด็นท้องถิ่น ปัญหาท้องถิ่นเข้ามาในสื่อ
- สร้างการสื่อสารให้เป็นกระบวนการเรียนรู้

(9) วิธีการพัฒนาสื่อเฉพาะกิจ ควรดำเนินการดังนี้

- หากคนในท้องถิ่นที่มีศักยภาพมาร่วมงาน
- คิดวางแผนและพัฒนาโครงการร่วมกัน

- เก็บข้อมูล-เรียนรู้
- ลงมือทำและหาแหล่งทรัพยากรมาสนับสนุน
- ร่วมกันประเมินผล

ภาพรวมของกิจกรรมนี้ คือ เป็นการเปิดประเด็นการสื่อสารชุมชนที่ได้เนื้อหาตรงตามเป้าหมายของผู้วิจัยและได้รับความสนใจจากผู้เข้าฟังเป็นอย่างดี

2.2 การบรรยายพิเศษ ครั้งที่ 2

วัตถุประสงค์ คือ เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์เกี่ยวกับการจัดการหอกระจายข่าว และเสนอแนะวิธีการใช้หอกระจายข่าวในการสื่อสารเรื่องป่าชุมชน

หัวข้อบรรยาย คือ “การพัฒนาหอกระจายข่าวโดยชุมชนและเพื่อชุมชน”

วิทยากร คือ ผศ.ดวงพร คำบุญวัฒน์

วันเวลาที่บรรยายคือ วันที่ 9 มีนาคม 2546 เวลา 13.30-16.30 น.

ผู้เข้าฟังบรรยายมีจำนวน 33 คน โดยมาครบจากทุกกลุ่มบ้าน โดยมีครูของโรงเรียนนาสวนมาร่วมฟังด้วย 2 คน

สาระสำคัญของการบรรยาย คือ

(1) ปัญหาการดำเนินการหอกระจายข่าวในปัจจุบันคือ ชาวบ้านไม่สนใจฟัง-เนื้อหาไม่น่าสนใจ คนรับผิดชอบมีคนเดียวหรือ 2 คน เวลาไม่เหมาะสม อุปกรณ์เสียบ่อย คิดว่าเป็นกระบอกเสียงของรัฐ จึงทำให้มีการใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าวไม่เต็มประสิทธิภาพที่ควรจะเป็น

(2) วิธีการที่จะพัฒนา คือ ทำเป็นกลุ่มคน สร้างความหลากหลายของรายการ และให้สื่อมีบทบาททั้งบอกให้ทราบ ใช้สร้างจิตสำนึก ใช้เป็นช่องทางให้ข้อมูลย้อนกลับ และให้คนที่ไม่เคยมีสิทธิได้มาออกความคิดเห็นได้ออกมาแสดงความคิดเห็น รวมทั้งสร้างความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่โดยช่วยประสานงานและประสานความเข้าใจ

(3) ข้อเสนอแนะสำหรับกรณีสื่อสารเพื่อป่าชุมชนคือ ควรมีผู้รับผิดชอบที่ชัดเจนที่จะสื่อสารและรับผิดชอบข้อมูลเรื่องป่าชุมชน โดยคนคนนั้นควรเป็นผู้ดำเนินการดังนี้

- ต้องสำรวจสิ่งที่ชาวบ้านรู้และไม่รู้ สิ่งที่น่าจะรู้หรืออยากรู้
- ต้องหาความรู้หาข้อมูลในส่วนที่ขาด อาจจะไปหาจากเอกสารหรือจากคนที่รู้เพื่อนำเรื่องนั้นมาบอกกับชุมชน
- ทำหน้าที่นำเสนอให้ชุมชนรับทราบ โดยวิธีนำเสนออาจใช้การสัมภาษณ์ การสนทนา หรือการบรรยายก็ได้

(4) สุดท้ายได้มีการตกลงให้แต่ละกลุ่มบ้านเตรียมคนเข้ารับการอบรมเพื่อดำเนินการหอกระจาย

ข่าวให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยกำหนดให้ทุกกลุ่มบ้านคือ บ้านองจู บ้านปลายนาสวน บ้านองสิต บ้านสะมะแก บ้านเจาะเหลาะ และบ้านไทรรงค์ เข้าร่วมบ้านละ 7 คน รวม 42 คน และมีข้อเสนอว่าน่าจะประกอบด้วยคนที่สนใจเป็นผู้ประกาศข่าว และสนใจเป็นผู้หาข่าว และน่าจะมีความหลากหลายของเพศและกลุ่มอายุ

ภาพรวมของกิจกรรมนี้ คือ เป็นการเปิดประเด็นการพัฒนาหอกระจายข่าวสารชุมชนที่ได้เนื้อหาตรงตามเป้าหมายของผู้วิจัยและได้รับความสนใจจากผู้เข้าฟังเป็นอย่างดี

2.3 การอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง การดำเนินการหอกระจายข่าวสารประจำหมู่บ้านเพื่อการจัดการป่าชุมชนสะมะแก

วัตถุประสงค์ คือ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเข้าใจรูปแบบของการจัดรายการทางหอกระจายข่าวและได้ฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จำลอง

รูปแบบของหลักสูตร เป็นการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติที่ประกอบด้วยการจัดกิจกรรมละลายพฤติกรรม การแบ่งกลุ่ม การบรรยายและการฝึกปฏิบัติเป็นกลุ่ม โดยแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีวิทยากรกลุ่มที่จะดูแลตลอดการฝึกอบรม หัวข้อการฝึกอบรม ประกอบด้วย

(1) ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการจัดฝึกอบรม	15	นาที
(2) การจัดรายการประเภท ข่าว/Spot ธรรมะ	2.00	ชั่วโมง
(3) การจัดรายการประเภท สนทนา/สัมภาษณ์	1.30	ชั่วโมง
(4) การจัดรายการประเภท สารความรู้/ผลิตเพลง	1.30	ชั่วโมง
(5) การจัดรายการประเภท นิเทศทางอากาศ	1.30	ชั่วโมง
(6) ชักถามข้อสงสัยและสรุปผลการประชุม	1.00	ชั่วโมง

วิทยากร ประกอบด้วย

- (1) ผศ.ดวงพร คำณวนวัฒน์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- (2) รศ.วาสนา จันทร์สว่าง มหาวิทยาลัยมหิดล
- (3) คุณมณฑา โมหี สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดชุมพร
- (4) นายพิจิตร อ่อนละมัย สำนักงานสาธารณสุขอำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

วันเวลาที่จัดการอบรม วันที่ 29-30 พฤษภาคม 2546

สถานที่จัดการอบรม ณ วัดถ้ำผาพิรุณ

ผู้เข้ารับการอบรม มีจำนวน 43 คนจากบ้านปลายนาสวน 8 คน จากองจู-ไทรรงค์ 10 คน จากบ้านองสิต-สะมะแก 8 คน จากเจาะเหลาะ 7 คน และมีผู้สนใจอีก 10 คน ในจำนวนนี้มีครูจาก 4 โรงเรียนเข้าร่วมการอบรมคือ (1) อาจารย์ปราโมทย์ อินทร์สวร จากโรงเรียนวัดถ้ำองจู (2) อาจารย์เบญจวรรณ ณ นคร จากโรงเรียนบ้านองสิต (3) อาจารย์สมพิชญ์ วงด้วง และอาจารย์วิจิต ดิษฐ์รัมย์ จากโรงเรียนนาสวน และ (4)

อาจารย์สุชาติ พลพุก จากโรงเรียนด่านแม่ละเมา รวมทั้งมีครูอาสาของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนเข้าร่วมการอบรมครั้งนี้ด้วยคือ นายสมชัย เพชรแวววาว

สาระสำคัญของการฝึกอบรม คือ

(1) ปัญหาที่พบมากของหอกระจายข่าวสารคือ มักมีการใช้งานโดยคนเพียงคนเดียว เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำให้เกิดประโยชน์ไม่เต็มที่ ทางแก้คือ ต้องมีคนมาช่วยจัดช่วยกันทำ อีกปัญหาหนึ่งคือ พอใช้ไประยะหนึ่งแล้วมันจะเสีย เสียเพราะว่าคนใช้ ใช้ไม่เป็น เช่น ตั้งระดับเสียงไม่เหมาะสม เปิดปิดเครื่องไม่ถูกต้อง ทางแก้คือ ต้องเตรียมคนให้ทำให้เป็นและตั้งงบประมาณไว้เพื่อซ่อมแซมดูแล

(2) ในการใช้หอกระจายข่าวเพื่อป้าชุมชน ต้องรู้เป้าหมายว่าจะใช้เพื่ออะไร เช่น เพื่อบอกเล่าเรื่องราวเท่านั้น หรือจะทำให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชน และเมื่อต้องการจะใช้จะต้องมีการวางแผนล่วงหน้าจะทำให้เกิดการใช้งานอย่างเป็นขั้นตอน และบรรลุเป้าหมายอย่างไร

(3) สิ่งหนึ่งที่แตกต่างจากที่อื่นคือ เรามี 4 หมู่บ้าน ในการวางแผนการใช้งานเพื่อป้าชุมชนร่วมกันจะแลกเปลี่ยนและหนุนเสริมช่วยกันอย่างไรให้ข่าวสารเชื่อมถึงกันได้

(4) ในการจัดการหอกระจายข่าว จำเป็นต้องมีองค์ประกอบดังนี้

- มีผู้จัดการหอกระจายข่าว ซึ่งก็คือ พวกเรานั่นเอง และเนื่องจากหอกระจายข่าวเป็นของส่วนรวมจึงต้องการการร่วมมือร่วมใจจึงควรเป็นกลุ่มมาร่วมทำ
- มีเนื้อหาสาระหรือข้อมูลที่จะสื่อสาร เราอาจพิจารณาว่า อะไรต้องรู้ อะไรควรรู้ อะไรน่ารู้ แล้วจึงค้นคว้านำมาออกรายการ
- มีวิธีการนำเสนอที่หลากหลาย ง่ายๆ น่าสนใจ และสามารถนำวัฒนธรรมพื้นบ้านมาผสมผสานกับเนื้อหาข่าวสารได้
- มีวันเวลา กระจายเสียงที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน
- มีการติดตามผลเพื่อฟังเสียงตอบรับจากผู้ฟัง เช่น ได้ยินชัดหรือไม่ ชอบไหม อยากรับฟังภาษาอะไร และอยากให้ปรับปรุงอะไรบ้าง เป็นต้น

(5) การทำ สปอต (Spot) เหมือนการทำโฆษณาที่ทำไว้เปิดบ่อยๆ ใช้เวลาประมาณ 1 นาที สปอตต้องไม่ยาวแต่มีการเปิดซ้ำเพื่อสร้างกระแสในสังคมและชุมชน กิจกรรมที่ให้ผู้เข้ารับการอบรมทำคือ การเขียนสปอต ธรรมรงค์เรื่องป่าสะมะแก ใช้เวลาประมาณ 1 นาที เพื่อสร้างความตระหนักและความรู้สึกเกี่ยวกับป่าชุมชน และเป็นการสร้างกระแสเพื่อรวมพลังในการอนุรักษ์

(6) การจัดรายการข่าว ส่วนหนึ่งเป็นเรื่องการเตรียมเนื้อหาของข่าวซึ่งต้องบอกได้ว่า เรื่องของใคร ที่ไหน เมื่อไร เรื่องอะไร ทำไมจึงทำ ทำอย่างไร อีกส่วนหนึ่งเป็นการนำเสนอข่าว ซึ่งอาจเสนออย่างเป็นทางการ หรืออย่างเป็นกันเองก็ได้ เช่น ใช้ภาษาพื้นบ้าน ใช้คน 2 คนมาคุยกันเรื่องข่าว หรือใช้การอ่านข่าวสลับกับเพลง เป็นต้น

(7) การสนทนา เป็นการพูดกันเพียง 2 คน แต่เน้นย้ำถึงเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของผู้พูดที่ต้องการจะ

สื่อเรื่องนั้นๆ มีลักษณะเป็นการพูดแบบบอกเล่ามากกว่าอภิปราย

(8) การอภิปราย จะคล้ายการสนทนา แต่ต้องใส่ความคิดเห็นลงไปด้วย และจำนวนผู้เข้าร่วมอาจจะมี 3-5 คน โดยจะมี 1 คนเป็นผู้ดำเนินการอภิปราย

(9) บันทึกลง อาจเป็นรายการเพลง คนตรี หรือละครก็ได้

(10) นิตยสาร เป็นรายการที่รวมรูปแบบการนำเสนอหลายๆ รูปแบบ เพื่อให้รายการน่าสนใจและไม่น่าเบื่อ วิธีการนำมาผสมรวมกัน ควรเริ่มจากสิ่งที่นำเสนอที่สุดก่อน เช่น ข่าว แล้วอาจตามด้วยบทความสัมภาษณ์ สนทนา บันทึกลง และระหว่างรายการอาจใช้เพลงหรือดนตรีคั่น และควรเริ่มจากง่ายไปหายาก คอบจบให้เกิดความสุขสบายและมีการทิ้งท้ายให้ผู้ฟังคิดต่อหรือนำไปพูดคุยต่อหลังการฟังได้

(11) การจัดการประชุมชนที่จะให้ป่าอยู่ได้และคนได้ประโยชน์ จะต้องเน้นการสื่อสารภายในชุมชน เนื้อหาสารเรามีอยู่แล้ว เพราะหาจากป่าชุมชน จากคนที่ใช้ป่าชุมชน และจากกิจกรรมและคนที่มาร่วมในกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับป่าชุมชน ที่สำคัญคือจะต้องมีทีมงาน มีที่กระจายเสียง วันเวลาที่กระจายเสียง และความถี่ (บ่อยครั้ง) ของการกระจายเสียง

ภาพรวมของกิจกรรมคือ

ผู้เข้ารับการอบรมมีความตั้งใจในการรับฟังและฝึกปฏิบัติเป็นอย่างดี และผลงานของทั้ง 4 กลุ่มเป็นที่น่าพอใจ ในที่นี้ขอนำผลงานในส่วนของสปีดเดมาแสดงเป็นสังเขปดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 เสนอ 2 ขั้นตอนคือ

(1) คิดเป็นเพลงคือ

“ชีวิตต้องแย่นั่นแน่ ถ้าป่าสะมะแกถูกทำลาย (2 ครั้ง)

ป่าสะมะแก ป่าสะมะแก

พวกเราต้องดูแล อย่าให้ป่าสะมะแกถูกทำลาย (2 ครั้ง)

(2) บทพูดคือ “ชีวิตของทุกคนขึ้นอยู่กับป่าสะมะแก เพราะฉะนั้นทุกคนต้องช่วยดูแล อย่าให้ป่าสะมะแกถูกทำลาย”

ตัวอย่างที่ 2 เสนอ 6 ขั้นตอนคือ

(1) เสียงนก สัตว์ น้ำตก 10 วินาที

(2) ประโยคเชิญชวน “ไฟมาป่าหมด ป่ายังน้ำมี “

(3) เพลงประกอบ “เพลงป่าต้น”

(4) ประโยคสำคัญ ดึงดูดให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้

“ป่าชุมชน ทุกคนต้องรักษา

ช่วยกันหมั่นมา ตรวจตราดูแล

ศรีสวัสดิ์เมืองกาญจน์ สุขสันต์กันแน่

เพราะป่าสะมะแก อุดมสมบูรณ์”

(5) สรุปด้วยคำพูด “ถิ่นธรรมชาติ ป่าสะมะแก แก่คนศรีสวัสดิ์”

(6) เพลงปิดท้าย

ตัวอย่างที่ 3 เสนอ 3 ขั้นตอนคือ

- (1) เพลงเกริ่นนำ ขึ้นต้นด้วยข้อความ “แสนระทมฟ้าดินบ้านเราเปลี่ยนแปลง....”
- (2) บทความ อธิบายเหตุการณ์วันที่ 1 พฤษภาคม 2539
- (3) สรุปด้วยบทกลอน

“ป่าคือเพื่อน ป่าคือบ้าน หยุดรุกราน ร่วมใจประสาน พื้นฟูป่าสะมะแก”

ตัวอย่างที่ 4 เสนอ 3 ขั้นตอนคือ

- (1) เสียงไก่ขัน แล้วตามด้วยคำพูดแบบบทละคร

“ลูกเอ๋ย เห็นป่าข้างหน้าไหม สมัยพ่อเป็นเด็กๆ มันสมบูรณ์มากเลย แต่ปัจจุบันเจ้าลองดูซิว่า สภาพมันแยขนาดไหน สมัยก่อนพ่อเกิดมาได้ฟังพ่อาต๋ายป่านี้ แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีให้ฟังแล้ว ชีวิตของเราก็จืนอยู่กับป่าแห่งนี้ละ”

- (2) บทร้อยกรอง

ผืนป่าแห่งนี้	มีคุณค่า
เรารักษาไว้	ให้ลูกหลาน
ไม้ สัตว์ สมุนไพร	ใช้ได้นาน
สืบตำนานวัฒนธรรม	น่ายั่งยืน
หยุดทำลายป่า	หยุดทำลายชาติ
หยุดพินาศ	ป่าสะมะแก”

- (3) คำพูดปิดท้าย “รักษาไว้ให้ลูกหลาน”

นอกจากผลงานที่เป็นสปีดแล้วยังมีผลงานที่เป็นเพลง ชื่อเพลง “ไม่ลืมป่า” แต่งขึ้นโดยนายสังวรณ คำเทวี ชาวบ้านบ้านเจาะทะเลาะ ใช้ทำนองเพลงซึ้งเก๋อย่างลิ้มเกี้ยวบ้านนอก และออกมาร้องประกอบการ โดยเป็นรายการบันเทิง มีเนื้อเพลงดังนี้

“เหลียวมองดูไพร หัวใจตรงกัน ที่เราไผ่ฝืน ป้องกันให้มันคง
เพราะเราเป็นไทย รักในเผ่าพงศ์ มุ่งมาเสริมส่ง ทิวพงไพร
แม้มีใคร หมายทำลาย เราไปขอร้องกัน

แม้ใครทำลาย ไม้ในแดนคง แค่เพียงประสงค์ เอาคงทำไรมัน
แล้วทะเลทราย จะกรายผูกพัน ไร่นาแล้งนั้น จะทำอะไร
ไร่คงดอน ร้อนจะตาย เมืองไทยยากไร้จน

ป่าไม่มีแต่ให้คุณค่า พวกเราช่วยกันดีกว่า ป้องป่าเอาไว้เรียกฝน
ได้นำทำนา ในป่ามีไม้ไม่จน ถ้าหากยากเข็ญ เข้าเข็นก็จะสู้ทน
รับใช้ปวงชน ผู้คนเมตตา

รักกันเถอะเรา แม้นเราจะจน แต่ใจสุขสันต์ ทุกคนไม่คลาครา
รักคงพวงไพร ด้วยใจศรัทธา ไม่เคยถ่างป่า ทำลายคง
หมายใจคง หลงใจคอย คงคอยได้สมบูรณ์”

อนึ่ง แม้ว่าภาพรวมของการฝึกอบรมอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจในระดับมาก แต่การจัดตั้ง องค์กรเครือข่ายที่จะช่วยเหลือการทำงานด้านหอกระจายข่าวให้มีความก้าวหน้าต่อไปยังไม่เป็นรูปธรรม เพราะยังเป็นการยากที่จะสร้างองค์กรในลักษณะคณะกรรมการร่วมระหว่างหมู่บ้าน ดังนั้น ในเบื้องต้นแต่ละหมู่บ้านจะต้องไปขับเคลื่อนในหมู่บ้านของตนเอง

2.4 การบริหารจัดการรายการประชุมชนทางหอกระจายข่าว

จากการติดตามผลเกี่ยวกับการใช้หอกระจายข่าวสาร พบว่า ครูอาสาของการศึกษานอกโรงเรียน คือ คุณสมชัย เพชรแวววาว ที่เข้าร่วมในการอบรมเรื่องหอกระจายข่าวได้นำความรู้ไปใช้ในการเรียนการสอน และกำหนดให้นักเรียนต้องทำรายการทางหอกระจายข่าวในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านข้างเคียงคนละ 1 ชั่วโมง ซึ่งก็ทำให้มีการดำเนินการใช้หอกระจายข่าวไปได้ระยะหนึ่ง แต่หลังจากนั้นการใช้ประโยชน์หอกระจายข่าวก็กลับเข้าสู่ภาวะเดิม

สถานการณ์การใช้หอกระจายข่าวแต่ละหอกระจายข่าวคือ

- (1) หมู่บ้านเจาะเหลาะ ผู้ใหญ่บ้านดูแลหอกระจายเอง หลังการอบรมได้ใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าวมากขึ้น แต่ต่อมามีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ และมีการเปลี่ยนตัวผู้ใหญ่บ้าน การใช้ประโยชน์จากหอกระจายข่าวจะซบเซาไป ต่อมาผู้ใหญ่บ้านคนใหม่จะเข้ามาเริ่มใช้หอกระจายข่าวบ้าง แต่ก็ยังไม่ราบรื่น เนื่องจากผู้ใหญ่บ้านคนใหม่อายุน้อย และไม่สันทัดในการพูดต่อผู้ใหญ่คนเก่า รวมทั้งมีการพูดทำนองเสียดสีกัน ทำให้ผู้ทำต้องล้มเลิกความตั้งใจไปก่อน และขาดความมั่นใจที่จะทำต่อ
- (2) หอกระจายข่าวที่โรงเรียนบ้านองสิตยังไม่มีคนทำ เนื่องจากผู้นำปล่อยให้โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการเอง และครูยังไม่มีเวลาดำเนินการ ทำให้การดำเนินการเรื่องหอกระจายข่าวยังไม่เกิดขึ้น
- (3) หอกระจายข่าวที่โรงเรียนนาสวนมีปัญหาเรื่องสถานที่เนื่องจากอยู่ในห้องพัสดุ ทางแกนนำชุมชนจึงไม่อยากจะเข้าไปจัดการ เพราะเกรงมีปัญหาดามมา แม้ว่าผู้นำส่วนหนึ่งจะอยากเข้าไปใช้ประโยชน์หอกระจายข่าวจึงใช้สำหรับกิจกรรมของโรงเรียนเท่านั้น
- (4) หอกระจายข่าวที่โรงเรียนองจู มีการเปิดรายการข่าว จากโทรทัศน์รายการเรื่องเล่าเช้านี้ เป็นเวลา 1 ชั่วโมง ระหว่างเวลา 07.00-08.00 น. เท่านั้น

นอกจากนี้ ทั้ง 4 หอกระจายข่าวยังคงมีข้อจำกัดในเรื่องอุปกรณ์ที่ไม่สามารถกระจายเสียงได้ไกล โดยยังไม่ได้รับการแก้ไข และกลุ่มบ้านไตรรงค์ก็ยังเป็นกลุ่มบ้านหนึ่งที่ยังไม่มีหอกระจายข่าว

ในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2546 ทีมวิจัยร่วมประชุมกับคณะกรรมการประชุมชน และขอหารือเรื่องการผลักดันการสื่อสารทางหอกระจายข่าวต่อเนื่อง โดยทางโครงการวิจัยขอให้ นายสมชัย เพชรแวววาว ซึ่งเป็นครู กศน.ของตำบลนาสวน ช่วยประสานให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการหอกระจายข่าวของแต่ละหมู่บ้านก่อน

แล้ว ขอให้เสนอโครงการ “สื่อถึงเพื่อน เยือนหอกระจายข่าว” เข้ามาที่โครงการวิจัยเพื่อให้โครงการวิจัยสนับสนุนต่อไป อย่างไรก็ตาม นายสมัย เพชรแวว เสนอว่า อยากทดลองทำหอกระจายข่าวให้เป็นรูปธรรมก่อน 1 หอ คือ ที่บ้านเจาะเหลาะ และขอการสนับสนุนเป็นเครื่องเล่นเทป และเทปปลั้ว และกระดาษสำหรับการติดตามประเมินผล ซึ่งต่อมาทางโครงการวิจัยก็ได้ส่งมอบให้เป็นที่ยอมรับ อย่างไรก็ตาม จากการสอบถามเบื้องต้น พบว่า การจัดรายการยังไม่มีความพร้อมทั้งในส่วนของผู้ที่ไปจัดรายการ เช่น ไม่มีข้อมูลข่าวสาร และยังไม่มั่นใจในการดำเนินการ

จากความไม่มั่นใจของผู้ที่จะไปจัดรายการ ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าควรจะดำเนินการสาธิตการจัดรายการทางหอกระจายข่าวในพื้นที่เลย จึงได้สนับสนุนให้นักศึกษา หลักสูตรดุริยางค์บัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 7 คนไปจัดรายการทางหอกระจายข่าว จำนวน 4 หอกระจายข่าวรอบป่าชุมชน โดย กำหนดให้เป็นรายการเกี่ยวกับป่าชุมชน และให้มีการเชิญคนในท้องถิ่นมาร่วมรายการด้วย ปรากฏว่ามีการจัดรายการในเรื่องต่อไปนี้

(1) การท่องเที่ยวกับป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ นายคณินเดช เชื้อมวราศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ (1) นายเอนก ขจรศิลป์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านเจาะเหลาะ
- (2) นายเสงี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านเจาะเหลาะ

- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านเจาะเหลาะ
- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 21 มีนาคม 2547 เวลา 16.30 น.
- รูปแบบรายการ นำเสนอ 2 แบบคือ

- (1) บทความทางวิชาการ อธิบายความหมาย องค์ประกอบ วัตถุประสงค์ และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- (2) เป็นรายการสนทนาโดยสนทนากับผู้ร่วมรายการเกี่ยวกับความเป็นมาของป่าชุมชน และความคิดที่พัฒนาป่าชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว

(2) ผลผลิตจากป่ากับป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ นายเอกชัย พุ่มดวง มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ (1) ชาวบ้านเจาะเหลาะ (ผู้ชาย)
- (2) ชาวบ้านเจาะเหลาะ (ผู้หญิง)
- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านเจาะเหลาะ
- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 21 มีนาคม 2547 เวลา 17.00 น.
- รูปแบบรายการ นำเสนอเป็นรายการสนทนา ในลักษณะการสัมภาษณ์ โดยมีเนื้อหาในเรื่องผลผลิตที่ได้และบริเวณที่พบ การจำหน่ายผลผลิต รูปแบบและวิธีการเก็บเกี่ยว วิธีการที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม และ แนวคิดการจัดการให้ยั่งยืน

(3) เยาวชนกับ ป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ น.ส.วิภาวรรณ ดินนังวัฒนะ และ น.ส.สุภาภรณ์ สงค์ประชา
มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ กลุ่มเยาวชนโรงเรียนบ้านนาสวน จำนวน 5 คน
- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านนาสวน
- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 21 มีนาคม 2547 เวลา 18.00 น.
- รูปแบบรายการ เป็นการตั้งคำถามและขอคำตอบจากเด็กทีละคน เป็นคำถามที่ถามถึงความเกี่ยวข้องกับป่าชุมชน การเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และอยากทำอะไรในเรื่องป่าชุมชน ผู้ดำเนินรายการจะสนทนากันเอง และสนทนากับนักเรียนโดยใช้วิธีตั้งคำถามและใช้ไมค์โครโฟนส่งให้เด็กตอบเป็นรายคน

(4) ผู้หญิงกับป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ น.ส.วิภาวรรณ ดินนังวัฒนะ และ น.ส.สุภาภรณ์ สงค์ประชา
มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ (1) นางสุพร พิมล อนุกรรมการป่าชุมชน
(2) นางนงลักษณ์ ศรีสุวรรณมาลา อนุกรรมการป่าชุมชน
- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านนาสวน
- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 21 มีนาคม 2547 เวลา 18.30 น.
- รูปแบบรายการ สนทนาเหมือนรายการผู้หญิง ผู้หญิงทางช่อง 3

(5) ห้องเรียนธรรมชาติกับป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ น.ส.จุฑาทิพย์ ถาวรรัตน์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ (1) อาจารย์พิสิทธิ์ ยิ่งประยูทธ์
(2) นักเรียนที่อยู๋บ้านองจูและเคยเข้าค่ายศึกษาป่าชุมชนสะมะแก 1 คน
- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านองจู
- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 21 มีนาคม 2547 เวลา 19.30 น.
- รูปแบบรายการ ประกอบด้วยการบรรยายเกี่ยวกับห้องเรียนธรรมชาติ หลังจากนั้นจะเป็นการสนทนาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าข้างโรงเรียน และป่าชุมชนสะมะแกในการจัดการเรียนรู้ และสิ่งที่เด็กเรียนรู้จากป่าชุมชนสะมะแก

(6) ไฟป่ากับป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ นายเสรี วรพงษ์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ (1) นางพยอม กลิ่นจันทร์ ประธานกรรมการป่าชุมชนสะมะแก
(2) นายโสภณ นาสวนสุภักดิ์ อนุกรรมการป่าชุมชนและชาวบ้านสะมะแก
- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านองสิต

- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 22 มีนาคม 2547 เวลา 07.00 น.
- รูปแบบรายการ จะเริ่มรายการด้วยผู้ดำเนินรายการเป็นผู้บรรยายถึงผลกระทบของไฟฟ้า หลังจากนั้น จะเป็นการสัมภาษณ์ผู้ร่วมรายการเกี่ยวกับลักษณะของไฟฟ้าและผลจากไฟฟ้าที่ปรากฏในพื้นที่

(7) สมุนไพรกับป่าชุมชน

- ผู้ดำเนินรายการ นายธนินทร์ กิจกล้า มหาวิทยาลัยมหิดล
- ผู้ร่วมรายการ (1) นายสมนึก สวัสดิ์โชติเดช กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของป่าชุมชน
(2) นายอนันต์ ศิริพนาสวัสดิ์ กรรมการป่าชุมชน
- หอกระจายข่าวที่จัดรายการ หอกระจายข่าวบ้านองสิต
- วันเวลาที่จัดรายการ วันที่ 22 มีนาคม 2547 เวลา 07.30 น.
- รูปแบบรายการ จะเริ่มรายการโดยผู้ดำเนินรายการเป็นผู้บรรยายถึงความสำคัญและสรรพคุณของสมุนไพรจากการศึกษาที่ผ่านมา หลังจากนั้นจะเป็นการสัมภาษณ์ผู้ร่วมรายการเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรและชนิดของสมุนไพรที่มีในป่าชุมชน

จากการประเมินการตอบรับของชุมชนอย่างคร่าวๆ พบว่า ชาวบ้านเขาจะเหลาะมีการตอบรับการจัดรายการในเกณฑ์ดี มีผู้ออกมาพูดคุยและแสดงความสนใจต่อคณะนักศึกษา และอยากให้มาจัดรายการเช่นนี้อีก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าชุมชนตั้งอยู่เป็นกลุ่มก้อน การได้ยินเสียงชัดเจน และเวลาที่จัดรายการเป็นเวลาเย็นที่ผู้ฟังรายการออกมาพูดคุยด้วยได้โดยสะดวก ส่วนที่บ้านนาสวน พบว่าการปรับเสียงในการกระจายเสียงยังไม่ได้ ทำให้ได้คุณภาพเสียงที่ไม่ค่อยดีนัก และช่วงที่จัดรายการเป็นเวลาค่ำที่คนเริ่มจะดูรายการทีวีแล้ว ทำให้ความสนใจต่อรายการที่จัดไม่เต็มที่ และเนื่องจากลักษณะรายการมีสีสันแบบเกมโชว์ ทำให้ชาวบ้านตอบรับแบบสงสัยว่าเกิดอะไรขึ้น โดยชาวบ้านที่อยู่ใกล้หอกระจายข่าวจะให้ความสนใจต่อการจัดรายการพอสมควร

ส่วนที่หอกระจายข่าวบ้านองจู นักศึกษาไม่ได้ออกมาตรวจสอบกับชุมชนเนื่องจากเป็นเวลาค่ำ และบ้านอยู่ห่างไกลกัน ผู้ที่ฟังอยู่ในโรงเรียนจะเป็นนักเรียนซึ่งอยู่ประจำและครูที่อยู่ดูแลนักเรียน ซึ่งนักเรียนได้ให้ความสนใจดี ส่วนที่บ้านองสิต พบว่า คุณภาพของเสียงที่กระจายออกไปอยู่ในเกณฑ์ดี

ส่วนทางด้านผู้ร่วมรายการ ส่วนใหญ่จะพึงพอใจที่มาร่วมรายการ ยกเว้นเด็กเยาวชนที่รู้สึกอึดอัดอยู่พอสมควรเนื่องจากเด็กยังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับป่าชุมชนน้อย ทำให้ตอบคำถามของผู้ดำเนินรายการไม่ค่อยได้ และเด็กยังไม่คุ้นเคยและมีความอายที่จะตอบคำถามอยู่มาก

3. การส่งเสริมปฏิบัติการพัฒนาเยาวชนเพื่อป่าชุมชน

แม้ว่าคณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการเรื่องสื่อเฉพาะกิจมาระยะหนึ่งแล้ว แต่กิจกรรมเกี่ยวกับสื่อเฉพาะกิจจะไม่ต่อเนื่อง การขับเคลื่อนเรื่องหอกระจายข่าวก็ยังไม่คืบหน้าเท่าใดนัก และหากคาดหวังให้

คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติในหลาย ๆ เรื่องก็จะเป็นไปได้ยาก การขยายแนวร่วมไปสู่กลุ่มเยาวชน จึงน่าจะเป็นทางออกที่ดีที่จะทำให้มีสื่อบุคคลเพิ่มขึ้นและยังจะได้พลังขับเคลื่อนในการจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาเยาวชนเพื่อป่าชุมชน แต่ผู้วิจัยเห็นว่าบทบาทการพัฒนาเยาวชนนี้ น่าจะเป็นบทบาทของคณะกรรมการป่าชุมชน และปฏิบัติการในการพัฒนาเยาวชนนี้ถือเป็นการสื่อสารที่สำคัญ เพราะจะเป็นการถ่ายทอดเจตนารมณ์ของการอนุรักษ์ป่าไปสู่เยาวชนในท้องถิ่นของตนเอง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้สนับสนุนให้คณะกรรมการป่าชุมชนจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนเรื่อง “รู้จักป่า รู้จักบ้าน สืบสานป่าชุมชน” ขึ้น

วิธีการส่งเสริมคือ ผู้วิจัยส่งจดหมายไปถึงคณะกรรมการทุกท่าน 2 ฉบับ คือฉบับแรกส่งไปในวันที่ 30 กันยายน 2546 เพื่อเสนอให้คณะกรรมการทำแผนงานต่อเนื่องพร้อมทั้งเสนอกิจกรรมที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีคามหมายต่อการจัดการป่าชุมชน คือ (1) การจัดค่ายเยาวชนร่วมอนุรักษ์ป่าชุมชน (2) การสัมมนาเครือข่ายเพื่อการสื่อสารทางหอกระจายข่าว (3) การสัมมนาเรื่อง แนวทางดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนสะมะแก

ฉบับที่ 2 ส่ง ณ วันที่ 7 ตุลาคม 2546 เพื่อเสนอความเห็นเพิ่มเติมพร้อมทั้งเสนอแนะรายการที่จะต้องดั่งงบประมาณพร้อมทั้งเสนอแนะให้ อาจารย์พิสิทธ์ ยิ่งประยูรท์ เป็นผู้รับผิดชอบโครงการในส่วนของเยาวชน หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เข้าร่วมการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2546 ซึ่งมีคณะกรรมการป่าชุมชนมาร่วมประชุม 13 คน ในการประชุมวันนั้น ได้มีข้อตกลงที่จะจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนเรื่อง “รู้จักป่า รู้จักบ้าน สืบสานป่าชุมชน” ขึ้น ในช่วงกลางเดือนมกราคม 2547 ระยะเวลาที่จัดคือ 2 วัน 1 คืน โดย อาจารย์พิสิทธ์ ยิ่งประยูรท์ จะเป็นผู้ดูแลบริหารโครงการ และโครงการวิจัยจะเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายและช่วยประสานในเรื่องวิทยากรตามที่ร้องขอ

รายละเอียดของโครงการจัดค่ายเยาวชน เรื่อง รู้จักป่า รู้จักบ้าน สืบสานป่าชุมชน มีดังนี้

วัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อให้คณะกรรมการป่าชุมชนถ่ายทอดเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ป่าสู่เยาวชนในพื้นที่รอบป่าชุมชน

วัตถุประสงค์เฉพาะคือ

- (1) เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าและป่าชุมชนสะมะแกกับเยาวชน
- (2) เพื่อให้เยาวชนได้รู้จักป่าชุมชนสะมะแกและรู้จักวิถีชีวิตของชุมชนที่อยู่รอบผืนป่า
- (3) เพื่อสร้างกลุ่มเยาวชนช่วยดูแลและสืบสานป่าชุมชน

วันที่และสถานที่ คือวันที่ 27-28 มกราคม 2547 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ และป่าชุมชนสะมะแก

ผู้เข้าร่วมการอบรม มีจำนวน 59 คน ประกอบด้วย

- (1) จากโรงเรียนบ้านนาสวน ต.นาสวน จำนวน 26 คน (กลุ่มบ้านปลายนาสวน 8 คน กลุ่มบ้านองจู 7 คน กลุ่มบ้านไทรรงค์ 5 คน และกลุ่มบ้านสะมะแก 6 คน)
- (2) จากโรงเรียนบ้านคงเสลา ต.ด่านแม่ละเมา จำนวน 33 คน (จากกลุ่มบ้านองสิต และบ้านเจาะเหลาะ)

และมีผู้สังเกตการณ์ที่เป็นครูและผู้ปกครอง จำนวน 7 คน

กิจกรรมและสาระสำคัญ

(1) พิธีเปิดโดยนายอำเภอศรีสวัสดิ์ และบรรยายพิเศษเกี่ยวกับการเข้าค่ายเยาวชน

(2) บรรยายพิเศษเรื่อง “ความรู้เกี่ยวกับป่าและระบบนิเวศ” โดย วิทยากรจากศูนย์ควบคุมไฟป่าภาคกลาง เป็นการบรรยาย โดยมีเนื้อหา ในเรื่องของชนิดของป่าที่มีอยู่ในเมืองไทย ซึ่งมีด้วยกัน 2 ชนิด คือ ป่าผลัดใบ และป่าไม่ผลัดใบ (แยกย่อยถึงรายละเอียดเกี่ยวกับป่าแต่ละชนิดอย่างคร่าว ๆ) อธิบายถึงความเชื่อมโยงของระบบนิเวศ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย โดยใช้ตัวอย่างจากต้นไม้ที่มีอยู่ในบริเวณวัดมาอธิบาย โดยให้ผู้เข้ารับการอบรมออกมาช่วยสาธิต และอธิบายถึงการใช้ประโยชน์จากป่าของมนุษย์

(3) บรรยายพิเศษเรื่อง “กฎหมายเกี่ยวกับป่าที่ควรรู้” โดย วิทยากรจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ นำเสนอ กฎหมายที่ควรรู้คือ พรบ.ป่าไม้ พ.ศ.2485 พรบ.สวนป่า และ พรบ.ป่าสงวน และเนื้อหาเป็นเรื่องการทำงานตามกฎหมายของกรมป่าไม้และกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ซึ่งเด็กไม่ค่อยสนใจนัก ประกอบกับเป็นการสอนในช่วงบ่าย ทำให้เด็กไม่สนใจการบรรยายเท่าใดนัก

(4) การบรรยายเรื่อง “รู้จักป่าชุมชนบ้านสะมะแก” โดยผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุกร์ และผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ มีสาระสำคัญดังนี้

- ผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุกร์ บรรยายว่า ในอดีตป่าไม้บริเวณบ้านองสิตและบ้านปลายนาสวนมีแต่ต้นไม้ใหญ่ที่สวยงาม แต่ปัจจุบันหาต้นไม้ใหญ่ได้น้อยมาก มีคนมาตัดไม้กันมาก จนจะไม่มีต้นไม้ให้ตัด ต่อมาพื้นที่ป่าไม้ก็ถูกให้สัมปทานจึงกลายเป็นของนายทุน ป่าไม้ก็น้อยลงไปเรื่อยๆ ต่อมาผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านได้คิดจะเก็บรักษาพื้นที่ป่าไว้ และได้ร่วมมือกันจึงได้ประกาศพื้นที่ป่าชุมชนสะมะแกขึ้นในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2539 โดยกันพื้นที่ป่าไว้ได้ 3,353 ไร่ หลายปีผ่านยังไม่มียะไรดีขึ้นนัก แต่ที่ป่าชุมชนอยู่ได้ก็เพราะหลวงพ่อดำผาพิรุณช่วยเหลือ
- ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ บรรยายว่า การที่เรารักษาป่าไว้เยาวชนจึงได้เห็นป่า และเวลานี้ป่าดีขึ้น ช่วงปี พ.ศ.2538 ก่อนการประกาศป่าชุมชน ป่าจะไม่มีเห็ดให้เรากิน โป่ง ธารน้ำในป่าจะไม่มีน้ำเลย แต่หลังจากที่เราอนุรักษ์แล้ว ก็เริ่มที่จะมีต้นไม้เล็ก ๆ เกิดขึ้น และโตขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ ปีนี้เป็นปีที่ 8 แล้วที่เราได้เก็บพื้นที่ป่าไว้ ดันจึงเพาะซึ่งชอบอยู่ในที่ชุ่มชื้น แต่ก่อนไม่ค่อยมี แต่ในปีที่แล้วนี้เอง เริ่มจะมีให้เราเก็บกินได้แล้ว

ในหน้าแล้งเรามีผักหวานมากในพื้นที่ของไตรรงค์และเจาะเหลาะ ส่วนสะมะแกมีน้อย แต่ตอนนี้มีปัญหาคือเห็ดเหาะ ซึ่งปีนี้ปีเป็นปีที่ 3 แล้วที่เห็ดเหาะไม่ขึ้นเลย ที่ขึ้นมากคือเห็ดทุ่ง 3 ปีมานี้มีมากจนไม่รู้จะเอาไปทำอะไร และ 2 ปีมานี้มีคนมารับซื้อเห็ดกระโงก ขายดีมาก แต่เดิมดอกบาน กิโลละ 5 บาท และดอกตูม กิโลละ 10 บาท แต่เดี๋ยวนี้นี้ ดอกบาน กิโลละ 15 บาท ดอกตูม กิโลละ 30 บาท

เห็ดทุ่งต้องเก็บแต่เช้าเพราะจะ รอย่าย เล็ก ๆ สะมะแกจะได้เห็ดกลับบ้าน เขาใหญ่ จะมีไม้รวก ไม้ไผ่ หน่อไม้ ผักหวานและไข่มดแดง จะเก็บได้ในช่วงเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ ใบพลวง ขนาด 4 สอก ขายกันดัดละ 5 บาท รายได้รวมๆ จากป่าต่อปีนี้นับว่า มากทีเดียว จะประมาณเป็นแสนๆ ได้

สมัยก่อนเราไม่มีหลังคาสังกะสี เราจะใช้ใบพลวงมุงหลังคา ถ้ามุงถึๆ จะอยู่ได้ ประมาณ 4-5 ปี แต่ถ้ามุงห่างๆ จะอยู่ได้ประมาณ 2 ปี

ตอนนี้หนองน้ำที่ไปงำป่า ตอนหน้าฝนมีน้ำแล้ว แต่ก่อนหน้านี้น้ำป่าชุมชนจะไม่มี หนองน้ำ เพราะแห้งไปหมด ขอให้เยาวชนทุกท่านรักป่า และอยากให้ลูกหลานของเราสืบสานป่านี้ต่อไป

(5) กิจกรรมด้านวัฒนธรรม โดยมีการแสดงแคนของคนกระเหรี่ยงและคนอีสาน

(6) การประชุมกลุ่ม ได้แบ่งนักเรียนออกเป็น 4 กลุ่ม ให้หนึ่งกลุ่มรับผิดชอบ 1 หัวข้อดังต่อไปนี้

- อธิบายข้อดีข้อเสียของหมู่บ้านของตน
- อธิบายว่าชุมชนของเรามีปัญหาอะไร
- แสดงภาพความหวังในอนาคตของชุมชน
- เสนอเหตุปัจจัยที่จะสนับสนุนและเป็นอุปสรรคต่อการสืบสานป่าชุมชน

(7) ข้อดีของชุมชนในสายตาของนักเรียนคือ มีผ้าฝ้ายทอมือ มีการปลูกฝ้าย มีจักสานโดยได้ไม้จากป่ามาสานตะกร้า มีครกกระเดื่อง สำหรับตำข้าวและทำขนมจีน มีใบพลวงมาทำหลังคา ขโมยไม่มีเพราะมีการแบ่งปัน หมู่บ้านมีความสามัคคี ประชาชนร่วมใจกันทำกิจกรรม มีประเพณีสืบทอด มีน้ำใช้ตลอดปี และมีการปลูกป่าทดแทน มีป่าไม้เป็นแหล่งท่องเที่ยว อาหาร ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย

(8) ข้อเสียของชุมชนในสายตานักเรียนคือ ชาวบ้านขาดความรู้ การศึกษาเข้าไม่ถึง ชาวบ้านยากจน มีการตัดไม้ทำลายป่า ทำไร่เลื่อนลอย และมีการบุกรุกที่ป่า

(9) ปัญหาของชุมชนในสายตาของนักเรียนคือ ชุมชนยังไม่มีความร่วมมือ มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ชุมชนยังล่าสัตว์อยู่ แต่สัตว์เหลือน้อย มีไฟป่าทำลายป่าชุมชน

(10) เหตุปัจจัยที่จะทำให้ป่าชุมชนคงอยู่ต่อไป ในสายตาของนักเรียนคือ การที่ประชาชนมีความรู้เกี่ยวกับป่า และการอนุรักษ์ป่ามากขึ้น ชาวบ้านมีความตระหนักถึงความสำคัญของป่า มีความสามัคคีในการอนุรักษ์ป่า และการที่ป่าช่วยเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว

(11) ภาพความหวังในอนาคตของนักเรียนคือ ให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ชุ่มชื้นขึ้นและมีสัตว์ป่าหลายชนิดมากขึ้น อยากให้ทุกคนปลูกต้นไม้ อยากให้ชาวบ้านรู้จักพัฒนาป่าชุมชนมากกว่านี้ อยากให้ทุกคนในชุมชนร่วมกันป้องกันไม่ให้ป่าถูกทำลาย อยากให้มีเนื้อที่ป่าเพิ่มขึ้น อยากให้สัตว์ป่ามาอาศัยมากขึ้น และอยากให้ทุกคนรักษาป่าเพื่อลูกหลานของเราในรุ่นหลังๆ ต่อไป

(12) มีการสำรวจป่าชุมชน โดยใช้เส้นทางศึกษาธรรมชาติและบทปฏิบัติการป่าชุมชนสะมะแก

(13) มีการเลือกตั้งกรรมการป่าชุมชนของกลุ่มเยาวชน โดยได้คณะกรรมการป่าชุมชนชุดเยาวชนจำนวน 15 คน

ภาพรวมของกิจกรรมนี้คือ สามารถบรรลุเป้าหมายที่ต้องการคือ ได้สื่อสารในเรื่องเจตนารมณ์ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนสะมะแก เป็นการพัฒนาความรู้ให้แก่กลุ่มเยาวชน และส่งเสริมให้เยาวชนเป็นแนวร่วมในการจัดการป่าชุมชน คือ มีการจัดตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนชุดเยาวชน และมีคำขวัญประจำกลุ่มว่า “ป่าชุมชนต้องเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำของชุมชน” ส่วนเนื้อหาที่เด็กร่วมกันคิดและพิจารณา ก็พบว่ามีความตรงประเด็น และทำให้เด็กเข้าใจท้องถิ่นและผูกพันกับท้องถิ่นของตนมากขึ้น

4. การเสริมศักยภาพในการจัดการข้อมูลเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของป่าชุมชนสะมะแก

เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่า การที่จะจัดการป่าชุมชนได้อย่างมีหลักวิชาการจะต้องมีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนที่เพียงพอ ขณะเดียวกันการที่จะมีการสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและน่าสนใจ จะต้องมีการสื่อสารที่หลากหลายและสามารถสะท้อนคุณค่ารวมถึงอัตลักษณ์อื่นๆ ของป่าชุมชนนั้นได้ ดังนั้น การจัดการข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับป่าชุมชนจึงเป็นเรื่องสำคัญ และจำเป็นต้องเสริมศักยภาพด้านนี้ให้แก่คณะกรรมการป่าชุมชน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงดำเนินการประสานกับนักวิชาการป่าไม้ เพื่อวางแผนทางเกี่ยวกับการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับโครงสร้างป่าชุมชนตั้งแต่ขั้นตอนของการพัฒนาแผนการจัดประชุมปฏิบัติการเพื่อจัดการป่าชุมชน ซึ่งจัดระหว่างวันที่ 13-17 สิงหาคม 2545 นอกจากนี้ ในแผนการประชุมดังกล่าว ผู้วิจัยยังได้กำหนดหัวข้อประชุมกลุ่ม เรื่อง การประเมินผลผลิตจากป่าชุมชนสะมะแก เพื่อให้คณะกรรมการป่าชุมชน ร่วมกันวางแผนทางในการประเมินและติดตามข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตจากป่าชุมชนต่อไป

ผลที่ได้ในการประชุมกลุ่ม พบว่า วิธีการเก็บข้อมูลและประเมินผลผลิตจากป่าชุมชนยังไม่ชัดเจน และวิธีการที่คณะกรรมการร่วมกันประเมินผลผลิตจากป่าชุมชน ยังเป็นการประเมินที่ไม่มีการจัดการข้อมูลรองรับ ซึ่งทำให้อาจจะมีปัญหาในเรื่องความน่าเชื่อถือ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้กำหนดจัดกิจกรรมเสริมเพื่อเสริมศักยภาพของคณะกรรมการป่าชุมชนในส่วนนี้ โดยจัดทำเป็นโครงการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง การสร้างองค์ความรู้และการจัดการข้อมูลเพื่อจัดการป่าชุมชนสะมะแก ขึ้นอีก 1 โครงการ โดยเป็นโครงการที่เน้นเรื่องการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับผลผลิตจากป่าชุมชน

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้พยายามหาแนวทางที่จะสนับสนุนให้คณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกร่วมกันจัดการข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนทั้งหมด โดยเสนอแนวคิดให้คณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการจัดการสัมมนาเรื่อง แนวทางการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนสะมะแก โดยส่งจดหมายไปถึงคณะกรรมการป่าชุมชนทุกคน ในวันที่ 30 กันยายน 2546 (พร้อมกับโครงการอบรมเยาวชน) และส่งจดหมายฉบับต่อมาในวันที่ 7 ตุลาคม 2546 เพื่อเสนอความเห็นเพิ่มเติมพร้อมทั้งเสนอแนะรายการที่จะต้องตั้งงบประมาณพร้อมทั้งเสนอแนะให้ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ เป็นผู้รับผิดชอบโครงการนี้

ต่อมาในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2546 ปรากฏว่าผู้ที่อาสาจะเข้ามารับผิดชอบโครงการนี้คือ อาจารย์พิสิทธิ์ ชัยประยูร หลังจากนั้น อาจารย์พิสิทธิ์ ได้จัดทำโครงการเสนอกลับมายังโครงการวิจัยเพื่อขอการสนับสนุน งบประมาณ และวิทยากรในการประชุมดังกล่าว

ดังนั้น การเสริมศักยภาพการจัดการข้อมูลป่าชุมชนที่เหมาะสมแก่ในการวิจัยนี้จึงประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้

- (1) การจัดทำทบทวนที่เป็นส่วนหนึ่งของการประชุมปฏิบัติการเพื่อการจัดการป่าชุมชน
- (2) การประชุมปฏิบัติการเรื่อง การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน
- (3) การสัมมนาเรื่อง การเตรียมองค์ความรู้สำหรับศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนที่เหมาะสม

4.1 การจัดทำทบทวนที่เป็นส่วนหนึ่งของการประชุมปฏิบัติการเพื่อการจัดการป่าชุมชน

ในการจัดประชุมปฏิบัติการเพื่อการจัดการป่าชุมชนในเดือนสิงหาคม 2545 ผู้วิจัยได้จัดทำทบทวนเกี่ยวกับการจัดการข้อมูลป่าชุมชนใน 2 เรื่องคือ ในเรื่องของโครงสร้างป่าชุมชน และในเรื่อง ผลผลิตจากป่าชุมชน ซึ่งมีรูปแบบของกิจกรรมและผลของการดำเนินงานดังนี้

4.1.1 การจัดการข้อมูลโครงสร้างป่าชุมชน

การศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างของป่าชุมชน เป็นการศึกษาเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านพืชพันธุ์ที่ปรากฏอยู่ในป่าชุมชน พืชพันธุ์ที่พบในพื้นที่หนึ่ง ๆ จะช่วยอธิบายชนิดป่า และความสมบูรณ์ของป่า ถ้ามีการวิเคราะห์เชิงปริมาณเช่น ขนาดของต้นไม้ จะทำให้สามารถประเมินเป็นปริมาตรไม้ต่อหน่วยพื้นที่ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการประเมินมูลค่าของป่าชุมชน นอกจากนี้ ถ้ามีการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาเช่น ความหลากหลายทางชีวภาพ ศักยภาพในการจับพลังงานและคาร์บอนไดออกไซด์ รวมถึงการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุเพื่อให้เกิดธาตุอาหารในดินด้วยแล้ว ก็จะทำให้เห็นคุณค่าของป่าได้รอบด้านมากขึ้น

ในการออกแบบบทเรียนเรื่องการศึกษาโครงสร้างป่าชุมชนที่เหมาะสมนี้ ผู้วิจัยเลือกกิจกรรมการจัดทำแปลงตัวอย่างขนาด 100x100 เมตร เพื่อศึกษาไม้ขนาดใหญ่ และภายในแปลงตัวอย่างนี้จะจัดทำแปลงย่อยเพื่อศึกษาไม้ที่มีขนาดเล็กลงมาเป็นลำดับ โดยมีการเก็บข้อมูลในแปลงขนาดต่างๆ ดังนี้

- แปลงขนาด 100x100 เมตร แสดงพิกัดเพื่อจัดทำแผนที่ต้นไม้ ระบุชนิด วัดขนาดต้นไม้ที่มีความสูงเกินกว่า 5 เมตรทุกต้น โดยวัดความความโตและความสูงของต้นไม้
- แปลงขนาด 20x40 เมตร จัดทำแผนที่ต้นไม้ ระบุชนิด วัดความโตและความสูงของต้นไม้เฉพาะต้นไม้สูงระหว่าง 1 - 5 เมตรทุกต้น
- แปลงขนาด 20x20 เมตร นับชนิดและจำนวนของไม้พื้นล่างที่มีความสูงไม่เกิน 1 เมตรทุกต้น

- ส่วนแปลงขนาด 20x2 เมตร วัดขนาดเรือนยอดและจัดทำแผนที่ภาพตัดด้านข้างและด้านบนของแปลง

อนึ่ง การวางแผนแปลงตัวอย่างที่จะประเมินโครงสร้างป่าให้ครอบคลุมหรือเป็นตัวแทนป่าทั้งผืนป่าได้จำเป็นต้องอาศัยการสุ่มตามหลักการทางสถิติและวิชาการป่าไม้ ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องอาศัยแผนที่ที่แสดงชนิดป่า และใช้การสำรวจภาคสนามก่อนการสุ่มตัวอย่าง กระบวนการดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยไม่สามารถดำเนินการได้เอง และการหานักวิชาการมาสนับสนุนก็ทำได้ยากและหากจะทำได้จริงต้องมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูงและต้องใช้เวลาในกระบวนการนี้มาก ในทางปฏิบัติผู้วิจัยได้ย่อกิจกรรมทั้งหมด โดยจัดทำเป็นแปลงตัวอย่างแปลงเดียว โดยใช้ขนาด 100x100 เมตร เพราะจะเป็นขนาดมาตรฐานที่มีการใช้ในกลุ่มนักวิชาการป่าไม้ การวางแผนตัวอย่างได้ขอให้ให้นักวิชาการป่าไม้ คือ นายธนวัฒน์ ทองตัน ซึ่งเป็นวิทยากรในการประชุมเชิงปฏิบัติการช่วยพิจารณา เพื่อที่จะให้เป็นแปลงที่มีลักษณะใกล้เคียงที่จะเป็นตัวแทนของป่าผืนนี้ได้ และอยู่ไม่ไกลจากถนนมากเกินไป ส่วนกิจกรรมในการตรวจวัดและเก็บข้อมูลภายในแปลงตัวอย่าง ถือเป็นการฝึกปฏิบัติแต่เป็นการฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริง เพื่อให้ได้ข้อมูลส่วนหนึ่งมาเป็นฐานรองรับการศึกษาต่อเนื่องต่อไป นอกจากนี้ เนื่องจากผู้วิจัยคาดหวังให้แปลงตัวอย่างนี้เป็นแปลงตัวอย่างถาวรที่สามารถเก็บข้อมูลต่อเนื่องได้ จึงได้จัดทำแผ่นโลหะที่ดัดเลขกำกับไว้ มาติดกับดักต้นไม้ใหญ่ที่มีการตรวจวัดทุกต้น เพื่อให้สามารถกลับไปที่ดินเดิมและตรวจวัดซ้ำได้

ในการปฏิบัติการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้เข้ารับการอบรมเป็น 5 กลุ่มแต่ละกลุ่มรับผิดชอบเก็บข้อมูล 1 ใน 5 ของแปลงใหญ่ คือ 20 x 100 เมตร และใน 5 กลุ่มนี้ 2 กลุ่มช่วยกันเก็บข้อมูล แปลงขนาด 20 x 40 เมตร ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเก็บข้อมูล แปลงขนาด 20 x 20 เมตร และอีกกลุ่มหนึ่งจะเก็บข้อมูล แปลงขนาด 20 x 2 เมตร การบันทึกข้อมูลจะใช้แบบฟอร์มที่วิทยากรเตรียมไว้ให้ ในการนี้ แต่ละกลุ่มจะมีเด็กนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของโรงเรียนนาสวนช่วยเป็นลูกมือ กลุ่มละ 5-6 คน ดำเนินการในวันที่ 14 สิงหาคม 2547 ใช้เวลา 5 ชั่วโมงเศษ ตั้งแต่เริ่มกันขอบเขตของแปลงตัวอย่างจนเก็บข้อมูลแล้วเสร็จ

หลังจากได้ข้อมูลมาแล้ว ทีมวิจัยได้รับข้อมูลมาประมวลผลและส่งข้อมูลย้อนกลับไปให้แก่คณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกในรูปแบบของ แผนที่แสดงตำแหน่งต้นไม้ในกระดานกราฟ ตารางแสดงผล และข้อมูลดิบที่ได้มีการบันทึกโดยคณะกรรมการ โดยเริ่มส่งข้อมูลย้อนกลับบางส่วนในการประชุมปฏิบัติการเรื่อง การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และส่งคืนทั้งหมดในการสัมมนาเรื่อง การเตรียมองค์ความรู้สำหรับศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนสะมะแก

อนึ่ง ในเบื้องต้นนั้น ผู้วิจัยคาดหวังว่าจะจัดกิจกรรมให้เด็กนักเรียนมาช่วยกันจัดการข้อมูลจากแปลงตัวอย่างด้วยโดยจะจัดวิทยากรลงไปสนับสนุน แต่ในทางปฏิบัติทีมวิจัยหาวิทยากรลงไปปฏิบัติการเรื่องนี้ไม่ได้ และทางด้านโรงเรียนก็มีงานมาก การออกแบบกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรง

เรียน ทีมวิจัย และวิทยากรจึงเป็นไปได้ ทำให้ทีมวิจัยต้องกลับมาจัดการข้อมูลเองตามศักยภาพที่ผู้วิจัยมีอยู่แล้วคืนข้อมูลกลับไปเท่านั้น

4.1.2 การจัดการข้อมูลเกี่ยวผลผลิตจากป่าชุมชน

การจัดการข้อมูลผลผลิตจากป่าชุมชน ที่ดำเนินการในการประชุมปฏิบัติการวันที่ 15 สิงหาคม 2545 คือ การกำหนดประเด็นในการประชุมกลุ่ม ซึ่งกำหนดประเด็นดังนี้

- (1) แสดงความหลากหลายในเรื่องชนิดของของป่า และปฏิทินผลผลิตจากป่า
- (2) แสดงปริมาณและวิธีการประเมินปริมาณผลผลิต-ของป่าจากป่าชุมชน

ในการแบ่งกลุ่มแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ทั้ง 3 กลุ่มจะมีทั้ง 3 หมู่บ้าน กลุ่มที่ 1 พิจารณาประเด็นที่ 1 ส่วนกลุ่มที่ 2 และ 3 พิจารณาประเด็นที่ 2 เหมือนกัน ซึ่งปรากฏว่าในการประเมินปริมาณของป่าจากป่าชุมชนของทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกันเล็กน้อย คือกลุ่มหนึ่งเน้นการเก็บข้อมูลจากจุดที่มีการซื้อขายเป็นหลัก แต่อีกกลุ่มหนึ่งมีน้ำหนักที่จะเก็บข้อมูลทั้งจากผู้ซื้อและผู้เก็บหาทั้งที่จำหน่ายและบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ ทั้งสองกลุ่มต่างให้ตัวเลขปริมาณของป่าชนิดต่างๆ ที่เก็บหาได้ต่อปี โดยใช้ประสบการณ์และการคาดคะเน ผลการประชุมกลุ่มนี้แสดงใน ภาคผนวก 5 หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการประชุมกลุ่มทั้ง 3 กลุ่ม มาประมวลผลและคืนข้อมูลกลับในเอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการดำเนินการหอกระจายข่าวสารหมู่บ้านเพื่อการจัดการป่าชุมชน

4.2 การประชุมปฏิบัติการเรื่อง การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน

การพัฒนาโครงการนี้ ดำเนินการโดยทีมวิจัยคือ รศ.วราพร ศรีสุพรรณ และ ผศ.เกษม กุลประดิษฐ์ ได้ร่วมกันออกแบบกิจกรรม โดย ผศ.เกษม กุลประดิษฐ์ เป็นผู้ออกแบบสอบถามที่จะนำไปใช้ในการเก็บข้อมูล รศ.วราพร ศรีสุพรรณ เป็นผู้จัดทำโปรแกรมการประชุม ประสานงานกับคณะกรรมการป่าชุมชน และขออนุญาตโรงเรียนที่จะนำเด็กเข้าร่วมกิจกรรม

วัตถุประสงค์

- (1) เพื่อให้มีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
- (2) เพื่อสร้างเครือข่ายเยาวชนสนับสนุนการจัดการข้อมูลป่าชุมชน

ในส่วนของผู้เข้าร่วมกิจกรรม มีเป้าหมายคือ คณะกรรมการป่าชุมชน และนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 2 และปีที่ 3 จาก 6 กลุ่มบ้านรอบป่าชุมชนสะมะแก ประมาณ 20-25 คน กำหนดวิธีได้มาโดยการประสานกับโรงเรียนในพื้นที่ 2 โรงเรียนคือ โรงเรียนบ้านนาสวน ต.นาสวน และโรงเรียนดงเสลา ต.ด่านแม่ละลา ซึ่งปรากฏว่ามีผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังนี้

- (1) ในส่วนของนักเรียนเป็นนักเรียนที่มาจากกลุ่มบ้านต่างๆ รวม 34 คน แยกตามกลุ่มบ้านดังนี้
 - จากกลุ่มบ้านปลายนาสวน จำนวน 5 คน
 - จากกลุ่มบ้านองจู จำนวน 3 คน
 - จากกลุ่มบ้านไทรรงค์ จำนวน 5 คน

- จากกลุ่มบ้านองสิต จำนวน 9 คน
- จากกลุ่มบ้านสะมะแก จำนวน 4 คน
- จากกลุ่มบ้านเจาะเหลาะ จำนวน 8 คน

(2) ในส่วนคณะกรรมการป่าชุมชน มาเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 10 คน

วันเวลาและสถานที่ คือ ดำเนินการในวันที่ 27-28 มิถุนายน 2546 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ และในแต่ละหมู่บ้านรอบป่าชุมชน

ลักษณะของกิจกรรม คือ การประชุมเตรียมการเก็บข้อมูล ครึ่งวันในวันที่ 27 มิถุนายน 2546 เวลา 13.00-16.30 น. ณ วัดถ้ำผาพิรุณ ส่วนวันที่ 28 มิถุนายน 2546 จะเป็นการแยกย้ายกันของเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมออกไปเก็บข้อมูลผู้เก็บหาของป่าตามบ้านต่างๆ และมีผู้ช่วยนักวิจัย 2 คน ติดตามแนะนำและแก้ปัญหาเกี่ยวกับแบบสอบถาม พร้อมทั้งผู้ช่วยวิจัยก็จะทำหน้าที่เก็บข้อมูลอีกส่วนหนึ่งคือ ข้อมูลจากผู้รับซื้อของป่า หลังจากนั้น เด็กที่เป็นหัวหน้าแต่ละกลุ่มบ้าน (ซึ่งมีการเลือกตั้งในช่วงการประชุม) จะรวบรวมข้อมูลจากเพื่อนนำเสนอที่อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร หรือส่งที่ผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านของตน และทีมวิจัยจะส่งผู้ช่วยวิจัยมาประสานเพื่อรวบรวมข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

ในช่วงการอบรมเพื่อเตรียมเยาวชนก่อนการเก็บข้อมูลมีสาระสำคัญดังนี้

(1) ป่าไม้จะมีองค์ประกอบคือ พันธุ์ไม้ขนาดใหญ่ และไม้ชั้นล่างซึ่งช่วยให้กลไกการผลิตของป่าเกิดขึ้น และในป่าจะมีกลุ่มสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ทั้งตามยอดไม้ ตามลำต้น ตามผิวดิน และได้ดิน สิ่งมีชีวิตทั้งหมดนี้จะมีส่วนช่วยให้กลไกการผลิตของป่าเกิดขึ้น

(2) ผลผลิตของป่ามีตั้งแต่เนื้อไม้ ซึ่งอาจเป็นส่วนของกิ่งหรือลำต้น นอกจากนี้ ยังมีส่วนของผล ดอก ใบ ที่นำไปใช้ได้อีกด้วย

(3) ผลประโยชน์จากป่าที่เป็นความคาดหวังของคนทั่วไปได้แก่ เป็นที่ศึกษาธรรมชาติ ที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและพันธุ์ไม้หายาก และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

(4) ความกว้าง ความสูง และความลึกของต้นไม้จะสัมพันธ์กัน ยิ่งต้นไม้สูงรากก็ยิ่งต้องแผ่ออกไปมาก เมื่อมีต้นไม้ใหญ่ยอดระกาของต้นไม้จะแผ่ขยายเป็นตาข่ายที่หนาแน่น ทำให้ความสามารถในการเก็บกักน้ำของดินดีขึ้น

(5) มีการทำความเข้าใจแบบสอบถาม และทำความเข้าใจแผนที่ป่าชุมชนควบคู่ไปด้วย โดยคณะกรรมการป่าชุมชนต้องเข้ามาช่วยอธิบายชื่อสถานที่ต่างๆ ภายในป่าชุมชนและช่วยกันระบุตำแหน่งในแผนที่ที่นำมาใช้ประกอบกับแบบสอบถาม

(6) แบบสอบถามที่มอบหมายให้นักเรียนทำเรียกว่า แบบสอบถามผู้เก็บหาของป่า กำหนดให้ถามทุกครัวเรือน และเด็กคนหนึ่งกำหนดให้เก็บข้อมูลประมาณ 7-8 บ้าน

ผลการเก็บข้อมูลในส่วนนี้พบว่า เด็กนักเรียนเก็บข้อมูลจากชุมชนทั้งหมดได้ 89 ครัวเรือน เป็นชาว

บ้านหมู่ที่ 1 จำนวน 36 ครัวเรือน หมู่ที่ 2 จำนวน 16 ครัวเรือน หมู่ที่ 4 จำนวน 28 ครัวเรือน และหมู่ที่ 5 จำนวน 9 ครัวเรือน ในจำนวนนี้มีผู้หาของป่าจำนวน 76 ครัวเรือน ในส่วนของผู้รับซื้อของป่าพบว่า เป็นข้อมูลที่เก็บได้ยากมาก โดยมีความพยายามเก็บข้อมูลของผู้เก็บหาของป่าจำนวน 6 ราย แต่ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์เนื่องจากส่วนใหญ่ผู้ประกอบการไม่ยินดีให้ข้อมูล สำหรับข้อมูลที่ได้ในส่วนผู้เก็บหาของป่าจะแสดงไว้ในภาคผนวก 12

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมของนักเรียนนั้นได้มีการคืนให้กับอาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูรช์ ไประยะหนึ่ง และผู้วิจัยก็คาดหมายว่าจะหาทางใช้ข้อมูลนี้ร่วมกับทีมงานของโรงเรียนหรือคณะกรรมการ แต่ในทางปฏิบัติพบว่าเป็นการยากที่จะให้โรงเรียนมาจัดการข้อมูลเหล่านี้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลกลับมาประมวลผล และจะส่งคืนข้อมูลทั้งส่วนที่ประมวลผลแล้วและข้อมูลดิบต่อไป การคืนข้อมูลที่ประมวลผลแล้ว ได้ส่งคืนครั้งแรกในการสัมมนา เรื่อง การเตรียมองค์ความรู้สำหรับศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนสะมะแก โดยแสดงเป็นนิทรรศการแบบง่ายๆ หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้ส่งข้อมูลคืนเป็นเอกสารพร้อมทั้งนำมาพูดคุยในการติดตามและสรุปบทเรียนกับคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 5 เมษายน 2547 ณ ศาลาประชาคม บ้านปลายนาสวน ซึ่งปรากฏว่าคณะกรรมการจากบ้านเจาะเหลาะเห็นว่าการเก็บข้อมูลผู้เก็บหาของป่า โดยนักเรียนไม่น่าที่จะได้ข้อมูลที่แท้จริงและครบถ้วน และเห็นว่าวิธีที่เหมาะสมคือ การให้ผู้นำของหมู่บ้านจัดเวทีในหมู่บ้านเชิญคนที่หาของป่ามาร่วมประชุม และเก็บข้อมูลตรงนั้นเลย จะได้ข้อมูลที่แท้จริงกว่า

4.3 การสัมมนาเรื่อง การเตรียมองค์ความรู้สำหรับศูนย์การเรียนรู้ป่าชุมชนสะมะแก

ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 13 พฤศจิกายน 2546 ได้มีการหารือในเรื่องการจัดสัมมนาเรื่องนี้ โดยในที่ประชุมได้มีข้อตกลงในเรื่องนี้อยู่ 4 เรื่องคือ (1) กำหนดวันจัดประชุมคือ วันที่ 16 ธันวาคม 2546 (2) ตกลงในเรื่องผู้ที่จะเข้าร่วมประชุมโดยขอให้แต่ละกลุ่มบ้านมาร่วมการประชุม กลุ่มบ้านละ 10 คน รวมเป็น 60 คน ในจำนวนนี้ให้เลือกจากคณะกรรมการป่าชุมชน 3 ฝ่าย ที่ได้มีการแต่งตั้งไว้ก่อน นอกจากนี้ขอให้คณะกรรมการทั้ง 17 คนเข้าร่วมประชุมอีกส่วนหนึ่งด้วย (3) เรื่องสถานที่ประชุมกำหนดจัดที่วัดถ้ำผาพิรุณ (4) ประธานในพิธีเปิด และวิทยากรมอบให้อาจารย์วรพร เป็นผู้ดำเนินการ โดยทาง อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูรช์ จะส่งเอกสารโครงการให้อาจารย์วรพรทางไปรษณีย์

เนื่องจากการสัมมนาครั้งนี้ จะเป็นการจัดสัมมนาใหญ่ครั้งสุดท้ายของโครงการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาเรียนเชิญผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรีมาเป็นประธานในพิธีเปิดการสัมมนา และหัวหน้าโครงการวิจัยได้เดินทางไปประสานงานด้วยตนเอง แต่ในวันสัมมนา ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรีจึงได้มอบหมายให้นายอำเภอศรีสวัสดิ์มาเป็นประธานในพิธีแทน

สำหรับรายละเอียดและผลการดำเนินงานของการสัมมนาครั้งนี้มีดังนี้

วัตถุประสงค์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สามารถอธิบายลักษณะเฉพาะของป่าชุมชนสะมะแกที่มีเนื้อหาหลากหลายและมีมิติที่เชื่อมโยงกับชุมชน ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลสำหรับการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของป่าชุมชนสะมะแกต่อไป

ผู้เข้าร่วมการสัมมนา คือกรรมการป่าชุมชนและประชาชน จากหมู่ที่ 1 จำนวน 24 คน หมู่ที่ 2 จำนวน 10 คน หมู่ที่ 4 จำนวน 25 คน และหมู่ที่ 5 จำนวน 15 คน รวมทั้งสิ้นมีจำนวน 73 คน

วันที่และสถานที่ คือวันที่ 16 ธันวาคม 2546 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ

กิจกรรมและสาระสำคัญ

1. หลวงพ่อวัดถ้ำผาพิรุณได้ดำเนินการจัดนิทรรศการเรื่องราวเกี่ยวกับป่าชุมชนตั้งแต่วันประกาศป่าชุมชนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 และกิจกรรมของโครงการวิจัยนี้ที่เข้ามาดำเนินการในวัดถ้ำผาพิรุณตั้งแต่การสนทนากลุ่ม ในวันที่ 19 มกราคม 2545 รวมทั้งโครงการปลูกต้นไม้และโครงการเกี่ยวกับเยาวชนอื่นๆ ที่ทางวัดถ้ำผาพิรุณเป็นผู้ดำเนินการ นอกจากนี้ ทางวัดยังได้จัดสถานที่เปิดแผ่นซีดี ภาพวันพิธีประกาศป่าชุมชนเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 ไว้ให้ชมในบริเวณนิทรรศการอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีสำเนาแผ่นซีดีสำหรับแจกแก่ผู้เกียรติที่เข้ามาในการสัมมนาด้วย ส่วนที่มิวิจัยได้จัดนิทรรศการค้นข้อมูลป่าชุมชน 2 ชุด คือ ข้อมูลเกี่ยวกับโครงสร้างป่าชุมชนสะมะแก และข้อมูลผู้เก็บหาของป่าที่ประมวลผลจากการเก็บข้อมูลของนักเรียน

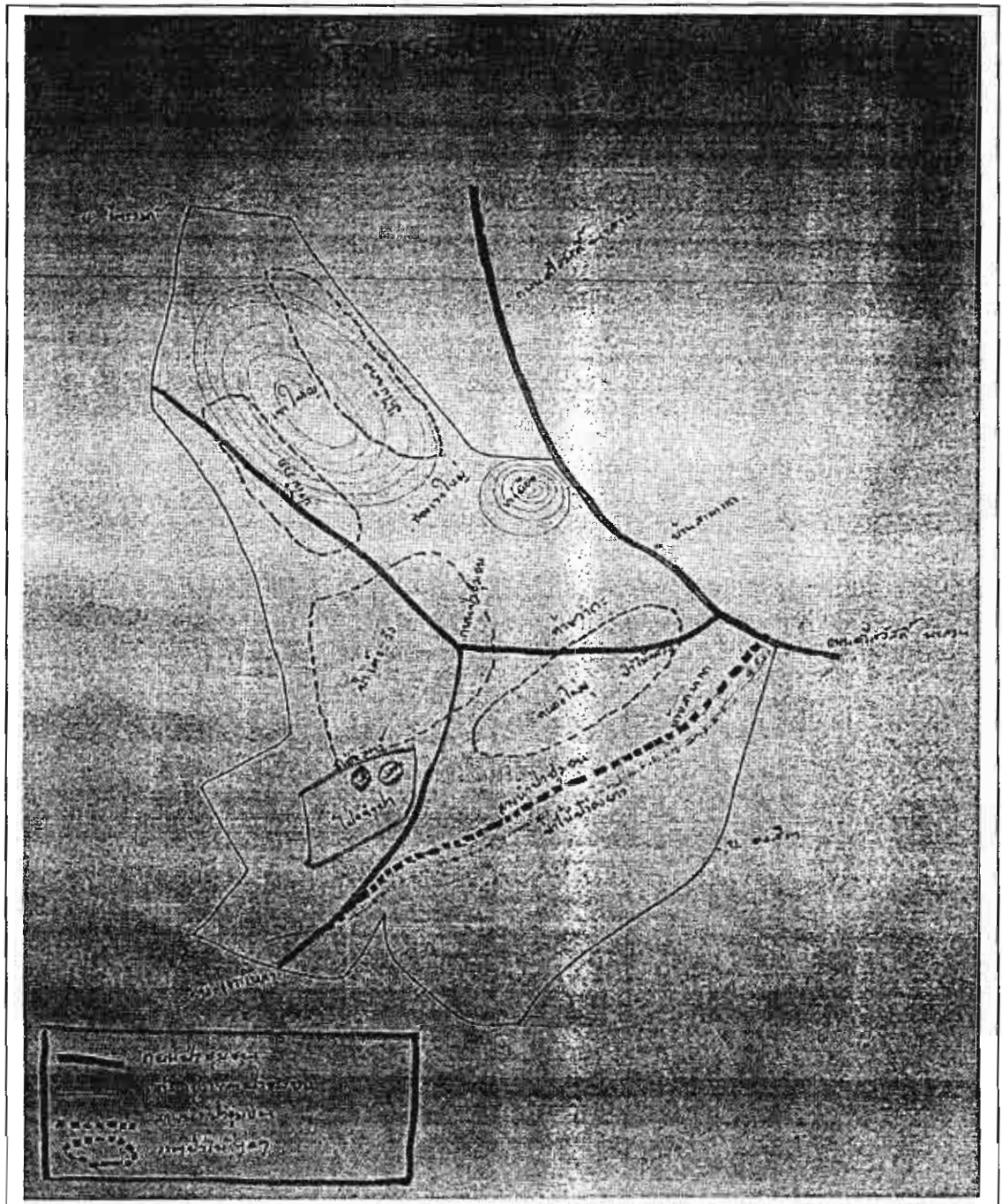
2. ผู้กล่าวรายงานในพิธีเปิดการสัมมนา คือ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ และประธานในพิธีเปิดการสัมมนา คือ นายอำเภอศรีสวัสดิ์

3. หัวข้อ “กฎหมายเกี่ยวกับป่าที่ควรรู้” วิทยากรคือ นายไพฑูรย์ อินทรบุตร จากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ สาระสำคัญจะเน้นเรื่อง พรบ.ต่างๆ เกี่ยวกับป่าไม้ และสัตว์ป่า ตัวอย่างกรณีปัญหา และตอบข้อซักถามจากประชาชน

4. ในภาคบ่ายจะเป็นช่วงของการประชุมกลุ่มในขั้นตอนนี้ได้แบ่งกลุ่มเป็น 5 กลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีวิทยากรประจำกลุ่ม 1 คน ซึ่งประกอบด้วย ศิษยานุศิษย์จากเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 3 จำนวน 3 คน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนบ้านโป่งหวาย และ นายสมัช เพชรแวววาว ซึ่งเป็นครู กศน. ตำบลนาสวน สำหรับหัวข้อการประชุมกลุ่มได้แก่

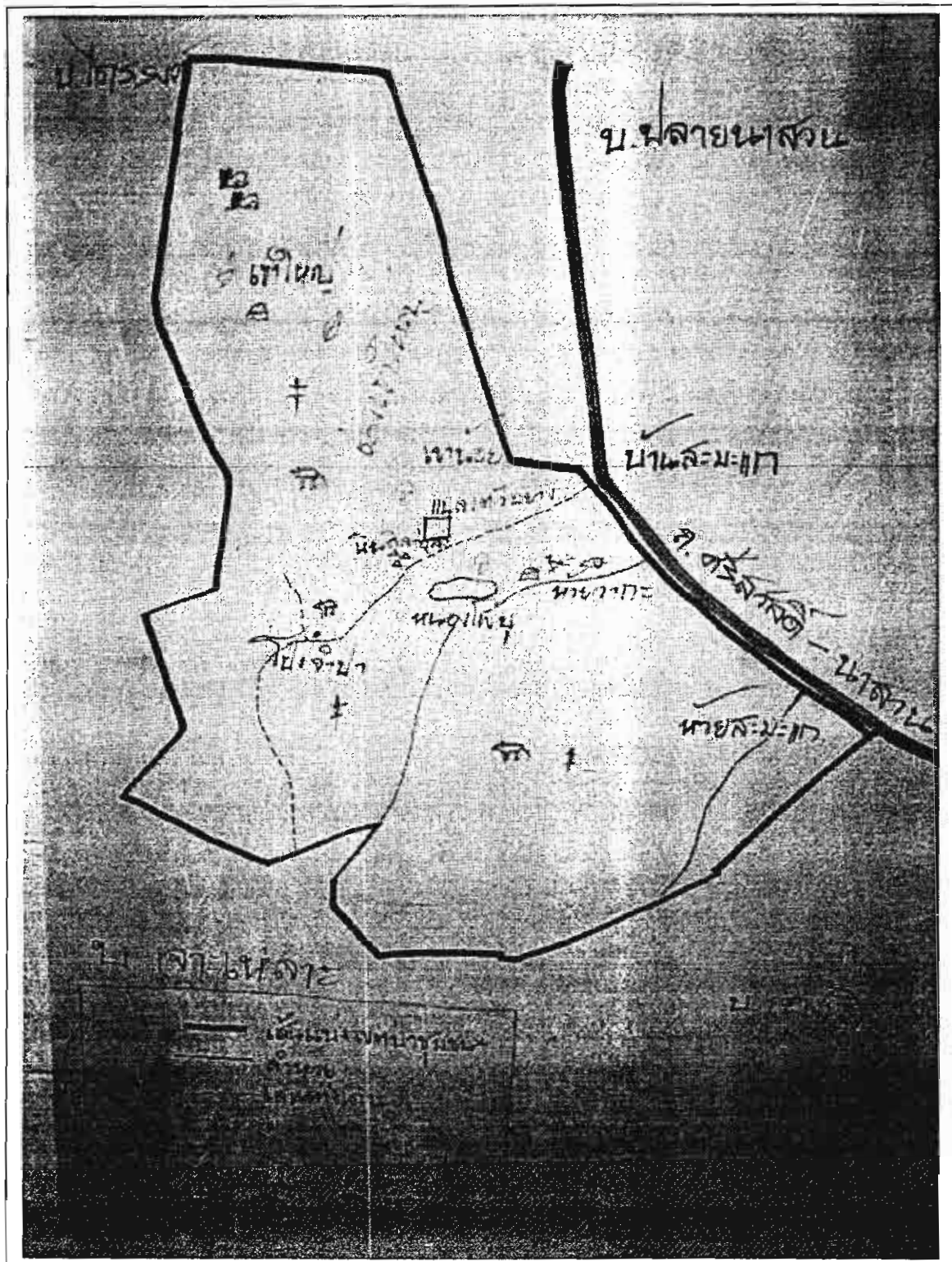
- กลุ่มที่ 1 อธิบายสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่ควรศึกษาในป่าชุมชน
 - กลุ่มที่ 2 อธิบายการเก็บหาและคุณค่าที่ได้จากป่าชุมชน
 - กลุ่มที่ 3 เสนอประเด็นปัญหาและแนวทางการจัดการป่าชุมชน
 - กลุ่มที่ 4 เสนอแนวทางจัดกิจกรรมกับเยาวชน
 - กลุ่มที่ 5 เสนอข้อมูลด้านภาษาวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับป่าชุมชน
5. ข้อมูลสิ่งที่มีอยู่และสิ่งที่ควรศึกษาในป่าชุมชน ประกอบด้วย
- แผนที่แสดงลำห้วย หนองน้ำ โป่งสัตว์ ชนิดป่า พันธุ์พืชหายาก และบริเวณที่มีโอกาสพบสัตว์ต่างๆ ดังภาพที่ 4 และ 5
 - พืชที่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมคือ ประดู่ ไม้แดง มะค่าแต้ ไม้ชิงชัน และไผ่ปล้องยาว

- สัตว์ป่าที่ควรศึกษาคือ เก้ง แะ กระต่าย ไก่ป่า กระรอก เม่น หมาจิ้งจอก หมูป่า นมิง ลิงลม และนกต่างๆ
- ขงป่าที่ควรสำรวจและควบคุม ได้แก่ ผักหวาน เห็ดโคนและเห็ดอื่นๆ และ สมอ
- ผู้ที่ควรมีบทบาทในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชน และทุกๆ คนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ผู้เก็บขาย , ผู้ซื้อ

ภาพที่ 4 แผนที่ทำด้วยมือแสดงถนน ชนิดป่า และลำห้วยหลักในป่าชุมชนสะมะแก

♠ บทที่ 7 การเสริมศักยภาพการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชนสะมะแก ♠

ภาพที่ 5 แผนที่ทำด้วยมือแสดงสิ่งมีชีวิตที่มีโอกาสพบเห็นในป่าชุมชนสะมะแก

♠ บทที่ 7 การเสริมศักยภาพการสื่อสารขององค์กรเครือข่ายป่าชุมชนตะมะแก ♠

6. ข้อมูลการเก็บหาและคุณค่าที่ได้จากป่าชุมชน มีดังนี้
- ข้อมูลพืชและสัตว์ที่จำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์
 - (1) ชนิดพืชที่นำมาเป็นอาหาร ได้แก่ บูก ผักหวาน เห็ดโคน เห็ดทุ่ง เห็ดรวก เห็ดไผ่ เห็ดหนู เห็ดเผาะ ยอดกระโดน กระชาย คำลิ่ง สมอเทศ ลูกไข่เน่า มะขามป้อม ลูกหว้า ตะคร้อ ลูกข้าวเม่า อินูน หน่อไม้ ต้นพะยะ ดอกกระเจียว และกระทือ
 - (2) ชนิดสัตว์ที่นำมาเป็นอาหาร ได้แก่ เก้ง ไก่ป่า ตุ่น เม่น แะ อึ่ง เต่า กระรอก กระแต ตะกวด กระต่าย กระเล็น และไข่มดแดง
 - (3) ชนิดพืชที่นำมาใช้ในการก่อสร้าง ได้แก่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ดินเป็ด ตะกรัก ไม้ฮ้อยช้าง ตะคร้า พะวง และคูณ
 - (4) ชนิดพืชที่นำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการปลูกสร้าง หรือเป็นของใช้ ได้แก่ ใบพลวง (ใช้ทำเป็นหลังคา) ใบกระโดน (ใช้มวนเป็นใบยาสูบ) ปอ หวาย ใผ่นวล ใผ่รวก ใบตอง ไม้มะค่า ดินนกก เถาวัลย์ และหญ้าคา
 - (5) ชนิดและสรรพคุณของพืชที่นำมาเป็นยารักษาโรค

ชนิดของพืช	สรรพคุณ
1. ลูกลำโพง	ใช้สำหรับแก้คัน
2. เพกา (มะเกลือป่า)	ใช้สำหรับแก้พยาธิ
3. ใค้ไม่รู้สั้ม	ใช้สำหรับเป็นยาบำรุงร่างกาย
4. กวาวเครือ	ใช้สำหรับเป็นยาบำรุงร่างกาย
5. กระอั้ง	ใช้สำหรับแก้ปวดเอ
6. ขมิ้นเฒ่า	ใช้สำหรับแก้เลือดลม
7. เจริ้มแดง	ใช้สำหรับแก้ปวด
8. ลิ่นฟ้า	ใช้สำหรับแก้คัน
9. เปลือกไม้แดง	ใช้สำหรับเป็นยาแก้ท้องร่วง
10. สมอพิเภก	ใช้สำหรับแก้เจ็บคอ , ไอ
11. หน้เจ้าชู	ใช้สำหรับแก้โรคไต
12. ไม้เลื้อยหมอบ	ใช้สำหรับห้ามเลือด
13. กระชาย	ใช้สำหรับบำรุงเลือดลม
14. เจริ้มไม้แดง	ใช้สำหรับเป็นยาบำรุงร่างกาย
15. ลูกขี้มด	ใช้สำหรับเป็นยาบำรุงร่างกาย
16. บอระเพ็ด	ใช้สำหรับเป็นยาบำรุงร่างกาย

- ข้อมูลของป่าจำแนกตามเวลาจัดเก็บผลผลิตในป่าชุมชน

ช่วงเดือน	พืช	สัตว์
ช่วง มกราคม – กุมภาพันธ์	ลูกหว้า มะขามป้อม สมอ ยอด กระโดน เพกา เล็บเหยี่ยว สมอ พิเภก หน้เจ้าชู้ ใบพลวง ใบเสื่อ หมอบ เห็ดใบแดง เข้มแดง	แก้ง นกเขา ไก่ป่า
ช่วง มีนาคม – เมษายน	ใบพลวง ลูกเป้ง อินู้น ผักหวาน ตะโก ลูกขี้มด เปลือกไม้แดง ลูก ลำโพง เกล็ดขี้มด ต้นพะยะ	ไข่มดแดง ตะกวด แะ ไก่ป่า
ช่วง พฤษภาคม – มิถุนายน	ผักหวาน หน่อไม้ สมอ ดินนง ตะคร้อ	แะ กระต่าย ไก่ป่า อั้ง กบ เขียด
ช่วง กรกฎาคม – สิงหาคม	หน่อไม้ เห็ดเผาะ เห็ดระโงกขาว เห็ดรวก ใบพะยะ เห็ดโคน ดอก กระเจียว เห็ดหนูหนู เห็ดทุ่ง เห็ดไผ่	ตะกวด
ช่วง กันยายน – ตุลาคม	กระชายแดง บุก กะทือ ลูกขี้นก หน่อไม้ ขมิ้นเฒ่า กวาวเครือ มะเกลือป่า กระชาย	
ช่วง พฤศจิกายน – ธันวาคม	สมอ มะขามป้อม มะกอก หน้เจ้าชู้ ลูกหว้า เพกา เล็บเหยี่ยว ใบพลวง หน้เจ้าชู้ สมอพิเภก ใบดีหมี	ตุ่น แก้ง กระต่าย เม่น นกเขา

หมายเหตุ : ที่กินได้ทั้งปี พืช คือ ฟ้ายั่ง เถาว์ลย์

สัตว์ คือ ตะกวด นกกระทง ไก่ป่า เต่า งู กระเล็น กระแต

- ของป่าในป่าชุมชนที่นำมาจำหน่าย

ชนิดของป่า	การจัดการก่อนจำหน่าย	ต้นทุน/บาท	ราคาขาย/ก.ก.	ผู้รับซื้อ
เห็ดโคน	ขายได้เลย	20	200	พ่อค้า
ไข่มดแดง	ไม้แห้ง เขย่าแล้วแยกเอาแต่ไข่	40	100-120	พ่อค้า
ผักหวาน	ทำเป็นกำ ๆ	20	50-80	พ่อค้า
หน่อไม้	ตัด เล็ม เกลา	20	50	พ่อค้า/นายหน้า
ใบพลวง	เก็บแล้วเขี่ยเป็นพับ	20-40	2-5/ ดับ	พ่อค้า

ชนิดของป่า	การจัดการก่อนจำหน่าย	ต้นทุน/บาท	ราคาขาย/ก.ก.	ผู้รับซื้อ
เห็ดทุ่ง	ขายได้เลย	20	30-50	พ่อค้า
เห็ดเผาะ	ขายได้เลย	20	30-50	พ่อค้า

- สิ่งที่จะพัฒนาเป็นรายได้ของชุมชน คือ เห็ดโคนบรรจุขวดโหล หน่อไม้อัดπίบ โหล หรือ ถุง หน่อไม้แห้ง ผลิตภัณฑ์จักสาน (ไม้ไผ่รวก) เป็นเฟอร์นิเจอร์ เพาะเมล็ดพันธุ์ ผักหวานขาย และทำยาดอกเห็ด เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน

7. ประเด็นปัญหาและแนวทางการจัดการป่าชุมชน

- ปัญหาหรือปัจจัยที่คุกคามต่อสภาพป่าชุมชน ได้แก่ ไฟป่า คนเข้าไปทำลาย บุกรุกที่ดินป่าชุมชน การล่าสัตว์ในป่าชุมชน และการนำสัตว์เลี้ยง (วัว-ควาย) ไปเลี้ยงในป่าชุมชน
- กิจกรรมที่ต้องการให้ผู้เก็บหาของป่ามีส่วนร่วมในการดูแลและจัดการป่าชุมชน
 - (1) บริจาคเงินหรือเก็บค่าบำรุงป่าชุมชนจากการเก็บของป่า
 - (2) ตัดต้นไม้ในป่าชุมชน 1 ต้น ปลูทดแทน 5 ต้น (ต้นละ 500 บาท)
 - (3) ผู้ที่เก็บของป่าต้องเป็นผู้สอดส่องดูแลรักษาป่า
- กิจกรรมที่ประชาชนในท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของที่ดี
 - (1) บวชต้นไม้ในวันเข้าพรรษาของทุกปี
 - (2) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์
 - (3) การจัดกิจกรรมเยาวชนคนรักป่าในทุก ๆ ปี
 - (4) ทุกวันที่ 1 พ.ค. ของทุกปี ให้มีกิจกรรมที่จัดย้อนอดีตในวันเปิดป่าโดยมีการปลูkdต้นไม้ประจำปี
- กำหนดกิจกรรมในการดำเนินการเกี่ยวกับไฟป่า
 - (1) ทำแนวกันไฟในพื้นที่เสี่ยง
 - (2) ต้องมีคณะกรรมการดูแลไฟป่าในแต่ละหมู่บ้านที่อยู่ติดแนวป่าชุมชน
 - (3) ให้ชาวบ้านทุกคนตระหนัก ช่วยกันดูแลและป้องกันไฟป่า
- กฎระเบียบและแนวทางของคณะกรรมการป่าชุมชนในอนาคต
 - (1) กฎระเบียบของป่าชุมชน
 - (2) กำหนดเส้นทางเข้าออกป่าชุมชนให้แน่นอนและชัดเจน
 - (3) ถ้ามีบุคคลที่ทำผิดเกี่ยวกับต้นไม้ เช่น ตัดต้นไม้ 1 ต้น ให้ปลูทดแทน 5 ต้น และปรับต้นละ 500 บาท (ต้นเล็ก ๆ) ต้นใหญ่ ๆ ปรับต้นละ 5000 บาท และดำเนินคดีตามกฎหมาย
 - (4) คณะกรรมการต้องมีการเดินตรวจป่าอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง
 - (5) การหาผลประโยชน์จากการเก็บของป่าต้องเสียค่าดูแลป่า
 - (6) ต้องมีการกำหนดเงื่อนไขในการใช้เงินกองทุน

- แนวทางการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชนในอนาคต
 - (1) กำหนดขอบเขตแนวป่าชุมชนให้ชัดเจน และควรมีการกำหนดโดยการให้ผู้ที่มีพื้นที่ทำกินติดกับแนวเขตป่าชุมชนต้องรับรู้และเห็นด้วยซึ่งจะเป็นการไม่บุกรุกด้วย
 - (2) กำหนดนโยบายของป่าชุมชนและแผนพัฒนาการดูแลรักษาเป็นระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานต่อไป
 - (3) กำหนดข้อปฏิบัติ การใช้ประโยชน์ จากป่าชุมชนให้ชัดเจนและประกาศให้รู้ทั่วกัน
 - (4) กำกับ ติดตาม ดูแลป่าชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน
 - (5) ตัดสินข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้นได้ (ควรทำเป็นระเบียบและประกาศให้ทราบทั่วกัน) ต้องมีการรายงานความคืบหน้าในการดำเนินกิจกรรมป่าชุมชนต่อประชาคมหมู่บ้าน อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

8. แนวทางจัดกิจกรรมกับเยาวชน

- การกำหนดเส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าชุมชน
 - (1) เส้นทางที่ 1 เริ่มต้นจากทางเข้า (เดินเท้าผ่านหนองโพ้น ผ่าน โป่งจำปาตรงไปทางเขาใหญ่ แล้วเลี้ยวขวาออกที่ถนนใหญ่ตรงศาลเจ้าระยะทางประมาณ 1300 เมตร)
 - (2) เส้นทางที่ 2 เริ่มต้นจากปากทางเข้าป่าชุมชน ผ่านหนองโพ้น และก่อนเข้าโป่งจำปา เลี้ยวซ้ายตรงไปออกทางบ้านเจาะเหลาะได้
 - (3) เส้นทางที่ 3 เริ่มต้นจากปากทาง หนองโพ้น ผ่าน โป่งจำปา เมื่อเข้าทางรถเก่าให้แยกซ้ายผ่านเขาใหญ่ออกทางหมู่บ้านไทรรงค์
 - (4) เส้นทางที่ 4 เริ่มต้นจากซ้ายทางเข้าบ้านหนองโพ้น ผ่าน โป่งจำปา และติดทางรถเก่าให้ตามทางรถเก่า และจะออกถนนลาดยาง ระยะทางประมาณ 1200 เมตร
 - (5) เส้นทางที่ 5 เป็นการศึกษาเส้นทางน้ำธรรมชาติ โดยเริ่มที่จุดทางเข้าผ่านหนองโพ้น โป่งจำปา และเดินตามห้วยวะกาหรือเดินตามห้วยจะเหลาะตัดออกห้วยสะมะแก
 - (6) เส้นทางที่ 6 ทางเดินศึกษาธรรมชาติ จากปากทางเข้าผ่านแปลงสาริต และออกสู่ถนนใหญ่ระยะทางประมาณ 400 เมตร
- กิจกรรมศึกษาธรรมชาติเกี่ยวกับต้นไม้สำหรับเยาวชน
 - (1) แบ่งประเภทของต้นไม้ เช่น เต็ง รัง พลวง ประดู่ แดง ฯลฯ
 - (2) วัดขนาดของต้นไม้ และการเติบโตของต้นไม้
 - (3) การหาพืชสมุนไพรในป่าชุมชน (โดยใช้แผนที่ป่าชุมชน)
 - (4) หาต้นไม้ที่เป็นอาหาร
 - (5) หาต้นไม้ที่เป็นพิษ (ต้นรัก คำเย)

- กิจกรรมศึกษาระบบชาติเกี่ยวกับสัตว์สำหรับเยาวชน
 - (1) ไปป์ แหล่งแร่ธาตุของสัตว์ต่าง ๆ
 - (2) สัตว์ปีก เช่น ไก่ป่า นกกระทา นกเขา
 - (3) สัตว์สี่ขา เช่น กระรอก กระแต เก้ง เต่า
 - แนวทางในการจัดตั้งคณะกรรมการเยาวชนเพื่อป่าชุมชน
 - (1) โรงเรียนในเขตป่าชุมชน นำนักเรียนมาศึกษาเส้นทาง แนวเขต ในป่าชุมชน
 - (2) มีนักเรียนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน
 - (3) นักเรียนในเขตป่าชุมชนร่วมประชุมกับคณะกรรมการป่าชุมชน
 - (4) เยาวชนในเขตป่าชุมชนร่วมปลูกต้นไม้ ในวันสำคัญ ๆ เช่น เข้าพรรษา วันพ่อ วันแม่
 - วิทยากรท้องถิ่นที่จะสนับสนุนการเรียนรู้ของเยาวชนในเรื่องป่าชุมชน
 - (1) นายอนันต์ ศิริพนาสวัสดิ์
 - (2) ผู้ช่วยกระช่าง จินะชัย
 - (3) นายสุขทิพย์ กุลทล
 - (4) ผู้ช่วยอาคม มหาศิริกาญจน์
 - (5) อบต.ประสาธน์ นาสวนโสภณ
9. ข้อมูลด้านภาษาวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับป่าชุมชน
- ภาษาถิ่นเกี่ยวกับป่าชุมชน (พืช-สัตว์-สมุนไพร)

ลำดับ	กะเหรี่ยง	อีสาน	ไทย
1	ไก่อูบ่อ	โคก	ทุ่ง
2	หมู	บวก	หนอง
3	ม่อง	โป่ง	โป่ง
4	โกล่	สอง	ร่องน้ำ
5	คูลู่่ง	คู้	เขา
6	เลอว	หิน	หิน
7	สะหละอ่อง	คันลุง	คันพลวง
8	เตหล่อ่ง	ไม้ฮั่ว	ไม้รัง
9	ไขว้ย	ไม้แดง	ไม้แดง
10	หล่าไ้	มะขามป้อม	มะขามป้อม
11	มะนา	ส้มมอ	ส้มอ

ลำดับ	กะเหรี่ยง	อีสาน	ไทย
12	วาซุ้ง	ไผ่	ไผ่หนาม
13	บ้อง	นอ	หน่อไม้
14	ไฟซ่า	ลูกกอก	ลูกมะกอก
15	ไฟเท็ง	คั่นกอก	คั่นมะกอก
16	ไฟดอง	ผักหวาน	ผักหวาน
17	เข่อทุไขว่	เห็ดปลวก	เห็ดโคน
18	เขอวโกย	เห็ดข้างไข่	เห็ดทุ่ง
19	เขอวเคยว	เห็ดเผาะ	เห็ดเผาะ
20	คี่ป่อง	แก้ง	แก้ง
21	คู้เย	แย้	แย้
22	คำว	แตน	ตะกวด
23	ไค่ล	เต่า	เต่า
24	ปะเค่	กระด่าย	กระด่าย
25	งูว	งู	งู
26	งูวซ้อง	งูจงอาง	งูจงอาง
27	หุ้ยมิว	หมาจอก	หมาจิ้งจอก
28	ลึง	กระซอก	กระรอก
29	ซ้อง-เหม้อย	ไก่ป่า	ไก่ป่า
30	ทุก้วย	ไก่ฟ้า	ไก่ฟ้า
31	ทุกลึง	นกกะลั่ง	นกกะลั่ง
32	ซาฟู้	เห็น	เห็น
33	ว่าค่า	อัน	อัน
34	วี้ย	ตุ่น	ตุ่น
35	ไฟล้	บ่าง	บ่าง

- สมุนไพรและสรรพคุณ

ลำดับ	กะเหรี่ยง	อีสาน	ไทย	สรรพคุณ
1	มะนา	ส้มมอ	ส้มอ	ขาระบาย
2	ลาไ้	มะขามป้อม	มะขามป้อม	แก้ไอ เจ็บคอ
3	บอราแพะ	เครือกอสอ	บอระเพ็ด	แก้ปวดเมื่อย
4	หนองขาเปลยล้า	คันฝรั่ง	คันเลื่อหมอบ	ห้ามเลือด
5	ญิง	หญ้าคา	หญ้าคา	- แก้มลาเรีย
6	จากซ่งว่วย	ฮากไผ่	รากไผ่	แก้ร้อนใน
7	ละโล่ทิง	กระชาย	กระชาย	แก้ไข้ตัวร้อน
8	ขว้วย	ไม้แดง	ไม้แดง	แก้ท้องร่วง
9	ย่องน่อง	ขมิ้น	ขมิ้น	แก้คัน
10	เชอคู่คองเบลว	โคไม้รู้ลัม	โคไม้รู้ลัม	ยาบำรุง

- สุภาษิตที่เกี่ยวกับสัตว์และป่า

- (1) คละตู้อะชะเมยคี หมายถึง เขาใหญ่มีเสือเป็นเจ้าของ
- (2) ไคล่ละทิงทุล่องละเพอ หมายถึง คำไหน คำนั้น
- (3) อ้องหมีบ่ออ่องจะแคะกู หมายถึง กินข้าวกินอย่างหอย
- (4) พิละทิงเขลั่วใหญ่เขอ หมายถึง ฟันทีเดียวแล้วเหยียบให้อยู่

- ความเชื่อเกี่ยวกับป่า

- (1) ห้ามพูดว่าจะเอาสัตว์ป่าที่ได้ไปต้มไปแกง
- (2) ต้องบอกกล่าวกับเจ้าที่เจ้าทางเวลาเข้าป่า
- (3) ห้ามพูดถึงสิ่งที่น่ากลัว สัตว์ที่น่ากลัวเมื่อเข้าป่า
- (4) ห้ามขัดใจกันเวลาเข้าป่า
- (5) เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีเทพยดาสถิตย์อยู่
- (6) เชื่อว่าโป่งที่สัตว์กินมีเจ้าที่เจ้าทางอยู่

ภาพรวมของกิจกรรม ผู้เข้าร่วมการสัมมนามีความสนใจ ตั้งใจ และสนุกสนานกับกิจกรรมที่จัดขึ้น ทั้งในช่วงของการประชุมกลุ่มและในช่วงของการนำเสนอผลการประชุมกลุ่ม มีการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม และมีสัมพันธภาพที่ดียิ่ง ตลอดการประชุม สำหรับข้อมูลการนำเสนอของแต่ละกลุ่มทางโครงการวิจัย ได้มอบไว้กับ นายสมัย เพชรแวววาว ครู กศน. ตำบลนาสวน เพื่อนำไปประกอบการเรียนการสอนเกี่ยวกับ ป่าชุมชนและเผยแพร่ทางหอกระจายข่าวต่อไป

บทสรุป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นตอนนี้ได้ทำให้เกิดสื่อเฉพาะกิจเพื่อการจัดการป่าชุมชนขึ้นจำนวน 4 ชนิด ได้รูปแบบการสร้างเครือข่ายการสื่อสารผ่านช่องทางกระจายข่าวสารชุมชน ได้รูปแบบการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อป่าชุมชน และได้รูปแบบการจัดการข้อมูลแสดงอัตลักษณ์ของป่าชุมชนสะมะแก ดังจะได้กล่าวถึงดังนี้

- (1) สื่อเฉพาะกิจเพื่อการจัดการป่าชุมชนที่คณะกรรมการป่าชุมชนเลือกใช้ ได้แก่ ป้ายแนวเขตป่าชุมชน ป้ายแสดงกฎระเบียบป่าชุมชน แผ่นพับป่าชุมชน พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญและการกำไฟ้ในป่าชุมชน สื่อประเภทป้ายใช้ในการสื่อถึงคนที่อยู่รอบป่าชุมชนเพื่อป้องกันการบุกรุกและการตัดต้นไม้ในป่าชุมชน สื่อประเภทแผ่นพับใช้ในการสื่อถึงคณะกรรมการป่าชุมชนและผู้สนใจโดยสื่อเรื่องราวการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชน ส่วนสื่อประเพณีที่จัดขึ้นในป่าชุมชนใช้ในการสื่อถึงสมาชิกของชุมชนเพื่อประสานความเข้าใจด้านวัฒนธรรมระหว่างกระเหรี่ยงและอีสานรวมทั้งให้คุณค่ากับป่าในมิติของความเชื่อ
- (2) รูปแบบการสร้างเครือข่ายการสื่อสารผ่านช่องทางกระจายข่าวสารชุมชน คือ การบรรยายพิเศษ การอบรมเชิงปฏิบัติการ และการสาธิตการจัดการทางหอกระจายข่าวสารชุมชน กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกิจกรรมคือ คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้ดำเนินการเรื่องหอกระจายข่าวสารชุมชน และผู้สนใจจากทุกกลุ่มบ้านรอบป่าชุมชน เนื้อหาสาระของการสื่อสารเพื่อสร้างเครือข่ายนี้คือ อิทธิพลของสื่อ ความสำคัญของการใช้สื่อเฉพาะกิจและการสื่อสารโดยชุมชน สภาพปัญหาและแนวทางพัฒนาการสื่อสารผ่านหอกระจายข่าวสารชุมชน รูปแบบการจัดรายการประเภทข่าว/Spot ละครสั้น สันทนา/สัมภาษณ์ สาระความรู้/เฟลิดเฟลิติน และนิตยสารทางอากาศ
- (3) รูปแบบการสร้างเครือข่ายเยาวชนเพื่อป่าชุมชนคือ การส่งเสริมให้คณะกรรมการป่าชุมชนจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนเรื่อง “รู้จักป่า รู้จักบ้าน สืบสานป่าชุมชน” ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนได้จัดค่ายโดยให้ความสำคัญกับบรรยายโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และแกนนำของชุมชน การเดินศึกษาป่าชุมชนในเส้นทางศึกษาธรรมชาติ การแสดงดนตรีพื้นบ้าน การประชุมกลุ่มย่อย และการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดเยาวชน
- (4) รูปแบบการจัดการข้อมูลเพื่อแสดงอัตลักษณ์ป่าชุมชนสะมะแก ประกอบด้วย การจัดทำแปลงตัวอย่างศึกษาพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนสะมะแก ซึ่งเก็บข้อมูลโดยคณะกรรมการป่าชุมชนและนักเรียนจากโรงเรียนบ้านนาสวน การประเมินผลผลิตจากป่าชุมชนโดยการคาดคะเนของคณะกรรมการป่าชุมชน และโดยการสำรวจครัวเรือนรอบป่าชุมชนโดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งเก็บข้อมูลโดยนักเรียนจากโรงเรียนดงเสลาและโรงเรียนบ้านนาสวน นอกจากนี้ ยังมีรูปแบบการจัดการข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนในด้านต่างๆ

สรุปผลลัพธ์ของการดำเนินการในขั้นตอนนี้คือ มีสื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ ป้ายแนวเขตป่าชุมชน ป้ายแสดงกฎระเบียบป่าชุมชน ซึ่งจะยังคงอยู่กับป่าชุมชนได้จนกว่าจะเสื่อมสภาพไปตามธรรมชาติ มีแผนพับป่าชุมชนจำนวน 2 ฉบับ หลังจากนั้นการผลิตก็ขาดช่วงไป เหตุผลของการยุติการผลิตก็คือ การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนไม่ต่อเนื่อง ขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณและอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตยังไม่ดีพอ ส่วนสื่อประเพณีนั้นจัดขึ้นเพียงครั้งเดียวในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 และเว้นไปในปี พ.ศ.2547 แต่คาดว่าจะมีการจัดกิจกรรมนี้อีกในปีต่อไป

ในด้านเครือข่ายการสื่อสารทางหอกระจายข่าวสารชุมชน ปรากฏว่ามีผู้มาเข้าร่วมกิจกรรม คือมาฟังบรรยายพิเศษเรื่อง การพัฒนาหอกระจายข่าวโดยชุมชนเพื่อชุมชนถึง 33 คน และมาเข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องการดำเนินการหอกระจายข่าวสารประจำหมู่บ้านเพื่อการจัดการป่าชุมชนระยะแรก ถึง 43 คน ซึ่งคนเหล่านี้จะสามารถเป็นเครือข่ายทางสังคมที่จะช่วยเสริมการสื่อสารเรื่องป่าชุมชนภายในชุมชน รวมทั้งสามารถมีบทบาทในการพัฒนาการสื่อสารทางหอกระจายข่าวของแต่ละชุมชนต่อไป

ในด้านเครือข่ายเยาวชนเพื่อป่าชุมชน พบว่ามีเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมค่ายจากโรงเรียนดงเสลาจำนวน 33 คน และจากโรงเรียนนาสวนจำนวน 26 คน และทำให้คณะกรรมการมีแนวทางที่จะพัฒนาโครงการในลักษณะนี้ต่อไป

ในด้านข้อมูลแสดงอัตลักษณ์ป่าชุมชน พบว่า มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับสังคมพืชในป่าชุมชนซึ่งสำรวจจากแปลงตัวอย่าง และในแปลงตัวอย่างมีการจัดทำรหัสต้นไม้ ซึ่งจะสามารถติดตามการเพิ่มพูนของเนื้อไม้ และติดตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมพืชภายในแปลงตัวอย่างได้ มีฐานข้อมูลเกี่ยวกับผู้เก็บหาของป่าในป่าชุมชนระยะแรกที่เก็บรวบรวมโดยนักเรียนจากทั้ง 6 กลุ่มบ้าน

มีข้อมูลการประเมินผลผลิตของป่าชุมชนที่คณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกันประเมินจากประสบการณ์ที่อยู่ในพื้นที่ ซึ่งข้อมูลนี้ทางวัดถ้ำผาพิรุณได้นำมาเผยแพร่ในเอกสารสรุปเกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งทางวัดจัดทำขึ้นสำหรับการต้อนรับผู้มาศึกษาดูงาน

มีกิจกรรมระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนและคณะกรรมการป่าชุมชนรวม 73 คน จากทุกกลุ่มบ้านมาร่วมเรียนรู้ และรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ร่วมกันวางแผนทางจัดกิจกรรมให้กับเยาวชน และร่วมกันเสนอแนะการจัดการป่าชุมชนสำหรับคณะกรรมการป่าชุมชนชุดใหม่ที่จะเลือกตั้งใหม่อีกด้วย ซึ่งนับได้ว่าประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสื่อสารเรื่องป่าชุมชนอย่างจริงจังทุกกลุ่มบ้าน

บทที่ 8

ผลลัพธ์และบทเรียนจากการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชน

โครงการวิจัยนี้ในส่วนแรกจะเป็นการถอดบทเรียนจากปรากฏการณ์ที่ผ่านมา คือ จากกระบวนการจัดตั้งและอนุรักษ์ป่าชุมชนสะมะแกซึ่งมีชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมเป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ในอันดับต่อไปจะเป็นการถอดบทเรียนจากปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอย่างมีเป้าหมาย คือ มุ่งให้เกิดการจัดการป่าชุมชน โดยใช้เครื่องมือคือ การปฏิบัติการสื่อสารเพื่อเสริมสร้างองค์กรเครือข่ายป่าชุมชน และการพัฒนารูปแบบการสื่อสารโดยชุมชนเพื่อการจัดการป่าชุมชน ในการนี้ ผู้วิจัยออกแบบการวิจัยบนฐานการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน มุ่งเน้นการสร้างฉันทามติและการลงมือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งกระบวนการและผลลัพธ์ในแต่ละขั้นตอนนั้นได้อธิบายไว้แล้วในบทที่ 5 บทที่ 6 และบทที่ 7 ในบทนี้จะอธิบายเพื่อสรุปผลลัพธ์ในภาพรวมของโครงการ พร้อมทั้งถอดบทเรียนจากกระบวนการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนที่เกิดขึ้นทั้งหมด โดยจะอธิบายเป็น 4 ส่วนคือ

- (1) สถานภาพของป่าชุมชนสะมะแกก่อนการวิจัย
 - ภัยคุกคามต่อป่าชุมชนสะมะแก
 - สถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนสะมะแก
 - สภาพการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสะมะแก
- (2) บทเรียนจากการสื่อสารเรื่องป่าชุมชนสะมะแกก่อนการวิจัย
 - บทเรียนจากการสื่อสารที่ชุมชนดั้งเดิมต่อสู้เพื่อรักษาป่าชุมชน
 - บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อส่งเสริมป่าชุมชนโดยภาครัฐ
- (3) สถานภาพใหม่ของการจัดการป่าชุมชนสะมะแก
 - การมีองค์กรในการจัดการป่าชุมชนสะมะแก
 - การมีแกนนำท้องถิ่นเข้าร่วมในการจัดการป่าชุมชนสะมะแกเพิ่มขึ้น
 - การจัดการป่าชุมชนสะมะแกร่วมกัน
 - การสื่อสารและสืบทอดเจตนารมณ์ในการรักษาป่าชุมชน
 - การเชื่อมโยงกับภาครัฐ
 - การมีข้อมูลและมีการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแก
- (4) บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อการจัดการป่าชุมชนของโครงการวิจัย
 - บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อการจัดตั้งองค์กรในการจัดการป่าชุมชนสะมะแก
 - บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์และสร้างแผนการจัดการร่วมกัน
 - บทเรียนจากการส่งเสริมการสื่อสารเพื่อป่าชุมชนโดยชุมชน
 - รูปแบบของข้อมูลและข้อจำกัดในการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแก

(5) ข้อจำกัดและปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความสำเร็จ

- ข้อจำกัดของการวิจัย
- ปัจจัยเกื้อหนุนความสำเร็จ

อนึ่ง วิธีดำเนินการวิจัยในส่วนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะมีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อยกระดับการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น บนฐานของการเกิดปฏิสัมพันธ์ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน รวมทั้งการที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับทีมวิจัย ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในบริบทที่มีนักวิจัยเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จะวางบทบาทนักวิจัยให้เป็นเพียงผู้ดูแลและผู้คอยทบทวนที่อยู่ภายนอกบริบทของการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้ แต่ขณะเดียวกันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็มีใช่เป็นผลจากนักวิจัยเท่านั้น แต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์ทั้งหมด โดยเมื่องค์ประกอบย่อยๆ ในชุมชนก็มีส่วนร่วมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วย

1. สถานภาพของป่าชุมชนระยะแรกก่อนการวิจัย

1.1 ภัยคุกคามต่อป่าชุมชนระยะแรก

ป่าชุมชนระยะแรกเป็นป่าธรรมชาติ มีลักษณะเป็นป่าเต็งรังที่ในอดีตมีความสมบูรณ์มาก ชาวบ้านอธิบายว่าป่าผืนนี้เป็นทุ่งไม้พลองไม้เต็งที่สวยงามมาก ต้นไม้มีลำต้นสูงใหญ่เท่า ๆ กันและมีเป็นจำนวนมาก ในผืนป่ามีหนองใหญ่ซึ่งเป็นหนองน้ำซับที่มีน้ำตลอดทั้งปี มีเขาใหญ่ซึ่งยอดเขามีความสูง 468 เมตรจากระดับน้ำทะเล และมีโป่งสัตว์ เรียกว่า โป่งจำปา ทำให้ผืนป่าบริเวณนี้มีสัตว์ป่าชุกชุม ต่อมาป่าแห่งนี้ได้ถูกสัมปทานทำให้มีการตัดไม้ออกซึ่งทำให้ป่าเสื่อมโทรมลง ดังที่ ลุงสุนทร จากบ้านไทรรงค์ อธิบายในเวทีเสวนากลุ่มบ้านไทรรงค์ในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2545 ว่า “ความจริงแล้วสัตว์ป่าหรือพืชอาหารป่าของป่าชุมชนระยะแรก เริ่มลดน้อยลงตั้งแต่ก่อนปิดเขื่อน เพราะมีการให้สัมปทานไม้ ทำให้ต้นไม้ใหญ่ ๆ ตามริมห้วยถูกตัดไปหมด แดงก็ส่องตรงๆ ไม่มีใบไม้ต้นไม้ม้าง ความชื้นก็ต่ำ เกิดปัญหาฝนไม่ตก ความแห้งแล้งก็ตามมา ดินก็เปลี่ยน น้ำก็เปลี่ยน แต่ก่อนน้ำไหลช้า เพราะมีพืชมาขวาง สรุปลงแล้วพืชผักลดลงไป ประมาณ 70% เหลืออยู่เพียง 30 %”

ภัยคุกคามต่อป่าผืนนี้อีกครั้งหนึ่งคือ การสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ซึ่งทำให้มีการอพยพคนขึ้นมาอยู่บนที่สูง มีการตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ และมีการอพยพคนเข้ามาตามถนนและริมขอบอ่างเก็บน้ำ ทำให้มีชุมชนอยู่ล้อมรอบป่า ทำให้ป่าชุมชนระยะแรกเป็นเสมือนเกาะที่ล้อมรอบด้วยชุมชน และทำให้การเดินทางของสัตว์ป่าในป่าชุมชนระยะแรกกับผืนป่าขนาดใหญ่เป็นไปแทบไม่ได้เลย การที่สัตว์ป่าเดินทางติดต่อกับป่าผืนใหญ่ไม่ได้ทำให้ความชุกชุมของสัตว์ป่าลดลงไปเรื่อยๆ ขณะเดียวกันคนที่อยู่รอบๆ ซึ่งมีมากขึ้นก็ได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าอย่างต่อเนื่อง ผลจากการใช้ประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นและการลดลงของสัตว์ป่าทำให้สภาพป่าระยะแรกเสื่อมโทรมลง (เพราะสัตว์ป่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ป่าสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน) ปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าระยะแรกนี้มีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในเวทีต่างๆ ในระหว่างการวิจัย เช่น ในการสนทนากลุ่ม วันที่ 19 มกราคม 2545 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ นายสนธิ ศรีประกอบสุกร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านปลายนาสวน กล่าวไว้ว่า

“แต่ก่อนผมเลี้ยงควายที่นี้ ปลาช่อนผมนผมก็ปล่อยควายเข้าป่า ข้าวสุก (ข้าวในนา) จึงต้องควายกลับบ้าน ป่าแห่งนี้เป็นผู้ให้อาหารแก่พวกเราตั้งแต่ดินจนถึงยอดไม้ ผักกระเทียม กระชายพราน เห็ด ผักหวาน บึง หนู เขี่ยตะกวด เก้ง นก คืออาหารของพวกเรา เป็นอาหารที่ได้มาจากป่าแห่งนี้ แต่เมื่อมีการปิดเขื่อน ก็มีการอพยพคนขึ้นมา คราวนี้มีแต่การใช้ ไม่มีการรักษา”

ในช่วงของการอพยพคนจากพื้นที่น้ำท่วมขึ้นมาตอนบนนั้น ชาวบ้านนาสวน (ซึ่งหมายรวมทั้งตำบลนาสวน) ก็ได้พยายามเก็บรักษาผืนป่าสะมะแกนี้ไว้ โดยการประกาศกันพื้นที่ป่าบริเวณนี้ให้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ จำนวน 3,600 ไร่ เพื่อไม่ให้มีการนำไปจัดสรรให้แก่ราษฎรเข้าทำกิน การประกาศกันพื้นที่ดังกล่าวดำเนินการโดยสภาตำบลตั้งแต่ ปี พ.ศ.2526 อย่างไรก็ตาม ภาวะภัยคุกคามจากการบุกรุกพื้นที่ และลักลอบตัดไม้ก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อนึ่ง ภัยคุกคามในระยะหลังจะมีนายทุนเข้ามาเกี่ยวข้องมากขึ้น และจะพบว่าภัยคุกคามกระจายอยู่ทั่วพื้นที่ ดังเช่น ในช่วงปี พ.ศ.2533-2534 มีภัยคุกคามต่อผืนป่าต้นน้ำบนเขาหวด ซึ่งอยู่บริเวณหลังวัดถ้ำผาพิรุณ ป่าต้นน้ำแห่งนี้เป็นต้นน้ำของลำห้วยหลายสายรวมทั้งลำห้วยเจาะเหลาะที่ไหลผ่านป่าชุมชนด้วย ลักษณะของภัยคุกคามดังกล่าวคือ การพยายามครอบครองพื้นที่โดยมีการยื่นขอใช้ประโยชน์พื้นที่ต่อทางทหารที่ดูแลพื้นที่โดยอ้างว่าจะใช้เป็นแปลงทดลองทางการเกษตร แต่ชาวบ้านที่รับรู้เรื่องนี้พากันหวั่นวิตกเรื่องผลกระทบและมีการร้องเรียนไปยังหน่วยทหาร เมื่อมีการตรวจสอบโดยการช่วยเหลือจากวัดถ้ำผาพิรุณแล้ว ทางทหารจึงได้ระงับโครงการนั้นไป

ขณะที่ภาวะภัยคุกคามต่อผืนป่าได้เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ รอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์นั้น ชาวบ้านสะมะแกได้มีความหวั่นวิตกว่าผืนป่าสะมะแกจะถูกทำลาย ในปี พ.ศ.2535 หลวงพ่อวัดถ้ำผาพิรุณได้ดำเนินการร่วมกับชาวบ้านสะมะแก ประกาศพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ (ในเขตป่าชุมชนสะมะแกในปัจจุบัน) เป็นป่าชุมชนเฉลิมพระเกียรติพระบรมราชินีนาถ พระชนมายุครบ 60 พรรษา โดยการจัดทำป้ายประกาศในนามของกลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชนบ้านสะมะแก ติดไว้ในบริเวณทางเข้าป่าด้านที่ติดกับบ้านสะมะแก

ภัยคุกคามต่อป่าบริเวณนี้ได้ทวีความรุนแรงขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงปี พ.ศ.2537-2538 เมื่อปรากฏว่ามีปัญหา นส.2 ปลอมเกิดขึ้น ในอำเภอศรีสวัสดิ์

ความต่อเนื่องของภัยคุกคามที่มาจากภายนอก และการมีภาครัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับการหาผลประโยชน์จากป่าและพื้นที่ป่า ทำให้ชุมชนท้องถิ่นไม่ไว้วางใจที่จะพึ่งพาภาครัฐในพื้นที่ และนำไปสู่การปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก โดยกำหนดยุทธศาสตร์ที่จะให้มีผู้ใหญ่ระดับ ผู้ช่วยรัฐมนตรี เดินทางเข้าไปเป็นประธานในพิธีเปิดป่าชุมชนสะมะแก ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2539

หลังพิธีเปิดป่าชุมชนมีการรังวัดพื้นที่โดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้จากสำนักงานป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า พื้นที่สาธารณะประโยชน์เดิมนั้นถูกบุกรุกจับจองใช้ประโยชน์ไปแล้วประมาณ 250 ไร่ คงเหลือเป็นพื้นที่ป่าอยู่เพียง 3,353 ไร่ เมื่อมีการกันพื้นที่เป็นป่าชุมชนแล้ว การบุกรุกทำลายก็ลดความรุนแรงลงไป

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเริ่มต้นโครงการวิจัยนี้ คือปลายปี พ.ศ.2544 แกนนำที่ดำเนินการเรื่องป่าชุมชนมาตั้งแต่ต้น ยังคงหวั่นวิตกว่าจะมีการนำพื้นที่ป่าชุมชนไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น นำไปจัดสรรให้ราษฎรหรืออนุญาตให้เอกชนมาครอบครอง นอกจากนี้ ยังหวั่นวิตกเรื่องการบุกรุกของประชาชนโดยเฉพาะด้านที่

ติดกับบ้านเจาะเหลาะ และเห็นว่าไม่มีผู้ใดที่จะเข้าไปแก้ไขหรือดำเนินการกับผู้บุกรุก นอกจากนี้ เมื่อมีการจัดเวทีเสวนาบ้านองสิต และบ้านเจาะเหลาะในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2545 ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ ได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อเดือนที่แล้ว (มกราคม 2545) ผู้ใหญ่พยอมได้พานักศึกษาจากวิทยาลัยอาชีวศึกษากาญจนบุรี ไปเดินในป่าชุมชนสะมะแก พบว่าป่าที่มีเขตติดต่อกับบ้านเจาะเหลาะมีต้นไม้ใหญ่หายไปหลายต้น แต่ไม่รู้ว่าใครตัดไป และตัดไปเมื่อใด คนเห็นว่าเป็นบุคคลที่ตัดไปน่าจะได้รับการลงโทษ” แสดงให้เห็นว่ายังคงมีภัยคุกคามต่อป่าชุมชนสะมะแกอยู่

1.2 สถานภาพด้านการจัดการป่าชุมชนสะมะแก

หลังกิจกรรมพิธีเปิดป่าชุมชนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 แล้ว แกนนำที่ดำเนินการจัดตั้งป่าชุมชนซึ่งไม่ใช่ผู้นำที่เป็นทางการ และไม่ได้อยู่ประจำในท้องถิ่นได้ลดบทบาทไป ขณะที่ภาครัฐมีบทบาทชัดเจนที่จะเป็นผู้ส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนต่อไป กิจกรรมสำคัญที่ภาครัฐเข้ามาดำเนินการคือ ตรวจสอบแนวเขตและรังวัดพื้นที่ ซึ่งสามารถสร้างฉันทามติในเรื่องแนวเขตของพื้นที่ป่าชุมชนได้ หลังจากนั้นได้สนับสนุนกล้าไม้ เรือนเพาะชำ และจัดการฝึกอบรมหลักสูตร การพัฒนาป่าชุมชน ให้กับคณะกรรมการหมู่บ้านทั้งสองหมู่บ้าน (บ้านองสิต และบ้านปลายนาสวน) การดำเนินการในช่วงนี้ ได้ให้ความสำคัญกับผู้นำที่เป็นทางการ และมีลักษณะของการสื่อสารระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน มากกว่าระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้าน จึงไม่เกิดคณะกรรมการที่จะมีบทบาทในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน รวมทั้งไม่มีคณะกรรมการชุดใหม่ที่จะเรียกว่า คณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก บทบาทการจัดการป่าชุมชนสะมะแกจะไปถึงกับกรรมการหมู่บ้านของแต่ละหมู่บ้านซึ่งไม่มีรูปแบบการทำงานที่ชัดเจน

หลังการเปิดป่าชุมชนประมาณ 2 ปี นายบุญเกิด พัทธภัยศิริ ซึ่งเคยเป็นผู้ประสานงานหลักในการจัดตั้งป่าชุมชนสะมะแก (แต่ไม่ได้อยู่ประจำในพื้นที่) ได้เข้ามาดำเนินการจัดตั้งคณะทำงานป่าชุมชนสะมะแก และป่าต้นน้ำ โดยคณะทำงานยังไม่ครอบคลุมทุกกลุ่มบ้าน ส่วนใหญ่เป็นคนหมู่ 1 บ้านปลายนาสวน และคณะทำงานยังไม่มีรูปแบบการทำงานที่ชัดเจน ในเรื่องนี้ นายบุญเกิด พัทธภัยศิริ ได้กล่าวไว้ในการสนทนากลุ่ม วันที่ 19 มกราคม 2545 ดังนี้ “หลังการประกาศป่าชุมชน เราได้ประสานกับสภาตำบลให้ดูแล เมื่อคู่ไประยะหนึ่งก็เห็นว่าทำห่าจะไปไม่รอด เราจึงจัดประชุมกัน มีผู้เข้าประชุมเท่าๆ วันนี้ ประมาณ 30 กว่า คน มีหลวงพ่อกะเริงศักดิ์ (วัดถ้ำผาพิรุณ) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ จริงๆ แล้วเราไม่ได้คิดรูปแบบราชการ แล้วที่ประชุมได้มีมติให้ผมเป็นประธาน ผู้ใหญ่เจน (บ้านดงเสลา) และผู้ช่วยจ่านง (บ้านสะมะแก) เป็นรองประธาน อาจารย์พิสิทธิ์ เป็นเลขานุการ....ผมอยากให้มีคณะทำงานที่เด่นชัด อยากให้เชื่อมโยงป่าชุมชนกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของพวกเราด้วย เพราะวัฒนธรรมของพวกเรารักษามาไว้ได้”

จากการศึกษาในช่วงเริ่มต้นของโครงการวิจัย พบว่า คณะทำงานป่าชุมชนสะมะแกและป่าต้นน้ำ ไม่มีรูปแบบการประชุมหรือการทำงานแบบคณะกรรมการ บุคคลที่มีรายชื่อเป็นคณะทำงานก็จำไม่ได้ว่ามีใครบ้างเป็นคณะทำงาน การสื่อสารภายในเครือข่าย จะเป็นการพบปะกันตามวาระและโอกาสที่มีกิจกรรมตามประเพณีหรือพิธีกรรมในพื้นที่ และอาศัยการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันตามปกติ ประธานคณะทำงานซึ่งไม่ได้

อยู่ประจำในพื้นที่ จะมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนสะมะแกเมื่อมีโอกาสเข้ามาในพื้นที่ โดยส่วนใหญ่จะสื่อสารในงานประเพณีต่างๆ และจะให้ความสำคัญกับการสื่อสารกับผู้อาวุโส เพราะมีความคาดหวังว่า ผู้อาวุโสจะช่วยบอกและห้ามปรามลูกหลานไม่ให้บุกรุกหรือทำลายป่าชุมชนสะมะแก

มาตรการในการดูแลรักษาป่าชุมชนที่เป็นอยู่ในพื้นที่คือ ชาวบ้านสะมะแกซึ่งใกล้ชิดป่าชุมชนจะมีบทบาทในการเข้าไปตรวจตราดูแลพื้นที่ ในกรณีที่พบปัญหาจะมีการแจ้งที่หลวงพ่อดำผาพิรุณและนายจันทน์ สวัสดิ์จิตติส (ซึ่งเคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 บ้านสะมะแก ปัจจุบันเป็นสมาชิก อบต. หมู่ที่ 4) เพื่อดำเนินการห้ามปรามหรือยับยั้งปัญหา และในบางกรณีนายจันทน์ จะนำไปหารือกับผู้ใหญ่บ้านหรือเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาดต่อไป

จากการสอบถามความคิดเห็นของแกนนำท้องถิ่น เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคในการจัดการ พบว่า มีการพูดถึงปัญหาในส่วน of คณะกรรมการหลายประการคือ

- (1) มีความไม่ชัดเจนว่าคณะกรรมการจะมีอำนาจขนาดไหน กฎหมายจะยอมรับหรือไม่
- (2) ประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมในการจัดตั้งกรรมการป่าชุมชน
- (3) คณะกรรมการที่มีอยู่ยังไม่ครอบคลุมหมู่บ้านรอบ ๆ คณะกรรมการบางคนก็ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านแล้ว และยังไม่มีการปรับเปลี่ยน และคณะกรรมการก็ตั้งขึ้นมาลอย ๆ ยังไม่มีบทบาทอะไรชัดเจน
- (4) ไม่มีแกนนำที่จะเป็นผู้ประสานงานอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากคุณบุญเกิดต้องไปปฏิบัติงานที่อื่น และมีเวลาเข้ามาในพื้นที่น้อย

นอกจากปัญหาในเรื่ององค์กรในการจัดการแล้ว ยังมีปัญหาความไม่ลงรอยกันในการคิดเห็นต่อการอนุรักษ์อีกด้วย โดยเฉพาะกับหมู่บ้านเจาะเหลาะ ดังเช่น ความคิดเห็นของแกนนำท้องถิ่นจากการสัมภาษณ์แนวคิดซึ่งระบุถึงปัญหาอุปสรรคในส่วนนี้ไว้ว่า

- (1) ยังขาดการประสานงานกับบ้านเจาะเหลาะในการร่วมอนุรักษ์ป่าผืนนี้
- (2) ยังขาดการสื่อสารระหว่างหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจร่วมกันในเรื่องป่าชุมชน

นอกจากนี้ ยังพบประเด็นปัญหาปรากฏ ในเวทีเสวนาต่าง ๆ เช่น ในการสนทนากลุ่ม วันที่ 19 มกราคม 2545 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ หลวงพ่อดำผาพิรุณ ได้กล่าวนำการประชุมไว้ดังนี้ “ ตั้งแต่มีพิธีเปิดป่าเมื่อปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมานอกจากงานจะไม่เดินหน้าแล้ว ยังถอยหลังกลับไปอีก 2 ก้าว เหตุเพราะพวกเราไม่ได้มีการจัดประชุมพบปะพูดคุยกันให้เป็นเรื่องเป็นราว ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างพูด ต่างคนต่างทำ ไม่มีการสื่อสารจัดการที่ดี การมีโอกาสดำเนินการได้พบปะกันและได้มาร่วมประชุมกับทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดลในวันนี้ จึงเป็นนิมิตรหมายที่ดี” และในเวทีเดียวกัน ผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร์ กล่าวไว้ว่า “คณะกรรมการป่าชุมชนก็ดำเนินการไม่ได้ดี เพราะคนใหญ่โตไม่ยอมลงมาทำด้วย” . ส่วน นายอนันต์ ศรีพนาสวัสดิ์ กล่าวไว้ว่า “ผมอยากเห็นแผนที่แสดงแนวเขตที่พวกเราได้เดินสำรวจร่วมกันหลังประกาศป่าชุมชน ตอนนี้พวกเรามีป่าก็เหมือนไม่มี ความคิดเห็นไม่ตรงกัน พูดอะไรก็พูดได้ไม่เต็มปาก บางครั้งผมรู้สึกท้อแท้ ผมอยากให้ อบต. องค์กรภายนอกเข้ามาแนะนำช่วยเหลือพวกเรา”

ในเวทีที่บ้านเจาะเหละมีชาวบ้านแสดงความไม่พอใจต่อประเด็นปัญหาการตัดต้นไม้ใหญ่และการหาเชื้อที่พาดพิงถึงบ้านเจาะเหละ แต่เป็นประเด็นขัดแย้งที่จำกัดขอบเขตและคลี่คลายได้ในเวทีเสวนานั้น นอกจากนี้ ผู้ใหญ่สมิท ศรีประกอบสุกร ได้กล่าวไว้ในเวทีนี้ว่า “ป่าชุมชนตั้งมา 5-6 ปีแล้ว แต่ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร สาเหตุหนึ่งเกิดมาจากการถูกรุกใจมี มีเสียงพูดว่ากรรมการจะเอาป่าไปขายเอง งานนี้ต้องพิสูจน์ใจคนอีกมาก”

ในการประชุมใหญ่ วันที่ 1 พฤษภาคม 2545 ณ ป่าชุมชนสะมะแก ยังปรากฏภาพความไม่ลงรอยกันในแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ป่าชุมชนสะมะแก ดังจะเห็นจากการที่ ชาวบ้านเจาะเหละร้องขอให้กันพื้นที่ป่าชุมชนตามแนวนอนออกมาเพื่อให้ลูกหลานได้มีที่สร้างบ้านสร้างครอบครัว ครอบครัวละ 1 ไร่ และให้เหตุผลว่าตอนนี้ป่าชุมชนนี้ยังไม่ได้ประกาศตามกฎหมายจึงจะขอกันที่ออกก่อนที่จะประกาศ และเมื่อจัดที่ให้กันได้แล้วก็จะร่วมรักษากันได้ ความคิดเห็นดังกล่าวถูกโต้แย้งและไม่เห็นด้วยจากชาวบ้านปลายนาสวน บ้านไทรรงค์และบ้านองสิต ทางสมาชิก อบต.ของบ้านเจาะเหละก็ได้พยายามที่จะชี้แจงว่า ที่ร้องขอนั้นขอเฉพาะครอบครัวที่แต่งงานใหม่และต้องแยกบ้านออกมาเท่านั้น และเพียงแค่เสนอความเห็นเฉยๆ ไม่ได้ก็ไม่เป็นไร ขณะที่ชาวบ้านเจาะเหละยังคงร้องขอต่อไปว่าถ้าไม่ได้ครอบครัวละ 1 ไร่ ขอครอบครัวละ 2 งานก็ยังดี อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการประชุมนี้จะมีประเด็นของความขัดแย้ง แต่ท่าทีของการประชุมเป็นลักษณะของการปรองดอง การร้องขอที่ไม่ใช่เป็นการคุกคาม ขณะเดียวกันทางผู้นำของบ้านปลายนาสวน คือ นายสมิท ศรีประกอบสุกร ก็มีท่าทีที่จะรับฟังปัญหา และเมื่อทางโครงการวิจัยเข้าร่วมชี้แจงว่า ในส่วนของกฎหมายป่าชุมชน เป็นการมอบอำนาจให้ประชาชนรักษาป่าเท่านั้น คงไม่มีกฎหมายที่จะมอบอำนาจให้ชุมชนไปจัดสรรที่ป่าได้ และทางนายอำเภอศรีสวัสดิ์ ซึ่งมาร่วมสังเกตการณ์ด้วย ยืนยันว่าจะต้องรักษาป่าไว้ทั้งผืน จะนำมาจัดสรรไม่ได้ ทางผู้ร้องขอก็ยอมรับ และประเด็นนี้ก็ไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาอีกตลอดระยะเวลาของโครงการวิจัย

ภาพของความไม่ลงรอยกันในความคิดจากเวทีต่างๆ สะท้อนถึงปัญหาที่มีอยู่เดิมก่อนที่จะโครงการวิจัยจะเข้ามาดำเนินการ แต่ระหว่างดำเนินการวิจัยปัญหาความไม่ลงรอยต่างๆ ก็ค่อยๆ คลี่คลายลงไป ทั้งนี้ เนื่องจากการเปิดเวทีให้มีการสื่อสารระหว่างกันมากขึ้น

1.3 สภาพการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสะมะแก

สภาพการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือ ราษฎรรอบป่าชุมชนจะเข้าไปเก็บหาของป่าตามฤดูกาล โดยของป่าที่เก็บหาในช่วงหน้าฝน ได้แก่ หน่อไม้ เห็ดโคน เห็ดเผาะ เห็ดทุ้ง เห็ดไผ่ ต้นชิงพะละ สมอ กบ อัง ฯลฯ ส่วนของป่าที่เก็บหาในช่วงหน้าแล้ง ได้แก่ ผักหวาน ไข่มดแดง อินูน มะขามป้อม ใบพะละ ใบพลวง แยะ เห็ดเต็งรัง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีการใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงวัวควายของชาวบ้านอีกด้วย ผลผลิตที่เก็บหาได้ในกรณีของชุมชนกระเหรี่ยงส่วนใหญ่จะใช้บริโภคในครัวเรือน แต่ถ้าเป็นชุมชนอีสานส่วนใหญ่จะใช้ทั้งบริโภคและขาย ผลผลิตสำคัญที่เก็บขาย ได้แก่ เห็ดโคน ไข่มดแดง ผักหวาน หน่อไม้ ใบพลวง (เฉพาะคนกระเหรี่ยงที่เก็บหาและเย็บเป็นตับไว้ใช้และขายในท้องถิ่น) และเห็ดทุ้ง

สภาพปัญหาในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยภาพรวมคือ มีคนเข้าไปเก็บหาของป่าเพิ่มมากขึ้น และมีการเก็บหาเพื่อขาย แต่พื้นที่ป่าที่จะเก็บหาของป่าลดน้อยลง ดังที่นายประเสริฐ แก้วอาสา สมาชิก อบต.บ้านเจาะเหลาะได้กล่าวไว้ ในการสนทนากลุ่มวันที่ 19 มกราคม 2545 ว่า “แต่ก่อนป่าเยอะไม่ต้องกันเขตก็มีที่หากิน แต่ตอนนี้ ถ้าไม่กันไว้ก็ไม่มีป่า” และในเวทีเดียวกัน นายอนันต์ ศิริพนาสวัสดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ประโยชน์ของป่าชุมชนมหาศาลเหลือเกิน เมื่อก่อนเห็ดไม่มีราคาเหมือนทุกวันนี้ ตอนนั้นคนสะสมเห็ดไม่ทันคนข้างนอก เขามากันเป็นคันรถ” ในเวทีเสวนาที่บ้านเจาะเหลาะ ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ ได้พูดถึงปัญหาการขุดหาเห็ด โดยอธิบายว่าการขุดเป็นการทำลายที่อยู่อาศัยของเห็ดและทำลายพันธุ์สัตว์ป่าด้วย พร้อมทั้งเรียกร้องให้จับเห็ดด้วยอุปกรณ์คือ ค้างคักเห็ดที่เป็นอุปกรณ์ตามกฎหมายดั้งเดิมของคนไทยเชื้อสายกระเหรี่ยง และในเวทีเสวนาที่บ้านไทรรงค์ มีชาวบ้านไทรรงค์ท่านหนึ่ง กล่าวว่า “บ้านไทรรงค์เก็บกินอย่างเดียว ไม่เหมือนบ้านเจาะเหลาะทั้งกินทั้งขาย บ้านเราไม่กินไข่มดแดงเหมือนคนทางภาคอีสาน กรณีผักหวานก็อยากขอร้องบ้านเจาะเหลาะได้วันที่ให้พวกเราเก็บบ้าง เพราะทุกวันนี้บ้านเจาะเหลาะมาเก็บถึงหน้าบ้านเราเก็บกินไม่ว่า แต่เก็บขายด้วย”

ในด้านมาตรการอนุรักษ์ป่าชุมชนสะมะแกนั้น มีการสร้างข้อตกลงร่วมกันที่จะรักษาพื้นที่ป่า รวมทั้งมีการค้ำน้ำสาบานที่จะไม่ทำลายป่าในวันพิธีประกาศป่าชุมชนเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2539 ข้อตกลงที่เข้าใจร่วมกันคือ ห้ามตัดไม้และบุกรุกพื้นที่ นอกจากนี้ นายนิพนธ์ สมจันทร์ ซึ่งเป็นแกนนำท่านหนึ่งกล่าวว่า “ความคิดเดิมคือ จะไม่ใช้ไม้เลย จะปล่อยให้ เป็นธรรมชาติ แม้แต่ไม้แห้งก็จะไม่เอาออกมา” สำหรับในการเก็บหาของป่านั้นยังไม่มีข้อห้ามใดๆ คือ เป็นที่เข้าใจกันว่า ป่าชุมชนผืนนี้ ชาวบ้านเข้าไปเก็บหาของป่าได้ แต่ห้ามบุกรุกพื้นที่และตัดไม้ และแม้ว่าจะมีปัญหาความขัดแย้งในการเก็บหาของป่าอยู่บ้าง แต่ก่อนการเข้ามาของโครงการวิจัยนั้น ยังไม่มีการสื่อสารเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งหรือกำหนดแนวทางในเรื่องการหาของป่าแต่อย่างใด

2. บทเรียนจากการสื่อสารเรื่องป่าชุมชนสะมะแกก่อนการวิจัย

2.1 บทเรียนจากการสื่อสารที่ชุมชนดั้งเดิมต่อสู้เพื่อรักษาป่าชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ในช่วงที่ป่าชุมชนเผชิญกับภัยคุกคามนั้น ชุมชนดั้งเดิมบริเวณบ้านปลายนาสวนและบ้านสะมะแกได้พยายามหาวิธีการปกป้องป่าผืนนี้ไว้ โดยเริ่มจากการขอให้สภาดำบลกันพื้นที่นี้ไว้เป็นที่สาธารณะประโยชน์ในปี พ.ศ.2526 เพื่อไม่ให้มีการจัดสรรเพื่อถือครองหรือบุกรุกพื้นที่ การสื่อสารในช่วงนี้ เป็นการสื่อสารระหว่างชุมชนกับสภาดำบล อย่างไรก็ดี เมื่อมีคนอพยพเข้ามาใหม่ การเพิ่มของประชากรตามธรรมชาติ และการเข้ามาจับจองที่ดินของนายทุนทำให้ความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินสูงขึ้น การบุกรุกพื้นที่จึงเกิดขึ้น โดยเฉพาะด้านที่ติดกับชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานใหม่ การที่ปัญหาการบุกรุกไม่ได้รับการแก้ไข และยังมีปัญหาการลักลอบตัดไม้ปรากฏอยู่ในพื้นที่ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมรู้สึกว่ ภาครัฐมีท่าทีเชื่อมโยง

กับพลังอำนาจภายนอก (นายทุนหรือนักการเมืองท้องถิ่น) มากกว่าที่จะเข้าไปจัดการยับยั้งหรือควบคุมปัญหา

ความพยายามรอบใหม่ที่จะรักษาป่าสะมะแกไว้ เกิดขึ้นใน พ.ศ.2535 โดยชาวบ้านสะมะแกร่วมกับหลวงพ่อดำผาพิรุณ ในครั้งนี้ชุมชนใช้เครื่องมือในการอนุรักษ์คือ การสื่อสารโดยใช้ป้ายที่แสดงเจตจำนงในการอนุรักษ์ และพึ่งพาพระภิกษุเถลิงพระเกียรติพระบรมราชินีนาถ มาเป็นเกราะป้องกันผืนป่า

ต่อมามีปัญหา น.ส.2 ปลอม ยิ่งคอกย้ำให้เห็นถึงภัยคุกคามที่รุนแรงขึ้น และทำให้ความเชื่อมั่นที่จะรักษาผืนป่าไว้ได้ยิ่งลดลงไปอีก ในระยะนี้การสื่อสารภายในท้องถิ่นเริ่มไม่เพียงพอที่จะเข้าไปจัดการกับปัญหา แขนงนำในการรักษาผืนป่าซึ่งไม่ใช่ผู้นำที่เป็นทางการ ต้องมุ่งออกไปแสวงหาแนวร่วมจากภายนอก ส่วนในพื้นที่ยังคงอาศัยสถาบันหลักในชุมชนคือวัด ซึ่งมีบทบาทเชื่อมโยงกับประชาชนในท้องถิ่น ช่วยสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการจัดกิจกรรม และช่วยเจรจาประสานความเข้าใจเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้ง

ส่วนเนื้อหาการสื่อสารในช่วงนี้จะเน้นเรื่องภัยคุกคามอย่างเด่นชัด พร้อมกับให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่สะท้อนวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของชุมชนเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นพลังในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชน และเชื่อมโยงไปถึงเครือข่ายกระเหรี่ยงภาคตะวันตกอีกด้วย

การสื่อสารที่สำคัญมากและเป็นกุญแจที่นำไปสู่ความสำเร็จคือ การสื่อสารกับผู้นำระดับสูงโดยผ่านเครือข่ายทางการเมือง ในกรณีนี้คือ การสื่อสารกับคุณประวิทย์ เจนวิรัตน์ ซึ่งเป็นที่ปรึกษากฎหมายของพลตรีสรชัย มนต์วิวัฒน์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย

ในช่วงการเตรียมงานก่อนวันประกาศป่าชุมชน จำเป็นต้องมีการสื่อสารกับภาครัฐและสื่อสารกับชุมชนอื่นๆ ที่อยู่รอบป่าชุมชน ในระยะนี้วัดทำหน้าที่เป็นจุดนัดพบ และช่วยประสานความเข้าใจ ส่วนรายละเอียดของการจัดงานและการเตรียมงานในพื้นที่จะมีเครือข่ายภายนอกที่เข้ามาเสริมแรงคือ อาจารย์สมบุรณ์ จิตผ่องแท้ จากวิทยาลัยเทคนิคกาญจนาบุรี ซึ่งจะมามีบทบาทสื่อสารกับผู้นำในพื้นที่ให้เข้าร่วมจัดงาน

การสื่อสารในวันงานจะให้ความสำคัญกับประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของคนไทยเชื้อสายกระเหรี่ยง และมีพิธีกรรม ได้แก่ พิธีสงฆ์ การค้ำน้ำสาบาน และพิธีกรรมบวชป่า

หลังการประกาศป่าชุมชนสะมะแกแล้ว สำนักงานป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรีได้เข้ามาสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนสะมะแก เป็นเวลา 1 ปี หลังจากนั้น การจัดการเรื่องป่าชุมชนสะมะแกก็กลับไปเป็นเรื่องของชุมชนตามลำพัง โดยยังไม่มีคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกที่จะมีบทบาทดูแลผืนป่าร่วมกัน ต่อมาแกนนำในการรักษาผืนป่าคนเดิม ได้กลับเข้ามาจัดตั้งคณะทำงานขึ้นชุดหนึ่งเพื่อให้มีบทบาทดูแลผืนป่าสะมะแกและป่าต้นน้ำ การสื่อสารภายในคณะทำงานเป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับศูนย์กลางคือ แกนนำที่จัดตั้งคณะทำงานนี้ขึ้น ลักษณะของเครือข่ายที่เกิดขึ้นเป็นเครือข่ายภายในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันเป็นหลัก ช่องทางการสื่อสารอาศัยการเยี่ยมเยียนตามบ้าน การทำบุญ และการพบปะในงานประเพณีต่างๆ กล่าวได้ว่า รูปแบบการสื่อสาร เป็นการสื่อสารแบบเครือข่ายที่เชื่อมเข้าสู่ศูนย์กลางที่เป็นแกนนำหลัก และใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นฐานของการจัดตั้งเครือข่าย

สรุปบทเรียนจากการสื่อสารดังกล่าวข้างต้นได้ดังนี้

- (1) การทำงานเชิงเครือข่ายที่เชื่อมโยงกับภายนอกเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการต่อสู้กับปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชน แต่ขณะเดียวกันก็ต้องอาศัยการหนุนเสริมจากสถาบันหลักในชุมชนเพื่อให้มีบทบาทเชื่อมโยงกับประชาชนในท้องถิ่น
- (2) ผู้นำที่เป็นทางการจะมีบทบาทจำกัดในการต่อสู้กับปัจจัยภายนอกที่อิงกับอำนาจรัฐหรือการเมืองท้องถิ่น
- (3) การชูประเด็นเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นฐานของการสร้างเครือข่ายจะทำให้เครือข่ายมีพลังความร่วมมือภายในสูง แต่อาจจะมีข้อจำกัดในการสร้างความร่วมมือกับกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ
- (4) เครือข่ายที่เชื่อมเข้าสู่ศูนย์กลางที่เป็นแกนนำหลักแบบเดียวจะมีข้อจำกัดในการริเริ่มงานใหม่ๆ เนื่องจากขาดการระดมความคิด และเมื่อแกนหลักไม่อยู่ในพื้นที่ก็จะขาดคนที่จะทำหน้าที่ประสานงานอีกด้วย
- (5) การขาดการสื่อสารระหว่างหมู่บ้านทำให้เกิดความไม่ลงรอยกันในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.2 บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อส่งเสริมป่าชุมชนโดยภาครัฐ

ประเด็นสำคัญของการสื่อสารเรื่องป่าชุมชนคือ แนวเขตป่าชุมชน ในการสื่อสารในเรื่องนี้ผู้นำที่เป็นทางการและภาครัฐจะมีบทบาทมาก เพราะมีกฎหมายรับรองอำนาจหน้าที่ในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ในทางปฏิบัติจำเป็นต้องสื่อสารกับผู้ที่ใช้ประโยชน์พื้นที่รอบป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการยอมรับ และกรณีที่มีผู้เสียประโยชน์ก็ต้องมีการเจรจาข้อยุติที่เหมาะสมและเกิดการสูญเสียน้อยที่สุด การที่ภาครัฐเข้ามาตรวจสอบแนวเขตในกรณีป่าชุมชนสะสมแก่นี้ ได้มีส่วนช่วยคุ้มครองป่าชุมชนสะสมแก่นเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ช่วยขยายพื้นที่ซึ่งเดิมจะประกาศเป็นป่าชุมชนสะสมแก่นเพียง 1,500 ไร่ เฉพาะบริเวณบ้านสะสมแก่นไปเป็นการประกาศอนุรักษ์รวมทั้งสิ้นป่าคือ คลุมพื้นที่ทั้ง 3,600 ไร่ เดิมที่เคยกันไว้เป็นที่สาธารณประโยชน์ ขณะเดียวกันก็ช่วยเจรจาให้ยอมรับแนวเขตใหม่โดยยอมสูญเสียพื้นที่ที่ต้องการอนุรักษ์ไป 247 ไร่ ซึ่งถ้าไม่มีการหาข้อยุติการยอมรับเรื่องป่าชุมชนก็คงเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านจะเหลาะส่วนหนึ่งยังมีความคาดหวังว่าเขายังมีโอกาสที่จะได้ที่ดินที่เคยเป็นป่าชุมชน และพยายามเข้ามาต่อรองในเวทีสาธารณะ ซึ่งหากภาคราชการยอมโอนอ่อนถอยร่นแนวเขตป่าชุมชนเข้ามาอีก ปัญหาการรุกพื้นที่ป่าชุมชนก็จะมีแนวโน้มเกิดขึ้นต่อไป

อีกเรื่องหนึ่งที่ภาครัฐให้ความสำคัญคือ การปลูกป่า โดยมีการสนับสนุนกล้าไม้และเรือนเพาะชำเพื่อให้ชุมชนนำไปปลูกตามหัวไร่ปลายนา และให้ปลูกไม้ยูคาลิปตัสเป็นแนวเขตป่าชุมชน แต่จากการศึกษาผลลัพท์ พบว่า ดินไม้ที่นำมาปลูกเกือบทั้งหมดไม่รอดชีวิต อย่างไรก็ตาม แม้ว่าดินไม้จะไม่รอดชีวิตดินไม้ก็ยังเป็นเสมือนสื่อชนิดหนึ่งสื่อความหมายเรื่องป่าชุมชน และเป็นการเรียกร้องให้คนในชุมชนต้องเข้ามาร่วม

มือในการดูแลป่าชุมชน กล่าวได้ว่า กิจกรรมปลูกป่านี้น่าจะมีผลต่อการรณรงค์เพื่อระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่การปลูกควรมีกระบวนการวางแผนการจัดการที่ดี มีการสื่อความหมายและให้คุณค่ากับการต้นไม้มากขึ้น รวมทั้งเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่เพื่อให้ต้นไม้มีโอกาสรอดชีวิตมากขึ้น

ประเด็นที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ เรื่อง การจัดทำแผนการดำเนินงานป่าชุมชน ซึ่งใช้การฝึกอบรมเป็นเครื่องมือในการทำแผน ปัจจัยนำเข้าก่อนการทำแผนคือ การบรรยายภาคทฤษฎี 1 วัน และการศึกษาดูงาน 1 วัน ส่วนช่วงการทำแผนจะใช้การประชุมกลุ่มเป็นเวลา 1 วัน และกำหนดกรอบในการทำแผนคือ การระบุสาเหตุของปัญหา ความมุ่งหวัง แนวทางที่เป็นมาตรการไปสู่ความมุ่งหวัง และกิจกรรมที่จะดำเนินการ ข้อสังเกตคือ แผนที่เกิดขึ้นเป็นแผนของแต่ละหมู่บ้าน และแต่ละหมู่บ้านยังมีพลังที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ น้อย สาเหตุอาจเนื่องมาจาก ขาดแหล่งงบประมาณที่จะมาสนับสนุนแผน ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน และขาดพลังร่วมระหว่างชุมชน นอกจากนี้ แผนที่เกิดขึ้นเป็นแผนที่ทำครั้งเดียวและสิ้นสุดไปเลย ไม่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ไม่มีการสร้างกลไกที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ ไม่มีกลไกในการประเมินและปรับปรุงแผน แผนที่เกิดขึ้นจึงมีความหมายน้อยต่อการจัดการป่าชุมชน

ในการนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การทำแผนจัดการป่าชุมชนควรจะทำให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการมีปฏิสัมพันธ์อย่างกว้างขวางในพื้นที่ สนับสนุนการทำงานร่วมกัน และผลักดันให้การทำแผนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติงานตามปกติของคณะกรรมการป่าชุมชนเลย

3. สถานภาพใหม่ของการจัดการป่าชุมชนระยะแรก

ผลลัพธ์ (outcome) ที่ต้องการจากการวิจัยนี้คือ การที่ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการจัดการป่าชุมชนระยะแรกอย่างต่อเนื่อง และความต่อเนื่องในการจัดการป่าชุมชนนี้จะพิจารณาได้จาก (1) การมีองค์กรเข้ามาทำหน้าที่ดูแลจัดการป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง (2) การมีแกนนำท้องถิ่นเข้าร่วมในการจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น (3) มีการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน (4) มีการสื่อสารและสืบทอดเจตนารมณ์ของการรักษาป่าชุมชน (5) มีการยอมรับจากภาครัฐในการในบทบาทของชุมชน และ (6) มีข้อมูลและการจัดการข้อมูลเพื่อแสดงอัตลักษณ์ของป่าชุมชน

จากการดำเนินการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ผลของการวิจัยทำให้ป่าชุมชนระยะแรกมีองค์ประกอบครบทั้ง 6 ด้านกล่าวคือ

3.1 การมีองค์กรในการจัดการป่าชุมชนระยะแรก

เมื่อเริ่มต้นปฏิบัติการในโครงการวิจัย ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์แนวลึกกับคณะทำงานรักษาป่าชุมชนและปาดันน้ำรวมทั้งผู้นำของแต่ละกลุ่มบ้าน ในช่วงนี้ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าไปทบทวนความหลัง เรียนรู้ท่าทีของแกนนำท้องถิ่นรอบป่าชุมชน ขณะเดียวกันก็ได้มีการสื่อสารถึงเป้าหมายของโครงการวิจัย ซึ่งจะช่วยให้แต่ละคนมีความหวังที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ต่อจากนั้นจึงได้ดำเนินการเชื่อมโยงแกนนำจากทุกกลุ่มบ้านให้เข้าร่วมในการสนทนากลุ่ม เพื่อสร้างความเข้าใจและสร้างฉันทามติที่จะปฏิบัติการร่วมกัน

โดยกิจกรรมที่จะปฏิบัติกันนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดไว้แล้วคือ การจัดเวทีตามกลุ่มบ้านต่างๆ แต่มาสร้างข้อตกลงในเรื่อง จำนวนเวที ผู้รับผิดชอบและวิธีการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งผลจากปฏิบัติการจัดเวทีตามกลุ่มบ้าน ทำให้เกิดการประชุมใหญ่ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 เพื่อเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกโดยการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่มบ้านเป็นครั้งแรก

จุดแข็งของคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกชุดแรกคือ มีการกำหนดโครงสร้างและมีการคัดเลือกคณะกรรมการจากการประชุมใหญ่ที่มีตัวแทนจากทุกกลุ่มบ้านมาร่วมประชุม องค์ประกอบของคณะกรรมการมีความคลุมทุกกลุ่มบ้านที่อยู่รอบป่าชุมชน รวมทั้งผนวกผู้นำเป็นทางการไว้เป็นคณะกรรมการป่าชุมชนด้วย ทั้งประธาน อบต. สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำกลุ่มบ้าน และ เนื่องจากคณะกรรมการป่าชุมชนมีวาระ 2 ปี จึงเป็นการเปิดช่องทางให้มีแกนนำหน้าใหม่มาเสริมแรงในการจัดการป่าชุมชนได้เป็นอย่างดี

เมื่อคณะกรรมการป่าชุมชนชุดแรกครบวาระ 2 ปี ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดที่ 2 โดยดำเนินการในวันที่ 20 เมษายน 2547 ณ วัดถ้ำผาพิรุณ มีผู้เข้าร่วมการประชุม ประมาณ 50 คน ผู้เข้าร่วมประชุมเพื่อตัวแทนที่มาจากแต่ละกลุ่มบ้านรวม 6 กลุ่มบ้าน (ในการนัดหมายคณะกรรมการป่าชุมชนชุดเก่าเป็นผู้กำหนดให้แต่ละกลุ่มบ้านส่งตัวแทนมาร่วมประชุม กลุ่มบ้านละ 10 คน) ในการประชุมดังกล่าว มีผู้ริเริ่มการประชุมคือ อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร การดำเนินการประชุมเริ่มด้วยการแสดงผลงานของคณะกรรมการชุดเก่าซึ่งแสดงโดย อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร เลขานุการป่าชุมชน หลังจากนั้นเป็นการเชิญกรรมการที่เป็นผู้นำหมู่บ้านคือ ผู้ใหญ่บ้านปลายนาสวน ผู้ใหญ่บ้านองสิต ผู้ใหญ่บ้านเจาะเหลาะคนเก่า และ ผู้ใหญ่บ้านเจาะเหลาะคนใหม่คือ นายเอนก ขจรศิลป์ รวมทั้ง อาจารย์วรพร ศรีสุพรรณ ขึ้นกล่าวถึงการดำเนินการป่าชุมชนที่ผ่านมาในเชิงสรุปบทเรียน และให้ข้อเสนอแนะในการที่จะดำเนินการเรื่องป่าชุมชนต่อไป หลังจากนั้นได้กำหนดวิธีเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน ดังนี้

- (1) คัดเลือกคนที่เป็นกรรมการโดยตำแหน่งก่อน เช่น ตัวแทนที่เป็นสมาชิก อบต.ของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งปกติมี 2 คน ต้องเลือกมา 1 คน
- (2) ให้ทุกกลุ่มบ้านคัดเลือกคนที่จะเป็นกรรมการมากลุ่มบ้านละ 1 คน
- (3) เลือกผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ทำให้ได้รายชื่อคณะกรรมการครบ 17 คน
- (4) กำหนดตำแหน่ง ประธาน รองประธาน 3 คน เลขานุการ ผู้ช่วยเลขานุการ เจริญฤๅณ ผู้ช่วย เจริญฤๅณ และกรรมการ จากรายชื่อ 17 คนดังกล่าว
- (5) ให้แต่ละกลุ่มบ้านเสนอชื่อกรรมการ 3 ฝ่าย (ฝ่ายอนุรักษ์และป้องกัน ฝ่ายพัฒนาและหารายได้ และฝ่ายข้อมูลและประชาสัมพันธ์) ฝ่ายละ 2 คน จะได้กรรมการฝ่ายละ 12 คน หลังจากนั้นจึงเลือกประธานกรรมการของแต่ละฝ่าย
- (6) แต่งตั้งที่ปรึกษาแต่ละฝ่ายโดยเลือกจากคณะกรรมการ 17 คน เพื่อให้ช่วยประธานกรรมการฝ่ายนั้นในการดำเนินการประชุม

ผลการเลือกตั้งทำให้ได้คณะกรรมการป่าชุมชนชุดใหม่ดังแสดงในภาคผนวก 17

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า การได้มาของคณะกรรมการป่าชุมชนสละแมมีการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วม ครอบครัวผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรอบป่าชุมชน มีวาระการปฏิบัติงานชัดเจน และมีคณะกรรมการดำเนินการต่อเนื่อง กล่าวได้ว่าผลของการวิจัยในขั้นตอนนี้ ช่วยแก้ปัญหาการไม่ปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชุมชน ไปได้ในระดับที่น่าพอใจ

3.2 การมีแกนนำท้องถิ่นเข้าร่วมในการจัดการป่าชุมชนสละแมเพิ่มขึ้น

แกนนำท้องถิ่นที่มีบทบาทต่อการจัดการป่าชุมชนสละแมก่อนเริ่มโครงการวิจัย คือ นายบุญเกิด พัทธกัศิรี หลวงพ่อวัดถ้ำผาพิรุณ และนายจ่านงค์ สวัสดิ์ฐิติเลิศ และในระหว่างที่หน่วยงานป่าไม้เข้ามาสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนนั้น แกนนำที่มีบทบาทเด่นคือ ผู้ใหญ่สนธิ ศรีประกอบสุกร และผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ แต่จากการดำเนินงานของโครงการวิจัยทำให้เกิดแกนนำด้านการจัดการป่าชุมชนสละแมเพิ่มขึ้น ในที่นี้จะขอกล่าวถึงแกนนำหน้าใหม่ที่จะเข้ามามีบทบาทเด่นพอเป็นสังเขปดังนี้

(1) อาจารย์พิสิทธิ์ ยังประยูร ปัจจุบันอายุ 44 ปี บ้านเกิดคือ บ้านปากนาสวนเมื่อครั้งยังอยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ ปัจจุบันเป็นคนบ้านองจู่ เรียนประถมศึกษาที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พนมทวน ต่อมาได้วุฒิปกศ.ต้น จากวิทยาลัยครูหมู่บ้านจอมบึง ได้วุฒิดิครุศาสตรบัณฑิต จากวิทยาลัยครูเพชรบุรี และนิติศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เริ่มต้นรับราชการครั้งแรกโดยเป็นครูที่โรงเรียนบ้านบนเขาแก่งเรียง หลังจากนั้นมาเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนบ้านองหลู (หมู่ 3 ต.นาสวน) เป็นเวลา 14 ปี แล้วขึ้นเป็นอาจารย์ใหญ่ที่โรงเรียนบ้านตะลุง อ.ห้วยกระเจา ซึ่งในช่วงนี้ มีกิจกรรมประกาศป่าชุมชนสละแมใน พ.ศ.2539 อาจารย์พิสิทธิ์ ได้มาช่วยเป็นเลขานุการให้กับคณะทำงาน หลังจากนั้น ได้ย้ายกลับมาเป็นอาจารย์ใหญ่ที่โรงเรียนบ้านคงเสลา ต.ด่านแม่ละโบ อ.ศรีสวัสดิ์ ต่อมาขยับมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนาสวน และขึ้นเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนนาสวน เมื่อปี พ.ศ.2546 ในปี พ.ศ.2545 ได้รับการคัดเลือกเป็นเลขานุการคณะกรรมการป่าชุมชน และได้รับเลือกอีกครั้งในปี พ.ศ.2547

(2) อดีตผู้ใหญ่เสี่ยม หงษ์เวียงจันทร์ ปัจจุบันอายุ 58 ปี เป็นคน อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี เคยเป็นทหาร ต่อมาทำประมงในอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์ และมาตั้งถิ่นฐานในเขตบ้านเจาะเหลาะเมื่อปี พ.ศ.2528 ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านเจาะเหลาะในปี พ.ศ.2543 และเข้ามาเป็นรองประธานคณะกรรมการป่าชุมชน ชุดที่ 1 (พ.ศ.2545-2547)

(3) ผู้ใหญ่เอนก จกรศิลป์ ปัจจุบันอายุ 32 ปี บ้านเกิดอยู่ อ.ท่าใหม่ จ.จันทบุรี ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้เมื่อ ปี พ.ศ.2520 เมื่ออายุได้ 7 ขวบ เข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านองสิตจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้วศึกษาต่อที่โรงเรียนศรีสวัสดิ์พิทยาคม แต่เรียนจบแค่ชั้นมัธยมปีที่ 2 ต่อมาจึงเรียนต่อการศึกษานอกโรงเรียนจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ขณะนี้กำลังศึกษาของการศึกษานอกโรงเรียนในระดับมัธยมปลาย อาชีพหลักทำไร่ โดยทำไร่ข้าวโพด งาม และพริก อาชีพเสริมคือหาปลา ก่อนหน้านี้ประกอบอาชีพช่างเชื่อมและทำอู่ซ่อมรถยนต์ มอเตอร์ไซด์ และเรือ แต่มีปัญหาทางสายตาเล็กลงและหันมาทำไร่แทน ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านเจาะเหลาะ เมื่อวันที่ 3 กันยายน 2547 และได้เข้ามาเป็นรองประธานคณะกรรมการป่าชุมชนในคณะกรรมการชุดที่ 2 ใน พ.ศ.2547

(4) นายสมัย เพชรแวววาว ปัจจุบันอายุ 39 ปี บ้านเกิดคือ บ้านปากนาสวนตั้งแต่สมัยที่อยู่ริมแม่น้ำแควใหญ่ ปัจจุบันเป็นคนบ้านองจู เรียนประถมศึกษาที่โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์พนมทวน เรียนมัธยมศึกษาที่โรงเรียนบ่อพลอยรัชดาภิเษก หลังจากนั้นเข้ากรุงเทพฯ คาดหวังจะได้เรียนหนังสือแต่ไม่ได้เรียน ในปี พ.ศ.2542 ได้กลับเข้ามาอยู่ ต.นาสวน ประกอบอาชีพเลี้ยงปลา และเลี้ยงควายอยู่บริเวณขอบอ่างเก็บน้ำ ได้ศึกษาต่อด้วยตนเอง จนได้วุฒิ ส่งเสริมเกษตรและสหกรณ์บัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เข้าเป็นบัณฑิตอาสาสมัครทุนหมู่บ้านที่บ้านองหลู (หมู่ 3 ต.นาสวน) ในปี พ.ศ.2544 และเป็นครูอาสาการศึกษาออกโรงเรียน ประจำตำบลนาสวนเมื่อ พ.ศ.2545 ต่อมาได้เป็นผู้ช่วยวิจัยในภาคสนามให้โครงการวิจัยนี้ในเดือน ธันวาคม 2546 และ มกราคม 2547 เพื่อช่วยงานจัดสัมมนาเรื่อง การเตรียมองค์ความรู้สำหรับศูนย์การเรียนรู้ ป่าชุมชนสะมะแก ในวันที่ 16 ธันวาคม 2546 และติดตามการทำงานของหอกระจายข่าวสารชุมชนต่างๆ ต่อจากนั้น เขาได้รับเลือกเป็นผู้ช่วยเลขานุการป่าชุมชน ในคณะกรรมการชุดที่ 2 ใน เดือนเมษายน พ.ศ.2547

นอกจากแกนนำท้องถิ่นที่โดดเด่นทั้ง 4 ท่านแล้ว ยังมีชาวบ้านและผู้นำท้องถิ่นที่เข้าร่วมเป็นกรรมการป่าชุมชน และอนุกรรมการป่าชุมชนอีกจำนวนหนึ่ง ทำให้พลังความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนเพิ่มมากขึ้น

3.3 การจัดการป่าชุมชนสะมะแกร่วมกัน

หลังจากมีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกแล้ว คณะกรรมการป่าชุมชนได้จัดทำระเบียบป่าชุมชนสะมะแก พ.ศ.2545 ขึ้น โดยระเบียบนี้ได้กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการป่าชุมชนคือ

- (1) กำหนดแนวเขตป่าชุมชน
- (2) กำหนดนโยบาย และแผนพัฒนาป่าชุมชน
- (3) กำหนดข้อปฏิบัติ การใช้สอย การเก็บเกี่ยวผลผลิตในป่าชุมชน
- (4) กำกับ ติดตาม ดูแลป่าชุมชนให้คงความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน
- (5) ตัดสินข้อพิพาทที่อาจเกิดขึ้น
- (6) รายงานสภาพป่าชุมชนต่อที่ประชุมประชาคมหมู่บ้าน ปีละหนึ่งครั้ง

ต่อมาในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 17 สิงหาคม 2545 ได้มีการกำหนดให้มีกิจกรรมจัดทำป้ายแนวเขตป่าชุมชน และให้มีการเดินสำรวจป่าเดือนละ 1 ครั้ง โดยให้คณะกรรมการฝ่ายอนุรักษ์และป้องกันป่าจากทั้ง 4 หมู่บ้าน ร่วมเดินสำรวจด้วยกัน อย่างไรก็ตาม ในช่วงเริ่มต้นของโครงการวิจัย ยังคงปรากฏภัยคุกคามต่อป่าชุมชนอยู่ ดังที่ปรากฏว่า เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2545 คณะกรรมการป่าชุมชนได้รับแจ้งว่ามีการตัดไม้ในเขตป่าชุมชน และจากการเข้าไปตรวจสอบพบไม้ที่ตัดไว้พร้อมจะชักลากจำนวน 31 ต้น ซึ่งคณะกรรมการได้ชักลากไม้จำนวนหนึ่งไปไว้ที่วัดถ้ำผาพิรุณเพื่อใช้ประโยชน์แก่สาธารณะต่อไป

จากปัญหาดังกล่าว คณะกรรมการป่าชุมชนได้จัดประชุมในวันที่ 25 กันยายน 2545 เพื่อกำหนดข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการดูแลรักษาป่าร่วมกัน ในกรณีที่พบการตัดต้นไม้ในป่าชุมชนครั้งนี้

- (1) จะทำการปรับเป็นเงิน คันละ 1,000 บาท ทุกขนาดของคันไม้
- (2) ให้ปลูกไม้เสริมจำนวน 5 คัน
- (3) แจ้งเจ้าหน้าที่ให้มาดำเนินการต่อเนื่อง
- (4) หากพบของกลางจะส่งมอบให้วัดหรือทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ปัญหาภัยคุกคามต่อป่าชุมชนยังคงมีอยู่ ถ้าไม่มีการควบคุมให้ทันการย่อมเกิดการสูญเสีย และเป็นเหตุให้ถูกล่ามไปยังจุดอื่นๆ ได้ การมีคณะกรรมการป่าชุมชนมาระงับเหตุ ด้วยการตรวจป่าและยึดของกลาง จะช่วยปราบและควบคุมไม่ให้เกิดเหตุขึ้นอีกได้

นอกจากนี้ ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนในช่วงก่อนฤดูเพาะปลูก ได้มีการขอให้คณะกรรมการป่าชุมชนได้คัดเตือนประชาชนให้ระมัดระวังเรื่อง การจุดไฟเผาไร่ไม่ให้มากระทบกับป่าชุมชน และเสนอให้แต่ละกลุ่มบ้านจัดเตรียมอาสาสมัครที่จะช่วยดับไฟป่าไว้ด้วย

อนึ่ง จากกฎระเบียบที่มีอยู่แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการป่าชุมชนให้ความสำคัญกับการรักษาพื้นที่และต้นไม้ในป่าชุมชน ส่วนการเก็บหาของป่ายังคงไม่มีมาตรการในการควบคุมอย่างเป็นทางการ แต่จากกิจกรรมในการวิจัย ได้มีการหยิบยกประเด็นปัญหาเกี่ยวกับการเก็บหาของป่ามากล่าวในเวทีต่างๆ อยู่บ้าง ซึ่งผู้วิจัยคาดว่าในอนาคตคณะกรรมการป่าชุมชนอาจจะต้องสร้างข้อตกลงร่วมกันที่ชัดเจนในเรื่องการเก็บหาของป่าเพื่อให้สามารถควบคุมการใช้ประโยชน์และเป็นช่องทางของรายได้สำหรับการพัฒนาป่าชุมชนต่อไป

3.4 การสื่อสารและการสืบทอดเจตนารมณ์ในการรักษาป่าชุมชน

หลังจากมีการเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสละแมเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 แล้ว กระบวนการสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนก็เริ่มขึ้นโดยคณะกรรมการป่าชุมชนแต่ละคนจะเสมือนเป็นสื่อบุคคล แต่เป็นสื่อบุคคลที่เชื่อมร้อยกันเป็นเครือข่าย ทิศทางการประสานความเข้าใจและแนวทางปฏิบัติร่วมกัน มีวาระการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งได้กำหนดให้มีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง อนึ่ง แม้ในทางปฏิบัติจะไม่สามารถประชุมได้ทุกเดือน แต่ก็ยังคงมีการนัดหมายประชุมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง และผลของการประชุมก็ทำให้เกิดการสร้างสื่อเฉพาะกิจที่ใช้สื่อสารกับประชาชนรอบป่าชุมชนคือ ป้ายแนวเขตป่าชุมชน และ ป้ายแสดงกฎระเบียบป่าชุมชน นอกจากนี้ ผลการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชนได้ทำให้เกิดแผ่นพับซึ่งเป็นสื่ออีกชนิดหนึ่งที่กลุ่มเป้าหมายหลักคือ คณะกรรมการป่าชุมชน จัดทำขึ้นเพื่อสรุปผลงานของคณะกรรมการและให้คณะกรรมการนำไปเผยแพร่ต่อไป การเพิ่มขึ้นของสื่อเกี่ยวกับป่าชุมชนถือเป็นการเพิ่มศักยภาพการสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนในพื้นที่ อนึ่ง หากมีการสนับสนุนการทำสื่อแผ่นพับให้เป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่ผลการประชุมของคณะกรรมการป่าชุมชน ก็น่าจะทำให้เกิดการสื่อสารระหว่างประชาชนกับคณะกรรมการป่าชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

สื่ออีกชนิดหนึ่งที่คณะกรรมการป่าชุมชนเลือกใช้คือ สื่อประเพณีและวัฒนธรรม โดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้จัดให้มีพิธีกรรมในป่าชุมชน ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2546 คือ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญต้นไม้มของชุมชนอีสาน และการค้าไฟธูปของชุมชนกระเหรี่ยง นอกจากนี้ ในกิจกรรมค่ายเยาวชนเพื่อป่าชุมชน ในวันที่

27-28 มกราคม 2547 คณะกรรมการป่าชุมชนได้นำการแสดงแคนของชาวกระเหรี่ยงและชาวอีสานมาแสดงในค่ายด้วย การเลือกใช้สื่อประเพณีและวัฒนธรรมมาสื่อสารเกี่ยวกับป่าชุมชนของคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่นำเสนออย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นอุบายในการสืบทอดเจตนารมณ์ในการรักษาผืนป่าแล้ว ยังช่วยให้เกิดการสื่อสารผ่านวัฒนธรรม และข้ามวัฒนธรรมซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างกันและยังช่วยส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมของทั้งสองฝ่ายอีกด้วย และหากมีการจัดกิจกรรมต่อเนื่องจะกลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ของท้องถิ่นที่สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าชุมชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากสื่อที่คณะกรรมการป่าชุมชนเลือกใช้สื่อสารในชุมชนแล้ว การสื่อสารในเวทีต่างๆ ที่โครงการวิจัยจัดขึ้น ล้วนเป็นช่องทางให้เกิดการตกย้ำเจตนารมณ์ของการรักษาป่าผืนนี้ให้เป็นป่าชุมชน ให้เป็นป่าสำหรับทุกคน และให้เป็นป่าสำหรับลูกหลาน

การสืบทอดเจตนารมณ์สู่เยาวชนเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญ แม้ว่ากิจกรรมนี้จะเป็นข้อเสนอจากโครงการวิจัยต่อคณะกรรมการป่าชุมชน แต่เป็นข้อเสนอที่ให้คณะกรรมการเป็นผู้ปฏิบัติเอง ซึ่งหากคณะกรรมการไม่เห็นความสำคัญก็ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติ เมื่อคณะกรรมการเห็นความสำคัญและลงมือปฏิบัติก็ทำให้เกิดการสืบทอดเจตนารมณ์สู่กลุ่มเยาวชน และผลของการจัดกิจกรรมนี้ได้ทำให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดเยาวชนขึ้น โดยคาดหวังให้เยาวชนชุดนี้มีบทบาทเข้าร่วมการประชุมกับคณะกรรมการป่าชุมชนชุดใหญ่ด้วย แม้ว่าปัจจุบันบทบาทของกลุ่มเยาวชนชุดนี้ยังไม่ชัดเจน แต่หากคณะกรรมการทั้งสองชุดมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น คาดหมายได้ว่าเยาวชนจะมีบทบาทที่ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้ การสืบทอดเจตนารมณ์นี้ยัง คงดำเนินต่อไปเนื่องจากคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดเป็นนโยบายที่จะจัดค่ายเยาวชนในป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง

สื่ออีกชนิดหนึ่งที่มีแนวโน้มจะพัฒนาต่อไปได้คือ การจัดรายการทางหอกระจายข่าวสารชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากผู้วิจัยได้เชิญชวนชุมชนให้เข้าร่วมปฏิบัติในกิจกรรมหลายอย่าง สาเหตุที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญต่อสื่อชนิดนี้เพราะเป็นช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่แล้ว คือ รอบพื้นที่ป่าชุมชนมีหอกระจายข่าวสารชุมชนอยู่แล้ว 4 หอกระจายข่าว แต่ยังไม่มียุรูปแบบการจัดรายการโดยชุมชนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง บางหอกระจายข่าวสารยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ และหากพิจารณาถึงช่องทางการสื่อสารภายในแต่ละชุมชนจะพบว่า ยังมีความจำกัดอยู่มาก เนื่องจากบ้านเรือนตั้งอยู่กระจายกันมาก ภูมิประเทศเป็นภูเขาและเชิงเขา ไม่มีรถประจำทาง ไม่มีตลาดและศูนย์กลางของชุมชน ไม่มีสัญญาณโทรศัพท์มือถือ และจำนวนโทรศัพท์บ้านมีน้อยมาก โดยทั่วไปช่องทางการสื่อสารภายในหมู่บ้านคือ การไปมาหาสู่ และ การไปวัดในวันพระ จากความจำกัดของช่องทางการสื่อสารนี้เอง ที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะเพิ่มช่องทางการสื่อสารในชุมชนโดยใช้ช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่แล้วแต่ชุมชนยังขาดประสบการณ์ในการจัดการ มาใช้เพื่อการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้ เพื่อที่จะพัฒนาการสื่อสารผ่านช่องทางนี้ไปพร้อมๆ กับการพัฒนาป่าชุมชน

อนึ่ง ปัจจัยหลักของการพัฒนา การสื่อสารทางหอกระจายข่าวสารมี 3 ประการคือ (1) การพัฒนาโครงข่ายในการกระจายเสียงที่มีจุดเชื่อมโยงในพื้นที่ให้ครอบคลุมกลุ่มบ้านและมีคุณภาพเสียงที่ดี (2) การ

พัฒนาบุคลากรที่จะเป็นผู้จัดรายการ และ (3) การพัฒนาองค์กรบริหารหอกระจายข่าวบนฐานการมีส่วนร่วมของประชาชน สำหรับกิจกรรมที่ผู้วิจัยดำเนินการส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาบุคลากรที่จะเป็นผู้จัดรายการ โดยการพัฒนาผู้จัดรายการในการวิจัยนี้จะใช้ประเด็นป่าชุมชนเป็นเนื้อหาหลัก ส่วนการพัฒนาองค์กรเพื่อบริหารหอกระจายข่าวนั้น ได้มีการเสนอแนะให้แต่ละชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการหอกระจายข่าวสาร รวมทั้งขอให้ผู้ช่วยวิจัยคือ นายสมัช เพชรแวววาว ซึ่งเป็นครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน ประจำตำบลนาสวน ได้ติดตาม และกระตุ้นให้ชุมชนที่มีความพร้อมจัดตั้งคณะกรรมการดำเนินการหอกระจายข่าวสารชุมชนอย่างจริงจัง แต่ในขณะที่ทำการวิจัย ยังไม่เกิดคณะกรรมการที่เป็นรูปธรรม ส่วนในด้านการพัฒนาโครงการกระจายเสียงนั้นควรจะต้องมีการเสนอของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

ข้อสังเกตต่อกิจกรรมในส่วนนี้คือ บุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมในส่วนนี้จะมีทั้งคนที่สนใจประเด็นป่าชุมชนและประเด็นหอกระจายข่าว เมื่อมาร่วมในกิจกรรมเดียวกันทำให้ทั้งสองกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กันและทำให้มีพลังในการพัฒนามากขึ้นทั้งสองด้าน แต่มีข้อสังเกตว่า คนที่สนใจในประเด็นเรื่อง หอกระจายข่าวสารชุมชนยังมีน้อย กิจกรรมของโครงการวิจัยช่วยในการจุดประกายและสร้างความเข้าใจในวงกว้าง แต่ยังไม่สามารถขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมได้ และหากจะพัฒนาให้เป็นรูปธรรมควรจะต้องพัฒนาให้ครบทั้ง 3 ปัจจัยดังกล่าวข้างต้น การสนับสนุนทางด้านอุปกรณ์และเทคนิคเพื่อพัฒนาคุณภาพเสียงและขอบเขตการกระจายเสียงจะทำให้มีเสียงตอบรับจากประชาชนที่ดีและกว้างขวาง รวมทั้งทำให้คนทำงานมีกำลังใจในการทำงาน การมีองค์กรบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมจะทำให้มีผังรายการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และช่วยประเมินผลซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงการจัดรายการได้อย่างต่อเนื่อง ส่วนการพัฒนาบุคลากรนั้น โครงการวิจัยนี้ได้สร้างกลุ่มสนใจที่ผ่านการทดลองจัดทำรายการรูปแบบต่างๆ ไว้แล้วในทุกกลุ่มบ้าน รวมจำนวน 43 คน ซึ่งน่าจะเป็นฐานให้กับการพัฒนาการสื่อสารทางหอกระจายข่าวของชุมชนได้ต่อไป

3.5 การเชื่อมโยงกับภาครัฐ

หลังการสนับสนุนของสำนักงานป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี ในปีงบประมาณ 2540 แล้ว การสนับสนุนจากภาครัฐได้ยุติไป แต่ทางสำนักงานป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี และองค์กรเครือข่ายเดิมที่เคยสนับสนุนการประกาศป่าชุมชนในปี พ.ศ.2539 ยังคงรับรู้การมีอยู่ของป่าชุมชนสะมะแก ดังปรากฏว่า คณะทำงานป่าชุมชนสะมะแกและป่าต้นน้ำ ได้เข้าไปมีชื่ออยู่ใน คณะอนุกรรมการผืนป่าตะวันตก จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมาในช่วงเริ่มต้นของโครงการวิจัย (ธันวาคม 2544) หลังการสัมภาษณ์แนวคิดเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เกี่ยวข้อง ทางฝ่ายส่งเสริมป่าชุมชน สำนักงานป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี มีท่าทีที่จะเข้ามาสนับสนุนชุมชนอีกครั้งหนึ่งโดยได้ประสานกับผู้ใหญ่บ้านบ้านองลิตให้จัดทำโครงการเพื่อขอการสนับสนุนไปที่จังหวัด แต่ต่อมาสืบเนื่องจากปัญหาแนวเขตอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ซึ่งเกิดคดีความค้างอยู่ (จากกรณีบ้านสามหลัง) ทำให้สำนักงานป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรีได้ยุติท่าทีที่จะเข้ามาสนับสนุนป่าชุมชนสะมะแกไปเลย

ในด้านปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับส่วนราชการระดับอำเภอในประเด็นป่าชุมชนพบว่า ก่อนการ

วิจัยประเด็นเรื่องป่าชุมชนสะมะแก ไม่ถูกหยิบยกมาพิจารณาเลย แต่หลังจากโครงการวิจัยนี้เข้ามาดำเนินการทางชุมชนได้ดำเนินการสื่อสารเรื่องป่าชุมชนสะมะแกกับนายอำเภอด้วยตนเองและได้รับการยอมรับจากนายอำเภอศรีสวัสดิ์ คือ นายนิริภัทร เสนาะคนตรี เป็นอย่างดี กล่าวคือ นายอำเภอศรีสวัสดิ์ได้มาเป็นสักขีพยานในการประชุมใหญ่เพื่อการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแก ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 ณ ป่าชุมชนสะมะแก และเป็นผู้ลงนามในประกาศระเบียบป่าชุมชนสะมะแก พ.ศ.2545 ซึ่งนับว่าเป็นการยอมรับบทบาทของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนสะมะแก และทำให้ชุมชนมีความมั่นใจในบทบาทของตนเองเพิ่มขึ้น

ต่อมาในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน 2547 ได้มีกิจกรรมสำคัญที่จัดโดย สำนักบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ 5 ราชบุรี คือ โครงการฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดราชบุรี ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2547 โดย ในวันที่ 4 มีนาคม 2547 นายอนุกุล ลำไย เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 6 นายอนุพงศ์ ไพศาลภาษมาศ เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 5 นายพีรเดช สิงห์ประเสริฐ เจ้าหน้าที่บริหารงานป่าไม้ 5 และนายกิ่ง กล่อมทิพย์ หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ กจ.16 ได้เข้าร่วมประชุมกับผู้นำชุมชนของตำบลนาสวน และตำบลด่านแม่ละเมาและราษฎรบ้านองสิต ในการประชุมประจำเดือนของบ้านองสิต ณ ศาลาประชาคมบ้านองสิต เพื่อชี้แจงโครงการและเตรียมผู้เข้ารับการอบรม รุ่นที่ 1 และได้มีข้อตกลงในเรื่องการสรรหาคนเข้ารับการอบรมดังนี้

ด.ด่านแม่ละเมา จำนวน 18 คน มีดังนี้

- ผู้ใหญ่ประทวน สุจริตธรรม หมู่ 3 บ้านด่านแม่ละเมา สรรหาจำนวน 7 คน
- ผู้ใหญ่สมาน กองเกตุ หมู่ 5 บ้านโป่งห้วย สรรหาจำนวน 5 คน
- ผู้ใหญ่คำพา หมู่ 8 สรรหาจำนวน 6 คน

ด.นาสวน จำนวน 90 คน มีดังนี้

- ผู้ใหญ่สนิท ศรีประกอบสุกร หมู่ 1 บ้านปลายนาสวน สรรหาจำนวน 30 คน
- ผู้ใหญ่พยอม กลิ่นจันทร์ หมู่ 4 บ้านองสิต สรรหาจำนวน 30 คน
- ผู้ใหญ่เอนก ขจรศิลป์ หมู่ 5 บ้านเจาะเหลาะ สรรหาจำนวน 30 คน

หลังจากนั้นได้มีการจัดฝึกอบรมราษฎรรุ่นที่ 1 ระหว่างวันที่ 6-9 เมษายน 2547 (จำนวน 4 วัน 3 คืน) ณ โรงเรียนบ้านนาสวน ด.นาสวน อ.ศรีสวัสดิ์ และจากการติดตามผลต่อเนื่องพบว่า หลังการฝึกอบรมดังกล่าวได้มีการจัดตั้งองค์กรเรียกว่า องค์กรราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า (รสทป.) ซึ่งจะเป็นองค์กรในการดูแลผืนป่าในท้องที่ ด.นาสวนและด่านแม่ละเมา ปรากฏว่า นายเอนก ขจรศิลป์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 บ้านเจาะเหลาะ ได้เป็นหัวหน้าชุดดังกล่าว

จากการสอบถามแนวคิดของโครงการนี้ พบว่า โครงการฝึกอบรมรุ่นที่ 1 นี้ มุ่งเน้นการรักษาพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในท้องที่อำเภอศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ซึ่งในเขต ด.นาสวนและ ด.ด่านแม่ละเมา จะมีผืนป่าอนุรักษ์ที่สำคัญ 2 ผืนป่า คือ อุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ และบทบาทหลักของ รสทป.คือ การมีส่วนร่วมในโครงการต่างๆที่รัฐดำเนินการเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าไม้ และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมทั้งเป็นแหล่งข่าวของทางราชการในการแจ้งข่าวเบาะแสการกระทำผิด ทั้งนี้ จะไม่เกี่ยวกับการ

จัดการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแต่อย่างใด กล่าวได้ว่าทางหน่วยงานป่าไม้ยังไม่ยอมรับหรือแสดงการรับรู้ เรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าในรูปแบบของป่าชุมชน แต่ยอมรับบทบาทของชุมชนในการดูแลรักษาพื้นที่ป่า

3.6 การมีข้อมูลและการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแก

ในการประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนสะมะแกชุดที่ 1 ครั้งที่ 1 ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2545 ได้มีการ พิจารณารับรองระเบียบป่าชุมชนสะมะแก พ.ศ.2545 ในระเบียบดังกล่าว กำหนดให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการป่าชุมชนในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนและรายงานสภาพป่าชุมชนต่อที่ประชุมประชาคม หมู่บ้านปีละ 1 ครั้ง ข้อกำหนดดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการป่าชุมชนได้ให้ความสำคัญกับข้อมูล และการแสดงข้อมูลต่อชุมชนอยู่แล้ว แต่วิถีดำเนินการยังไม่ชัดเจน และเนื่องจากงานด้านการรวบรวม จัด การ และนำเสนอข้อมูลเป็นงานที่ต้องการทักษะทางวิชาการพอสมควร การพัฒนางานด้านนี้โดยปล่อยให้ เป็นบทบาทของชุมชนตามลำพังจึงเป็นไปได้ยาก ดังนั้น การจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมเพื่อเพิ่มพูนศักยภาพ ในการจัดการข้อมูลป่าชุมชนจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง

ในการสนับสนุนให้ชุมชนมีข้อมูลและมีการจัดการข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน ผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดย ออกแบบกิจกรรมการศึกษาโครงสร้างป่าชุมชน และการประเมินผลผลิตจากป่าชุมชนไว้ในการฝึกอบรมเชิง ปฏิบัติการเพื่อการจัดการป่าชุมชน ระหว่างวันที่ 13-17 สิงหาคม 2545

ในส่วนของการสร้างป่าชุมชนมีการจัดทำแปลงตัวอย่างป่าแบบถาวรที่มีหมายเลขประจำต้นไม้ซึ่ง จะทำให้ชุมชนสามารถเก็บข้อมูลต่อเนื่องและนำมาเปรียบเทียบกันได้ บทบาทหลักของชุมชนในช่วงของ การวิจัยคือ การเก็บรวบรวมข้อมูล ส่วนการฝึกฝนในด้านวิเคราะห์ แปลผลและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ยังไม่ได้ดำเนินการ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันชุมชนจะมีฐานข้อมูลทั้งส่วนที่เป็นข้อมูลดิบ (คือ ข้อมูลในตาราง บันทึกรวมข้อมูลจากแปลงตัวอย่างที่ฝึกปฏิบัติ) และส่วนที่แปลผลเบื้องต้นโดยทีมวิจัย อนึ่ง ปัจจุบันข้อมูลจาก ตารางบันทึกข้อมูลได้จัดเก็บไว้แบบดิจิทัลในคอมพิวเตอร์ของวัดถ้ำผาพิรุณแล้ว

ส่วนการประเมินผลผลิตจากป่าชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งของการฝึกอบรมดังกล่าว เป็นข้อมูลที่เกิดจากการคาดคะเนของคณะกรรมการป่าชุมชน บนฐานประสบการณ์ที่มีอยู่ ปัจจุบันข้อมูลดังกล่าวนี้เป็น ข้อมูลที่ชุมชนใช้เผยแพร่ในเอกสารเกี่ยวกับป่าชุมชนที่จัดทำขึ้น โดยวัดถ้ำผาพิรุณ

เนื่องจากการประเมินผลผลิตจากป่าชุมชนยังมีลักษณะการคาดคะเนมากกว่าการรวบรวมข้อมูลอย่าง เป็นระบบ โครงการวิจัยนี้จึงได้วางแนวทางในการจัดทำระบบเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและใช้เครือ ข่ายเยาวชนมาสนับสนุนการจัดเก็บข้อมูล โดยดำเนินการในระหว่างวันที่ 27-28 มิถุนายน 2546 ซึ่งหากชุมชนเห็นว่าเป็นประโยชน์ก็สามารถจะพัฒนาระบบนี้ต่อไป หรืออาจนำแนวทางที่มีการนำเสนอโดยกรรมการ ป่าชุมชนในการประชุมสรุปบทเรียนในวันที่ 5 เมษายน 2547 มาใช้ก็ได้ คือ การให้ผู้นำของหมู่บ้านเชิญผู้ที่ เก็บหาของป่า และรับซื้อของป่ามาร่วมประชุมแล้วเก็บข้อมูลตรงนั้นเลย เพื่อให้มีการตรวจสอบข้อมูลกันเอง ได้ด้วย

นอกเหนือจากการสำรวจโครงสร้างป่าชุมชน และการประเมินผลผลิตจากป่าชุมชนดังกล่าวแล้ว ยังมีข้อมูลอื่นๆ เกี่ยวกับป่าชุมชน ซึ่งมีการรวบรวมในระหว่างการจัดประชุมเรื่อง การเตรียมองค์ความรู้สำหรับศูนย์การเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนสะมะแก ในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2546 ซึ่งมีข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแกที่เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งด้านลักษณะของพื้นที่ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ การใช้ประโยชน์ การจัดการ คุณค่าด้านภาษาและวัฒนธรรม และในการประชุมนี้ยังมีการพิจารณาไปถึงสิ่งที่ควรศึกษาเพิ่มเติมจากป่าชุมชนสะมะแกอีกด้วย

อนึ่ง ในการจัดการข้อมูลที่ได้จากการประชุมดังกล่าว ทางโครงการวิจัยได้มอบหมายให้ นายสมชัย เพชรแวววาว ซึ่งเป็นครูอาสาของการศึกษานอกโรงเรียนประจำตำบลนาสวน เป็นผู้นำไปใช้ประโยชน์ เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนและเป็นฐานสำหรับการจัดการข้อมูลต่อไปในอนาคต

ในส่วนของการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนนั้น พบว่า วัดถ้ำผาพิรุณมีศักยภาพที่จะพัฒนาเป็นศูนย์การเรียนรู้ได้ เพราะปัจจุบันหลวงพ่อดำผาพิรุณ มีลูกศิษย์วัดที่เข้ามาช่วยจัดการข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนโดยคอมพิวเตอร์ ช่วยจัดทำเอกสาร จัดทำสื่อนิทรรศการ และจัดทำสื่อในรูปแบบซีดี ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา วัดถ้ำผาพิรุณเป็นสถานที่หลักในการจัดประชุมคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นสถานที่ต้อนรับการศึกษาดูงานเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยวัดแห่งนี้ถือเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ และเป็นสถาบันทางสังคมที่อยู่ใกล้กับป่าชุมชนมากที่สุด นอกจากนี้ ในวัดนี้ยังมีพระภิกษุสงฆ์ที่มีความชำนาญด้านคอมพิวเตอร์สนับสนุนการเรียนการสอน และการซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ให้กับโรงเรียนต่างๆ ใน ต.นาสวน และ ตำบลใกล้เคียงอยู่แล้ว ดังนั้น หากมีการสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นและนักวิจัยภายนอกเข้ามาเสริมแรงในการจัดการข้อมูลป่าชุมชนสะมะแก พัฒนาสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และวิจัยหาองค์ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนสะมะแก โดยใช้วัดถ้ำผาพิรุณเป็นศูนย์ประสานงาน รวมทั้งเชื่อมประสานกับโรงเรียนในท้องถิ่น ก็น่าจะสามารถทำให้เกิดศูนย์การเรียนรู้เรื่องป่าชุมชนที่มีสามารถรองรับกิจกรรมการเรียนรู้ของเยาวชนในท้องถิ่น และขยายสู่สังคมได้ต่อไป

4. บทเรียนจากการสื่อสารโดยโครงการวิจัย

4.1 บทเรียนจากการสื่อสารเพื่อการจัดตั้งองค์กรในการจัดการป่าชุมชน

(1) การบ่งชี้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ชัดเจนและการเข้าร่วมของแกนนำจากทุกกลุ่มที่มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นเรื่องสำคัญอันดับแรก เพื่อให้ได้ข้อตกลงที่อยู่บนฐานการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่ม ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับเรื่องนี้มากโดยเฉพาะในระยะแรกของการดำเนินงาน กล่าวคือ ในกรณีที่ผู้นำของแต่ละหมู่บ้านยังไม่ครบ ผู้วิจัยจะไม่เริ่มกิจกรรม จะพยายามติดตาม และขอให้กลุ่มอื่นๆ ขอมที่จะรอคอย

(2) การเข้าร่วมของผู้นำอย่างเป็นทางการมีความสำคัญต่อการดำเนินการเรื่องป่าชุมชน เพราะในการจัดการป่าชุมชนในหลายกรณีจะต้องมีการควบคุมและระงับเหตุซึ่งจำเป็นต้องอาศัยอำนาจของพนักงานเจ้าหน้าที่ ผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันซึ่งเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ ในแง่กลไกสนับสนุนของภาครัฐ ก็

มักจะสนับสนุนผ่านแกนนำที่เป็นทางการของชุมชน ทำให้การเข้าร่วมของผู้นำอย่างเป็นทางการมีความหมายต่อการบังคับใช้ระเบียบต่าง ๆ ของป่าชุมชน และต่อการพัฒนาป่าชุมชน

(3) คุณภาพของการเจรจาของกลุ่มแกนนำมีความหมายมากต่อการขับเคลื่อนงานต่อไป ในการนี้ ควรจะต้องทำให้เกิดฉันทามติที่จะร่วมปฏิบัติงานไปด้วยกัน เทคนิคการสื่อสารที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในขั้นตอนนี้ คือ การเปิดเผยข้อมูลของการวิจัยที่ฉายภาพอดีตซึ่งเชื่อมโยงถึงทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ การจัดโอกาสให้เปิดภาพอดีตจากมุมมองของปัจเจกแต่ละคน และการเชิญชวนมองหอนาคตและเปิดช่องทางให้เกิดการวางแผนการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ ปัจจัยที่ช่วยเสริมความมั่นใจในขั้นตอนนี้คือ การมีผู้ให้ข้อคิด และสามารถประสานกับทุกกลุ่มได้ อยู่ในที่ประชุมด้วย ซึ่งในกรณีศึกษา นี้ คือ หลวงพ่อวัดถ้ำผาพิรุณและอาจารย์สมบุญ จิตผ่องแท้

(4) ในกรณีที่ป่าชุมชนนั้นมีการใช้ประโยชน์หลายหมู่บ้าน ควรจะต้องจัดให้มีการสื่อสารระหว่างชุมชน ทั้งนี้ แกนนำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียควรจะรับรู้ข้อมูลจากชุมชนอื่นๆ ด้วย ในการนี้ ผู้วิจัยใช้การมอบภาระกิจการจัดเวทีตามกลุ่มบ้านต่างๆ ให้กับแกนนำของแต่ละหมู่บ้าน พร้อมทั้งขอให้แกนนำทุกคนเข้าร่วมในทุกเวที

(5) การเปิดโอกาสให้ผู้นำชุมชนมีบทบาทในกระบวนการขับเคลื่อนเวทีด้วยตนเอง พร้อมๆ กับการมีปฏิสัมพันธ์กับแกนนำจากกลุ่มบ้านข้างเคียง ทำให้เกิดแรงผลักดันที่จะนำไปสู่การจัดการป่าชุมชนได้อย่างเกินความคาดหมาย อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนในประเด็นที่เป็นความต้องการของชุมชนน่าจะเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการนำไปสู่ความสำเร็จครั้งนี้

(6) ในขั้นตอนการจัดเวทีตามกลุ่มบ้านที่มีแกนนำจากกลุ่มบ้านอื่นๆ มาร่วมเวทีด้วย จะเป็นเวทีที่มีโอกาสจะพบกับความขัดแย้งระหว่างหมู่บ้านได้ การออกแบบกิจกรรมในขั้นตอนนี้จึงต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ เทคนิคที่ผู้วิจัยนำมาใช้คือ การใช้ภาพอดีตและอาศัยผู้อาวุโสเป็นสื่อที่สำคัญในการจัดการกับความขัดแย้ง อนึ่ง ภาพอดีตในที่นี้เป็นภาพอดีตของความอุดมสมบูรณ์ และภาพความผูกพันของคนกับพื้นที่ ซึ่งจะประกอบประวัติศาสตร์ร่วมกัน ภาพอดีตเหล่านี้จะมีการนำเสนอผ่านผู้อาวุโสซึ่งเป็นที่เคารพของชุมชน และผู้อาวุโสจะเป็นผู้ช่วยชักนำให้เกิดการอนุรักษ์และประสานความขัดแย้งระหว่างชุมชน

(7) การเปิดเวทีที่ผู้นำชุมชนหลายๆ คนมาอยู่ร่วมกัน ทำให้เวทิดังกล่าวสามารถสร้างข้อตกลงที่ปฏิบัติได้ทันที เช่น ในเวทียานองสิต ซึ่งเป็นเวทีแรกของการจัดเวทีตามกลุ่มบ้าน ได้มีข้อตกลงให้แต่ละเวทีคัดเลือกตัวแทนจากกลุ่มบ้านต่างๆ เวทีละ 20 คน มาร่วมการประชุมใหญ่เพื่อคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนในวันที่ 1 พฤษภาคม 2545 ข้อตกลงดังกล่าวปฏิบัติได้ทันทีและยังเป็นข้อผูกมัดไปถึงเวทีอื่นๆ ได้ เพราะแกนนำจากทุกกลุ่มบ้านมีส่วนร่วมในการสร้างข้อตกลงนี้แล้ว

(8) การประชุมเพื่อคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชน ในวันที่ 1 พฤษภาคม 2547 มีตัวแทนจากทุกกลุ่มบ้านได้มาร่วมจำนวน ถึง 88 คน การประชุมดังกล่าวนี้กำหนดโดยชุมชนเอง และไม่ได้พึ่งพาเงินในการจัดประชุมจากแหล่งทุนใดๆ เลย ในการนี้ ชุมชนกำหนดตัวแทนจากทุกกลุ่มบ้านที่จะมาร่วมประชุม ชุมชนเป็นผู้เชิญนายอำเภอศรีสวัสดิ์มาเป็นสักขีพยาน รวมทั้งเป็นผู้ดำเนินการประชุม กำหนดโครงสร้างและวิธีได้